

Ümmetin Mazlumları Kürdler ve Kurdistan

**Armanca me xizmeta Gelê me ye,
ger xizmet biçûk be jî armanc mezin e!**

Bismillahirrahmanirrahim

Allah'a hamd Resulune salat ve selam olsun!
"Ümmetin mazlumlari Kürdler ve Kurdistan"
adındaki bu kitabıma başlamadan istedimki Kürd ve
Kurdistan hakkında kısaca bir malumat vereyim.
Elinizdeki bu kitap hazırlanırken en başta
belirteyimki ben bir tarihçi değilim, lakin kürd
gençlerinin tarihini öğrenmeleri için çeşitli kitap,
dergi ve yazarların yazılarından istifade ederek bu
eseri bir araya getirdim.

Son zamanlarda Kürd ve Kurdistan konusunda çokça
eserler var piyasada. Elbetteki bu bir hizmettir.
Bizim de amacımız bu hizmete az da olsa bir katkı
sunmaktır.

Ne demistik "Armanca me xizmeta Gelê me ye, ger
xizmet biçûk be jî armanc mezin e!" (Amacımız
halkımıza hizmet etmektir, hizmetimiz küçük olsa da
amacımız büyüktür.)

Kürd gençlerimize faydalı olması dileğiyle.
M.Nureddin Yekta

Kurdistan; Kafkaslar'ın güneyi ve Orta Doğu'da, Ermenistan, Irak, İran, Suriye ve Türkiye'ye ait toprakların bir kısmını kapsayan coğrafi bir bölgenin adıdır.

Kurdistan; Arapça Kurdistan, Farsça Kordestan Türkçe Kürdistan, antik ismi Corduene. Bazı tarihçilere göre M.Ö. 5000 yıldan beri kimi zaman beylikler, kimi zaman eyalet, kimi zaman bağımsız, kimi zaman imparatorluk kurmuş bu millet; bugün (01.01.2011) itibariyle Ermenistan, Azerbeycan, İran, Irak, Suriye ve Türkiye tarafından bölünmüş bir coğrafyadır. Bugün itibariyle Siyasi bakımdan **özerk** federal bir bölge olarak uluslararası resmi tanınmaya sahip olan tek bölge Irak'ın Kurdistan Bölgesi Yönetimidir. Ayrıca resmi olarak tanınmış **Kurdistan Eyaleti**; İran'ın kuzey-batı bölgesinde "eyalet" statüsüne sahiptir. Anlam olarak **Kurdistan**; İrani dillerde "Kürdlerin oturduğu yer", Kürd ve yer , ülke ve yurt gibi manalar veren ..stan (istan) ekinden oluşmaktadır. Proto Hint-Avrupa ***steh-** ("durmak, beklemek") > ***steh-no** (yer, çevre, yurt, bölge), Proto Hint-İrani ***stanam** (yer), Proto Arya ***ste** (durmak, beklemek) olarak tahmin edilen -stan son eki Sanskritçe **stha-**, Avesta dilinde ve Eski Farsça'da **sta-** (beklemek, durmak), Farsça ve Kürdçe gibi yeni İrani dillerde ise **-stan** olarak görülmektedir.

Antik çağlardan bu yana Kürdistan, farklı çeşitlerde ancak fonetik yapıları açısından aynı anlama gelen isimlerle adlandırılmıştır.

Sumerians (Sümerler) - Karda, Kurti ve Guti,

Babylonians (Babiller) - Garda ve Karda,

Assyrians (Asuriler) - Qurti ve Guti,

Greks (Yunanlar) - Kordylene, Kardukh ve Gordukh,

Armenians (Ermeniler) - Korchayk, Kortukh ve

Gortaikh,

Persler (Persians) - Gurd veya Kurd,

Süryaniler - (Syrians) Kardu ve Kurdaye,

İbraniler ve Keldaniler (Hebrews and Chaldeans)

Kurdaye,

Aramaik ve Nesturiler (Armamic and Nestorians)-

Kadu,

Erken islamik dönemlerin Arap yazarları (Arabs) -

Kurd (çoğul Akrad),

Avrupalılar ise M.S. 7. yüzyıldan itibaren

(Europeans) Kurd demişlerdir.

Kurdistan; bölge ismi olarak ilk kez Edessa'lı Mattihas tarafından yazılmış olan Ermeni Kroniki adlı kitapta, bir bölgeyi adlandırmak için kullanılmıştır. Edessa'lı Matthias, Diyarbakır ve Siverek arasında olan bir bölgeyi **K'rdstanac** olarak tanımlamıştır. Kelimenin bugünkü şekli, yazılı kaynaklarda ilk kez 12. yüzyılda Selçuklu Sancar tarafından, günümüzde **Hemedan, Kermaşah, Dinaver** ve **Senendec** bölgeleri için kullanılmıştır.

(1)

* * * * *

KURDISTAN NERESİDİR?

Tarihte bütün kürdlerin oturduğu coğrafyayı kapsayan bir kürd devleti (Med İmparatorluğu ve Emeviler de dahil) olmadığı için kapsadığı topraklar üzerindeki iddialar, grup ve kişilere göre farklılıklar göstermektedir.

Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, Kamus'ul-Alam ve Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde belirtilen yerleri alacak olursak batıda Dersim Eyaletinden Güneyden Basra ve Luristan bölgesine kadar, kuzeyde İran'ın Azerbeycan eyaletinin yarısını kapsayan bu bölgenin adı Kürdistan'dır. Günümüzde Şehrizer (Kerkük), Musul, Kirmanşah, Dicle nehrinin doğusu, Musul'dan sonra Fırat nehrinin batısını takip eden bölgenin tümü Kürdistan'dır. 1896 yılında yazılan İlk Türkçe ansiklopedik sözlük sayılan **Kamus'ul-Alam**'da Kürdistan şu şekilde tarif edilmiştir.

"Kürdistan, Urmiye ve Van göllerinin kıyılarından Kerhe (Kerxe) ve Diyale ırmaklarının kaynaklarına ve Dicle'nin akış yatağına dek uzayıp, kuzeybatıya doğru sınırları Dicle'nin akış yatağını izleyerek, Fırat'ı oluşturan Karasu yatağına ve oradan kuzeye doğru, Aras havzasını Fırat ve Dicle havzasından ayıran su ayırımı çizgisine kadar ulaşır.

Bu itibarla, Osmanlı İmparatorluğunda, Musul vilayetinin büyük bölümü, yani Dicle'nin solunda bulunan yerleri ve Van ve Bitlis vilayetleriyle Diyarbekir ve Mamuretulaziz* vilayetlerinin birer

parçası ve Dersim sancağı Kürdistan'dan sayılır. İran'da da Kürdistan adıyla bilinen eyaletle Azerbaycan eyaletinin yarısı, yani güneybatı bölümü, Kürdistan'dır.

Böylece Kürdistan, kuzeydoğu yönünden Azerbaycan, doğudan Irakı Acemi (Acem Irakı), güneyden Loristan ve Irakı Arabi (Arap Irakı), güneybatı yönünden Mezopotamya, kuzeybatı yönünden de Anadolu ile sınırlıdır."

17. yüzyılda yazılan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde de Kürdistan şu şekilde tarif edilmiştir. "Kürdistan büyük ülkedir. Bir ucu Erzurum, Van diyarlarından Hakakri, Cizre, İmadiye, Musul, Şehrizer (Kerkük) Harir, Ardelan, Derne, Derteng'i de içererek Basra Körfezi'ne kadar yetmiş konak mesafe sayılır. (2)

Değişik zamanlarda yazılan tarih ve çizilen haritalara bakacak olursak Batıda Sivas ve Adana'nın Ceyhan nehrinden Basra körfezine kadar uzanan büyük bir coğrafyadır Kürdistan. Elimizdeki şu harita esas Kürdistan'ı gösteren en sağlam haritadır. Son zamanlarda İranın gönlünü almak için bazıları tarafından çizilen - ki o heyetten birinin bana itirafıdır- ve Luristan bölgesini içine almayan haritanın bir kıymeti ifadesi yoktur.

1966'da Molla Mustafa Barzani'nin haritası!

KÜRDLERİN KÖKENLERİ:

Kürdler, Yukarı Mezopotamya'nın en eski ve yerli halklarından olup, Toros dağlarından Zagros dağlarına kadar uzanan coğrafyada yaşayan ve bu bölgeye sonradan yerleşen bir kavim olmayıp buranın asıl yerlileridir. Kürd kelimesinin Sümer dilinde "dağlılar" anlamında Kürdi/Kürdi'den geldiği söylenmektedir. "Kürdi" Sümer dilinde "dağlılar" demektir. Sümercede "**Kur**" dağ demektir. "**ti**" aidiyet anlamında. Bu ismin geçmişi M.Ö. 3000 lere kadar dayanıyor.

Milattan önceki tarihlerde Mezopotamya'da tarih sahnesine çıkmış birçok kavimlerin Kürd asıllı olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Mesela isimleri tarihlerde anılan; Subaru, Kurti, Guti, Lulu, Kusi, Kassit, Mitanni, Med, Mannai, Urartu, Karduk, Cyrtii, Gord, Kord, Kardakes v.s. gibi kavimlerin çoğunun Kürd olması çok yüksek olasılıktır. Etimolojik olarak incelendiğinde bugünkü Kürdlerin atalarından bahsedildiği anlaşılmaktadır.

Şimdi sıra ile Kürd Beylik ve Devletlerini kısaca açıklamaya çalışalım:

Subaru Krallığı ne zaman ve nerde kuruldu?

Subaruların yazılı tarihi hakkında ilk bilgileri Hitit tabletlerinden öğrenebiliyoruz.

Hitit tabletlerinden anladığımız kadarıyla bugünkü Güney Kurdistan yöresinin ilk sakinleridir. Ve M.Ö. 4000-3000 yıllarında yaşadıkları bilinmektedir. Fırat nehrinin isminin de bu halk tarafından verildiği ileri sürülmektedir. Subaruların Hurrilerle aynı kökten geldikleri ve yeryüzünde **madeni** işleyen ilk kavim oldukları da bilinmektedir.

Mezopotamya'da gelişen kültürlerin kökenini burada aramanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Mitanni krallığı da Subaruların kurduğu bilinmektedir. Subaruların diğer adı da Suvar'dır. Suvar kelimesi Kürdçedeki Şivan kelimesinin bozulmuş hali olduğu iddia edilmektedir. Kürdçede Şivan Çoban demektir. Kürdlerin önemli bir bölümü bu gün de hayvancılıkla geçinmektedirler. Erbil'de Subaruların bir bölümünün yaşadığı yerde tarihi Kürd aşiret konfederasyonu olan Zubari konfederasyonu Subari-Subaru adını halen taşımaktadır. Irak'da dışişleri bakanlığı yapmış Hoşyar Zebari adında bir Kürd bakan bu aşirettendir!.

Hurri İmparatorluğu

M.Ö. Zagros dağlarında Anadolu'nun güneydoğu kısmıyla bugünkü Güneybatı Kürdistan'a kadar uzanan alana yayılmışlardır. Esas yurtları, Fırat, Balih ve Habur ırmaklarının suladıkları alan ile Mısırlıların Naharina dedikleri Orant (Asi Nehri) ve Fırat arasındaki bölge sınırlar olarak belirlenmiştir. Çukurova ve çevresini içine alan Suriye ve Kenan ilini kapsayan Hurri İmparatorluğu'nun başkenti Hurri (Urfa) şehridir

Hurriler M.Ö. 5000 ile 3000 yılları arasında Paleolitik, Mezolitik, Neolitik Taş Devirlerini yaşamışlardır. Toplumsal, ticari ve tarımsal faaliyetleriyle, kendi zamanlarında iyi gelişmeler ortaya çıkarmışlardır. Daha sonraki dönemde mimarinin gelişmesi ve büyük yapıtların ortaya çıkması, sosyal yaşamın düzenlenmesi, ihtiyaçların daha hızlı karşılanacağı bir ortamı ortaya çıkartmıştır. Hurriler M.Ö. 3000 ile 2000 yılları arasında Maden Devrini yaşayarak Kalkolitik (Bakır-Taş) Devrini iyi gelişmelerle geçirmişlerdir. M.Ö. 2300 yılları arasında Kilikya bölgesinde yerleşik buldukları zamanda Bronz Devrini de başlatmışlardır. Dünyada ilk İmparatorluk kuranların da Hurriler olduğu tarihte yer almıştır.

Huriler, M.Ö. 17. yy'da Hititleri yenerek başkent Hattuşaş'ı ve tüm yerleşim merkezlerini ele geçirmişlerdi. 200 yıl gibi büyük bir süre Hitit sınırları Hurri İmparatorluğu içinde kalmıştı.

Ön Asya'da M.Ö. 2000 yıllarında büyük bir İmparatorluk kuran Hurriler birçok yerde küçük yönetimler oluşturmuşlardır. M.Ö. 15. yy'da isim değişikliği yapan Hurri İmparatorluğu Hurri – Mitanni olarak ikiye ayrılmıştır. Hurri adı kuzeyde kalan bölgeye verilirken, Mitanni ismi ise güney bölgesi için kullanılmıştı.

Kürd tarihinin 3000 yıllık Hurri dönemi sayısız Krallık ve şehir devletlerinin ortaya çıkması ile başlamıştır. Hurri Krallıkları Ve Prenslüklerinden bazıları şunlardır:

“Kummuhu, Melidi, Gurgum, Ungi, Kaman, Kaşku, Nairi, Shupria, Urkish, Muşku, Urartu, Namar, Saubaru, Mard, Lullubi, Qardu, Zamua Ellipi, Mana ve Guti.”

Bu isimler bugünkü şehirlerle karşılaştırılınca şu sonuçlar ortaya çıkmıştır. “Muşku” adı bugün “Muş” şehri ve bölgesi olarak varlığını sürdürmektedir. Muşku Krallığı Asur Kralı Tiglath Pileser (M.Ö 1114-1076)'in ele geçirmesinden önce 2000 asker toplayabilecek bir durumda olması, krallığı önemli duruma getirmişti.

Günümüzde bu Krallık Anadolu'da kurulmuş olan Hitit Devletini yıkması ile tanınmaktadır. “Mardu”

adı ise Kürd Mitolojisinde yerini almış olan “Mard” karakteri “ulusun yaratıcısı” unvanıyla anılmıştır. Ayrıca bugün “Mardin” şehrinin adının “Mardu” isminden geldiği bilinmektedir. “Melidiler” ismi ise “Malatya” şehri olarak geçmektedir. M.Ö. 1900 yıllarında yazılı belgelerde Milidia olarak geçen isim sınırları Aslan Tepe’de olan Malatya şehri olarak geçer. Bu bölümün Suriye ile iç Anadolu ve Karadeniz sahilleri arasında önemli bir bağlantı ve uğrak merkez olması, o dönem içinde önemini arttıran bir unsur olmuştur.

Ortadoğu sınırları içinde bir devlet sistemi kuran Hurrilerin Anadolu ile tanışmaları Hurrili iş adamları ve Asurlu tüccarların ilişkileri sonucu olmuştur. Kapadokya tabletlerinin bilgi verdiği bu tanışma M.Ö. 1900 – 1800 yılında olmuştur.

Hurriler döneminde güçleriyle ve geniş sınırlarıyla komşu üç devlet vardı. Mısır, Hitit ve Babil devletleri.

Hurriler ile bu devletler arasında sık sık savaşların olduğu da tarih kitaplarında vardır.

Hurrilerin içinde yaşayan halkla beraber o dönemde Hurri İmparatorluğuna bağlı beylikler de olmuştur. Bu beyliklerden biri şimdi Kerkük ismi ile bilinen, bu şehrin yakınlarında olan Arrafa’dır. Bu bölgenin Asurlular ve Babiller arasında olması bölgeyi daha önemli hale getirmişti.

Hurrilerin önemli yapıtlarından biri de kurmuş oldukları Malatya devletiydi. M.Ö. 1900 yıllarında yazılı belgelerde Milidia şehri olarak geçen devlet; İç Anadolu ve Karadeniz sahilleri arasında bulunan bir Hurri devletiydi. Aynı zamanda zamanın metallerinin üretiminin yapıldığı çok önemli bir ticaret merkeziydi. Asur Krallarından; II. ve III Salamanassar, Tiglatplassar, II. Asurnasirpal Milidia'yı ele geçirmek için seferler yapmışlardı. Bu seferler bazen Milidia'nın Asurlular'ın eline geçmesi ile sonuçlanırken, bazen de Milidia'nın savunması ve başarı elde etmesi ile sonuçlanmıştı. Asurlular Milidia (Malatya)'yı kendilerine bağlamak için 20'ye yakın askeri sefer düzenlemişlerdi.

Milidia'nın Hurri halkı 879'da Asurlulara karşı bağımsızlığını ilan etmişti. Fakat Asur Kralı II. Sargon (M.Ö. 721-705) Milidia'yı almıştı. Halk Aşağı Mezopotamya'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Milidia Kimmerler tarafından yakılıp yıkılmış ve halkı yeniden göç ettirilmişti.

Hurriler M.Ö. 3000 yıllarında tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı, daha sonra ticarete de büyük bir önem verdiler.

Yerleşim alanında yaptıkları ilk evlerin koloni şeklinde olduğu, yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. Ve kendi dönemlerinde yaptıkları saray ve kalelerde

dönemlerinde ki gelişmeleri yansıtan yapıtlar olmuştur. Harput'ta yapılan dağ kalesinin Milidia tarafından yapıldığına inanılıyor. Aynı zamanda 1938- 1939'da yapılan kazılar da Aslan Tepe'de Milidia şehrini yansıtan surlar, şehir kapısı ve bir de saray ortaya çıkarılmıştır.

Hurrilerin sanat alanında kendilerine özgü seramik yapımı ve boyama ürünleri de olmuştur. Resimde hayvan ve tabiat çizimleri yaptıkları gibi, kendi tanrılarının resimlerini de çizmişleridir.

Peki, Hurrilerin dilleri ve tanrı inançları nasıldı?

Bu konu da yapılan araştırmalar Hurri dilinin çok geniş olduğu ve bugün Kürdlerin kullandıkları dile benzerliklerinin bulunduğu açığa çıkarılmıştır. Yapılan kazılarda Hurri dilinin görüldüğü yerler; “Babil’in Hammurabi zamanında ki belgelerde, Marların sarayındaki 6 adet edebi metinde, Hattuşaşa bulunan Gılgamış destanının parçalarında”dır.

Hurriler çok tanrılı inanç sistemini kabul etmişlerdi. Hurrilerin tanrıları daha sonraki dönemlerde Asurlular tarafından da kabul edilmişti. Hurriler uzun bir dönem tarih sahnesinde bir İmparatorluk olarak varlıklarını sürdürdüler.

* * * * *

LULULAR: (LOLOLAR)

Lulular; Urmiye Gölü'nün güneyindeki geniş alanlar ve Van Gölü'ne doğru uzanan yerlerde Gutilerle birlikte yaşayan bir topluluktur. Lulular, bu bölgenin batıya doğru uzanan şeridinde yaşarken, Gutiler daha kuzeydoğu bölgelerinde yaşamaktaydılar. Assur yazılı kaynakları Lulubi ülkesini Zamua (Mazamua) ülkesiyle eşanlımlı görmekteydiler. Bu ülke, Urmiye Gölü'nün batısındaki bölgelerden (İner Zamua), Dicle Nehri'nin kollarından, Diyala Nehri'nin ana kolu olan Abi Sirwan'a kadar olan yerler olarak gösteriliyordu.

Lulular, Süleymaniye bölgesinde oturan büyük Zagros halk topluluğundan biridir. Lulular, bağımsızlık ve özgürlüklerini sürdürmüş, ilim, sanat ve kültürde hayli ilerlemiş, vatanlarını korumak için komşuları olan Asur ve Akatlarla birçok savaşırlara girmişlerdir.

Zehave bölgesinde keşfedilen, milattan önce 2800 yıllarında Lulu Krallığı dönemine ait olan bir antik levhaya göre Halman (bu günkü Hilvan) bölgesiyle Zehave bölgesi o dönemlerde Lulu Krallığı'na bağılıydı. Lulular'ın devleti; Süleymaniye, Şêxan, Zehav, Şehrizer ve Kerkük'e kadar geniş sınırlara sahipti. Devletin başkenti Zimri şehriydi. Şehrezor'un güneyine giden bir geçitte Lulubilere galip gelen Akad Kralı Naram-Sin'i anlatan bir röllyef

bulunmuştur. Lulubilerin, Şehrezor'dan Zahob şehrinin çevresinde merkezileşmiş olan Hamlan şehrinin güneydoğu bölgesine doğru yayılmış oldukları görülmüştür. Lulu kralı, Annubanini idi.

Zagros dağ eteklerinde ömürleri kısa olan boylara ve devlet federasyonlarına rastlanmaktadır. Bu boyların meydana getirdikleri en güçlü devletler; Lulu ve Guti devletleridir. Bu devletlerin başında (yine bu devleti yıkan Akad Kralı Naram-Sin zamanında) Sidurru vardır. Diğer bir Lulu kralı ise, Sari-i Pul-i Zohab'da bir kaya üstünde Akkadca bir metin bırakmış olan Anu Banani'dir. Lulu kralı Anu Banani, M.Ö. 2800'e ait olan bu yazıtında Zihaw-Helwan ülkesinin Lulu egemenliği altında olduğunu belirtmektedir. Banani döneminde, Gutilerin Lulu egemenliği altında olduğu bu yazıtta görülmektedir.

Diğer bir Lulu kralı olan İkkib Sahmadin oğlu Lisir Pirin, Diyala nehrinin yukarısındaki Sehan dağlarında bir yazıt bırakmıştır.

M.Ö. 2300 yıllarında Akkad kralı Naram-Sin'in, dağlık bölgede yaşayan Kürdlere karşı saldırısı ve Lulu kralı Satuni ile yaptığı savaşlardan sonra Naram-Sin'in bu savaşları kazanması sonucu Lulular, Akkadların hakimiyetine girer.

Akkad kralı Naram-Sin'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Şar Kalli Şarri döneminde, Akkad devleti yönetim erkini yitirir. Bunun üzerine, Akkad ülkesinin kuzeyindeki Zagros dağlarından Lulu ve

Gutiler Akkad ülkesine saldırırlar. Akkad ülkesini egemenliğinde tutan Sargon hanedanına son vererek, Akkad devletini yıkarlar.

M.Ö. 2233'te Akkad devletini ortadan kaldırarak tüm Mezopotamya'ya ve Zagros dağlarına hakim olurlar. M.Ö. 2120'de Gutiler'in Mezopotamya'daki hakimiyetlerinin sona ermesinden sonra, Ur devletinin III. Devir krallarından Şulgi, Zagros'taki Kürd halkına karşı savaşlara başlar. Lulular, Şulgi'yi Gahhar'da ağır bir yenilgiye uğratırlar ve ordusunun büyük bir bölümünü esir alırlar.

Lulular, Gutilerle Akkad ülkesinde 130 yıla yakın bir süre birlikte yaşarlar. Daha sonra güçlenen Akkad hanedanlıkları tarafından Akkad ülkesinde çıkarılırlar ve kendi ülkelerine tekrar dönerler.

Lulu ülkesi son derece gelişkin ve bayındırdı. Lulu ülkesi, Asur kralları tarafından çok büyük baskılar görmüş, birçok kez saldırılara maruz kalmıştır. Değişen her Asur kralı, Lulu ülkesine yönelik farklı baskı ve saldırılarda bulunur. Asur kralı II. Aurnasirpal M.Ö. 884- 881 yıllarında Lulu ülkesine 4 defa ordularını gönderir ve zapt eder. II. Aurnasirpal, düşen şehir devletlerini kendi devletine bağlı şehir devletleri haline getirir. Bununla birlikte bu şehir devletlerini atlardan, altın ve gümüşten oluşan ağır vergilere bağlar.

M.Ö. 880 yılında Lulu şehir krallıklarından Ameka ve Arastua, Asur devletinin bağladığı vergileri vermeyerek direnişe geçerler. II. Asurnasirpal, bu krallıkları cezalandırmak ve Lulu ülkesinin askeri bir hazırlığa girmesini önlemek amacıyla askeri birlikler oluşturup, Nsamar geçidindeki şehir devletine saldırarak buraları yıkmaya başlar. Erkekler esir alınır ve çocuklar ateşe atılarak yakılırlar.

Bu saldırılardan sonra Lulu ülkesinden alınan vergiler arttırılır. Lulu kralı Ameha döneminde Asurlar ile olan ilişkiler kötüleşmeye başlar ve iki devlet arasında tekrar savaşlar baş gösterir. Bu savaşlarda Lulu ülkesi yenilgiye uğrar. Bu yenilgiden sonra Lulu halkı Nisir, Kiniya ve Piremigru dağlarına çekilerek Asur saldırılarından korunmaya çalışırlar.

Asur kralı III. Salmanassar döneminde Lulu ülkesine tekrar saldırılar başlar ve Zamua, Namri şehirleri ele geçirilir. Bu yenilgilerden sonra Lulu halkı, Huri ve Guti boylarının arasına katılırlar.

M.Ö. 8. yüzyılda bu bölgede Xaldiler, Asurluları yenerler ve bir süre bölgeye egemen olurlar. Daha sonra bu bölge Medlerin egemenliğine girer. Lulular da M.Ö. 600 yılına kadar Urartu halkı ile birlikte Med İmparatorluğu'na bağlanırlar. Zamanla başka yerlere göç ederler. Hala Kürdistan'ın farklı bölgelerinde yaşamaktadırlar.

* * * * *

Gutiler

Gutiler, şimdiki İran'ın Kuzeybatısında Zağros dağlarında yaşadığı bilinen en eski halktır. Hurilerin birleşerek bir araya gelen bazı aşiretleridir ve dilleri Huri dilidir. Resmi işlerinde, Akkad dilini ve yazısını kullanırlardı.

M.Ö. 2700 yıllarında müstakil bir devlet kurar, Mezopotamya ve çevresindeki verimli topraklara yerleşirler.

Gutiler; Küçük Zap, Süleymaniye dağları ve Diyale Nehri arasındaki alanda yaşamışlardır ve başkenti Araffa, yani bugünkü Kerkük şehrinin bulunduğu bölgedir.

Mezopotamya tarihi uzmanı Pennsylvania Üniversitesi Doğu bilimleri Başkanı Prof. Ephraim Avigdor Speiser göre tarihte ilk Kürd halkından bahsedilmesi M.Ö 3000 yıllarında Gutium adı altında gerçekleşmiştir. Etimologlara göre 'Guti' kelimesi dahi 'Küdt' kelimesinin değişime uğramış şeklidir. Prof. Howorth'a göre 'Kürdistan' adı Gutium kelimesinden türemiştir.

Gutiler, çok eski tarihlerden beri dalgalar halinde Mezopotamya'ya ve çevresindeki diğer verimli arazilere gidip yerleşiyorlardı. M.Ö. 2600 yıllarında Kral Kamassi, bu halkın aşiretlerini birleştirerek bir devlet kurar. Bu devletin zamanında Gutiler, Dicle'nin doğusuna ve Babil'e hükmediyorlardı.

Şemseddin Günaltay'a göre; "Neolitik çağdan bu dönemin bulgularını taşıyan üstün iradeli, azimli, çevik, mert ve yılmaz insanlar Gutiyum adında büyük bir şehir yaptılar."

Gutiler; şehir devletleri, kısa ömürlü aşiret ve devlet federasyonları oluşturmuşlardır. Gutiler'de yönetime geçecek kişiler seçimle belirlenirdi.

Gutiler'in Sümer topraklarını ele geçirmeleri, Fırat boylarından Filistin'e kadar yayılır. Firavunlardan I. Peti, 2500'de bu korkunun etkisiyle Mısır'ı korumak için askerlerini silahlandırır.

Gutiler, Sümerlerin en büyük ve en önemli tanrıları olan Enil'in heykelinin bulunduğu Nippur'u alırlar. Son Sümer hanedanının başkenti olan Uruk, Akat'ın başkenti olan Agade ile Samilerin ilahı olan Şamas'ın bulunduğu Sıparra kentini ele geçirirler.

M.Ö 3. bin yılın sonlarına doğru, Gutiler, kendilerinin birçok şehir devletini siyasal olarak birleştirmeyi başarırlar ve Kürdistan dışına doğru fetih hareketi başlatırlar. Sümer ve Akad'da, M.Ö. 2250-2120 yılları arasında hüküm süren yeni bir yönetici hanedanlık kurarlar. Gutiler tarafından yapılan fetihler arasında, hakkında tarihsel kayıtlar bulunanlar yalnızca ovalık Akad ve Sümer ülkesi fetihleridir.

Akad Kralı Naram-Sin Gutiler hakkında şunları yazar: "**...Onlar dağların arasında büyüdüler, güçlendiler, boy pos kazandılar...**"

Gutiler, M.Ö. 2360'da, Luluların kralı olan Anubani'nin krallığında birleşerek güçlü bir devlet kurar ve büyük bir medeniyeti geliştirirler. Samilerle birçok kez savaşırlar. Sınırlarını genişletip, güçlenirler.

Gutiler, M.Ö. 2300'de Dicle ırmağının doğu bölgelerine saldırır. Oradan da Tur Abidin bölgesine doğru ilerleyip bu bölgeyi ele geçirirler. Akad Kralı Naram-Sin'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Şar Kali-Şarri, Elam ülkesinden Zagroslara doğru bir sefer düzenler. Burada Gutilere karşı bir başarı elde eder. Guti lideri Sarlagab'ı tutsak alır. Şar Kali-Şarri'nin ölümünden sonra Güney Mezopotamya'da Guti lideri Elulumes'in de katıldığı zorlu bir çatışma başlar. Çatışmalar sonucunda bu bölgelerde güç, Gutilerin eline geçer.

Bu olayların ardından, Akkad devleti ve Sargon hanedanları, Gutiler tarafından tarih sahnesinden silinir. Gutiler, burada Araffa'yı başkent yaparlar.

Guti kralı Tirigan döneminde, Guti devleti gücünü önemli oranda yitirir. Bunun üzerine Uruk Kralı, Gutilere saldırır ve Tirigan'a karşı zafer elde eder.

Uruk Kralı, Tirigan'ın başını keserek öldürür. Bunun üzerine Guti halkı, Zagros dağlarına çekilir.

Zagros dağlarına çekilen Guti halkına bu kez de Asurlular saldırır. Asur Kralı Salmanasar III (M.Ö.1263-1234), Gutilere karşı düzenlediği saldırıda onları bozguna uğratar. Daha sonra, Asur Kralı Tiglathpileser I (M.Ö. 1114-1076), Sason dağında Gutilere karşı bir savaşa girer. Gutiler, bu savaşta yenilirler. Gutiler, bu yenilginin ardından Dicle'nin doğusuna doğru çekilirler. Daha sonra Urartular, Gutilere saldırırlar ve bu saldırının sonucunda Gutiler Urartuların hakimiyetine geçerler.

Gutilerin bilinen 21 tane kralı olmuştur. Guti iktidarı, iki asır kadar sürmüştür. Bilinen Guti kralları şunlardır: İnkişuş, Zarlagab, Şulme, Elulumeş, (Silulumeş) İnimabakeş, İgeşaus, bate, İarlagab, Yarl-agab, Kurum, Habil-kin, La-arabum, İrarum, İbranum, Hablum, Puzur-Sin, İarlaganda, Yarlagan, Lasirab, Warlagaba, Tirigan.

En son Guti kralının adı Tirigandır. Tir Kürdçede -Ok-, Tirigan ise -Okçu- demektir.

M.Ö. 2000, Kürdlerin Ataları: Churriter (Hurri), Guti ve Subarular Gutiler; Marlar, Lulular, Elamlar, Huriler, Kasitler ve Kaldaharlar aynı halktandırlar.

* * * * *

Kardunaj Kürd Devleti

Kassitler, M.Ö 18.yüzyılın başlarında kurulan bazı Kürd devletleri gibi Zagrosların doğusundaki Hemedan, Kirmenşah yöresinde yaşamışlardır.

Kassitler, tarih sahnesinde oldukları devirde çevrelerindeki çeşitli devletler ve halklarla savaşmış, savaş siyasetini birçok yönden uygulamaya çalışmıştır. Özellikle belirli konularda tarihte ismine rastladığımız Babil Devleti de Kassitlerin savaşmış olduğu devletler arasındadır. Kasitlerin karşısında yer alan Babilliler ve Hititlerle ilgili kısaca bilgi verecek olursak şunlar ifade edilebilir.

Kafkasya'dan Anadolu'ya geldikleri, kazı çalışmalarından anlaşılan, feodal bir yönetimle çevresel açıdan siyasi bir birlik kurmaya alışan Hititler, babadan oğula geçen bir saltanat sistemini benimserler. İlk zamanlarda daimi bir ordu kurmak yerine, halkın tümünü ordu olarak kabul eden Hitit yönetimi, ceza hukukunda Hammurabi ve Asur Kanunları ile adeta yarışmış, en ağır suçu devlete başkaldırma ya da isyan etme olarak belirleyip bu suçu işleyenlerin cezasını da ölüm cezası olarak belirlemiştir.

Kullandıkları hieroglif yazı çeşidi ile tarihte bilinen Hititler; halkı toplumsal tabakalara ayırmış, dini inanç yönünden ise Anadolu'nun "bin tanrılı yer" olarak adlandırılmasını sağlamıştır.

Hititlerin haricinde önemli olarak gördüğümüz diğer bir devlet de Hammurabi kanunları ile çeşitli örneklerde ismini duyduğumuz Babil devletidir. Babil devleti; Sami kökenli Amariler tarafından kurulan, site şekli yönetimden Kral Hammurabi tarafından devlet düzeyine geçen ve M.Ö 1792–1750 arasında genişleme ve büyüme dönemini yaşayan bir devlettir. Döneminin en önemli eseri, kralın kendi ismiyle dikili taşlar üzerine kazıdığı Hammurabi Kanunları'dır.

Kassitlerin Kardunaj devletini büyütme aşamasında karşılıklarına ilk çıkan yönetim, Babilliler olmuştur. Babilliler, Kardunajların gelişme ve ilerleme siyasetine, Zagrosların batısına set çekip M.Ö 1726'da Diyala ırmağının Dicle ile birleştiği yerde bir kale yaparak karşı koyarlar.

M.Ö 16. yüzyılda Hititlerin saldırısına uğrayarak yıkılan Babil devleti, Kassitlerin egemenliğine girer. Güçlü bir uygarlığa sahip olan ve aynı zamanda ekonomik, idari ve kültürel alanlarda iyi bir gelişim içinde olan Kassitler; devletler arası siyasette daha dikkatli adımlar atmaya yönelmişti. Bu noktada devlet siyasetinde III. Agum; Mısır ile ilişkilerini geliştirir, karşılıklı elçiler bulundurmaya için anlaşmalar yapar.

I.Kurigalçi, Kardunaj devletinin başındayken halk adına çalışmalar yapıp, halkın ödemesi gereken

birçok vergiyi kaldırarak kolaylıklar sağlar. Kardunaj devleti, Kurigalçi zamanında Mısır ile dostluklarını devam ettirmiş, Mısır'ın Suriye sınırını almasını onaylamıştır.

II. Kurigalçu, Kardunaj devletine düşman olarak siyaset uygulayan El'am'a karşı, çeşitli şekillerde savunma savaşı ile saldırıya geçmiştir. Bir süre sonra El'am toprakları II. Kurigalçi tarafından ele geçirilmiştir.

Gelişim ve ilerleme zamanlarının yaşandığı Kardunaj devletinde, I. Kudur Enlin (M.Ö 1264-1255) ve oğlu Surins (M.Ö.1255-1242) zamanında çeşitli ekonomik krizler yaşanmıştır. Ekonomik zayıflığın yaşandığı dönemde, halk temel ihtiyaçlarını karşılayamadığından göçler zorunlu olarak açığa çıkmaya başlamıştır.

N. Kastilyos zamanında büyük ve sınırları geniş olan uygarlık gelişmeye, El'amların ve Asurluların saldırıları ile karşı karşıya gelmeye başlar. Asur kralı, Kassit ülkesinin işgali sırasında önceliği Babil'e vererek sınırları genişletmeye çalışsa da, bir süre sonra kendi halkı tarafından öldürülür.

M.Ö.1188-1174'de Kral Melsuhu zamanında ekonomik durum tekrar düzelir ve Asur yönetimi ile olan ilişkiler tekrar gözden geçirilerek yeni düzenlemeler yapılır.

M.Ö. 1173-1161 Marduk Apol İdin zamanında tarım alanları içinde nehirlerden arazilere suların verilmesi, kanalların kazılması ile halk, ağır vergilerden kurtulmakla kalmayıp bolluk ve refah içinde yaşamaya başlar.

M.Ö.1159-1157'de Kassitler, Elamlara karşı savaşırlar. Fakat bu savaş, Kassitlerin sınırlarını genişletmesinden ziyade, sahip oldukları sınırların Elamlar tarafından ele geçirilmesi ile sonuçlanır.

Yapılan kazılarda duvar resimleri, silindir, mühürler ve bunlar gibi çeşitli sanat eserleri bulunmuştur. Kassitlerin metal işçiliğinde usta olması, ortaya çıkan sanat eserlerinde net bir şekilde görülmüştür.

Bununla beraber at yetiştirmede ileri durumda olmaları, Hemedan-Kirmanşah yolu üzerinde, Mezopotamya düzlüklerinde bir geçit yolu oluşturmaları ve geçimlerini sağlamak için bu geçit yollarını çoğaltmaları, ticaretle ilgilendiklerini gösteriyordu.

Yukarıda Kardunaj devlet sistemini, yaşanan iç ilişkiler ve dış siyasetteki atılımlarından bahsettik. Bununla beraber, özel anlamda yönetsel olarak da ifade edecek olursak:

Yönetimin yerel bölümlerinde genellikle bölge yönetim başkanlarının bulunması ve bu başkanların

yardımcılarının olması, asayiş ve düzeni koruma adına görev yapan polis görevlileri ve mahkeme görevini yürüten kişilerle de görülmektedir ki, devlet sisteminde sorumluluklar, görev dağılımı esas alınarak oluşturulmuştur.

Bölge yönetim başkanları, ekonomik alanda sıkıntılar yaşamamak için devamlı olarak yiyeceklerin belirli bir kısmını daha sonraki zamanlar için depo ederlerdi.

Sakramuş adıyla ordunun ihtiyaçlarını gören, orduyu hazırlayan bir kurumun olması askeri alandaki gelişmeleri de ortaya çıkarmıştır. Bu kurumun görevi; ordu birliklerini savaş düzenine göre hazırlamak, savaş arabaları (iki tekerlekli) yaparak ordunun gücünü arttırmaktır. Ordu içinde yaya ve yardımcı orduların olması ile beraber; doktorlar, demirciler, kap yapanlar, yıkayıcılar ve din adamları da bulunurdu. Kardunaj devletinde ordunun ve ekonomik sistemin kurumsal alanda olması ile beraber, hukuki sistemin de kurumsallaşmış olduğu, yapılan incelemelerde anlaşılmıştır.

Hukuki sistemde yaralama ve öldürme gibi suçların her birinin cezai sistemde bir karşılığının olması, toplumsal çatışmaların ve üreyecek olan sorunların durdurulması anlamına geliyordu.

Tek tanrılı dini benimsemiş olan Kardunaj devleti,

dini gelişmeleri din adamları ile takip ediyordu. Kardunaj devletinin dağılmasından sonra, Kassitler çeşitli yerlere yayılarak yerleşmiş ve yeni Kürd devletlerinin ortaya çıkmasından sonra, kurulan bu Kürd devletlerinin içinde yer almışlardır. Kardunaj devletinde şehir yöneticisi olan tanınmış Kassi hanedanları 22 tanedir. Bunların birkaçı şunlardır:

Abirattaş Hanedanları (16 kişi) –

Ahu Bani Hanedanları (2 kişi)

Bazi Hanedanları (5 kişi) –

Gandu Hanedanı (1 kişi)

Habban Hanedanları (4 kişi) –

Hanbu Hanedanı (1 kişi)

Kardunaj devlet yönetimine geçen Kassit kral listesi 32 kişiliktir. Krallık yönetiminde yer alan ilk temsilciler şunlardır: Gandi (732–1717) – I. Agum (1716-1695) -I. Kostilos (1694-1673) – Ushcsi (1672-1665)

* * * * *

Mitanni Devleti

Hurri İmparatorluğu'nun ardından kurulan, tarihte Aryen Hanedanlığı'nın ilki olan Mitanni Devleti ilk defa Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Sincar arasında yapılanmıştır. Mitanni Devleti, M.Ö 1500-1350 yıllarında bir dünya imparatorluğuna dönüşmüştür.

Mitanni; Mezopotamyayı içine aldığı gibi Arrafa ve Mukiş gibi küçük krallıkları da içine alır. Mitanni tarihinde karşılaştığımız birkaç terim, imparatorluğun büyüklüğünü sembolize eder. Bu terimler; Mitanni, Hanigalbat, Subartu ve Nahrıma'dır.

Hanigalbat; bu terim Akad dilinde kullanılmaktadır. Bu kavram Akadlar tarafından Mitanni devletine isim olarak verilmiştir.

Nahrıma; Mısır dilinde kullanılan bir kavramdır. Mısırlılar Fırat ve Asi ırmakları arasında bulunan Mitanni bölgesine bu ismi vermişlerdir.

Diğer devletler ve imparatorluklar hakkında yapmış olduğumuz çalışmalarda da rastladığımız gibi; zamanın güçlü devletleri kendileri ile beraber yönetim alanında söz sahibi olan devletlere kendi dillerine ve bakış açılarına göre bir isim vermişlerdir. Yani o devletin dilini kullanmak yerine kendi dillerini kullanma yoluna gitmişlerdir.

M.Ö 16. yüzyıl, Mitanni uygarlığının genişlediği ve belirleyici bir güç haline geldiği önemli bir yüzyıldır. Çünkü bu dönemde Mitanni Uygarlığının sınırları Fırat Nehri ve Balih Irmağı ve de Yukarı Osroen adındaki bölgeyi kapsamıştır. Bununla beraber Mitannilerden olan Xanikalbat kabilesi de Nusaybin kentinde bir hükümet kurmuştur.

Mitannilerin başkentinin Mardin'in yakınlarında bir yer olan **Waşukani** olduğu, tarihi kaynaklarda geçmektedir. Fakat Waşukani'nin yıkılmasından sonra başkent olarak seçilen yer yine Mardin yakınlarında olan TADA kentidir. Mitannilerle ilgili araştırmalarını açıklayan California Üniversitesi Arkeoloğu Prof. Yateshilani, Mitannilerin Habur Çayı'nın doğduğu yerde Waşukani adlı bir kent merkezini kurduklarını, imparatorluklarının adının ise Şenak olduğunu açıklamıştır. Mitannilerin başkentlerinin ismi üzerine yapılan araştırmalar sonucunda şunlar belirlenmiştir: “Waşukani” ismi Kürdçe bir kelimedir. Çünkü Kürdçe’de “güzel pınar” anlamına gelen “Başikani” ya da “Hoşkani” kelimeleri ile aynı anlamlara gelir. Araştırmacılar etimolojik olarak v-b-h harflerinin en kolay dönüşümü olan harfler olduğunu ifade ederler.

Mitanni devleti 200 yıllık tarihi boyunca bir çok yeri ele geçirmiş, ülke sınırlarını sürekli genişletmiştir. Ele geçirdikleri sınırlar arasında Arrafa (Kerkük) Krallığı ve Mukiş Krallığı da vardır.

Mitannilerde Hukuk sistemi Babil modeline göre düzenlenmiştir.

Mitannilerin, Hurri dilini kullandıkları tarihi belgelerde vardır. Hurilerin toplumsal yapılanma sisteminde görüldüğü gibi Mitannilerde de sınıf, rütbe, soyluluk ve mesleki gruplandırma açısından toplumsal bir tabakalaşma görülmektedir. Bu halk yapılanmasının en üst katmanını oluşturanlar ise savaş arabalarını kullanan zümredir. Tarım ve ticaret yoluyla büyük servetlere sahip olan zümre de devlet yapılanması içinde söz sahibi olmuştur.

Askeri sistem ise savaşların şartlarına göre şekillenmiştir. Savaşta atlı arabalar faal olduğu gibi, piyadeler de şehir ve kale çevrelerinde nöbetle ülkeyi koruma altına almışlardır. Bu nöbetçi askerler on kişilik gruplar halinde oluşturulmuşlardır. Komutanlarına ise Hurri diline göre “onbaşı” denilmiştir.

Mitanniler, ülke yönetiminde de büyük başarılar elde etmişlerdir. Hem coğrafi konumları gereği hem de yönetimdeki politik güçleri başarıyı ve genişlemeyi beraberinde getirmiştir.

Coğrafi konumları, Mitannilerin bu başarı ve genişlemelerinde önemli bir etkiye sahipti. Çünkü Mezopotamya’dan Karadeniz’e, Mısır’a, Akdeniz’e giden önemli yollar bu ülke içinden geçmekteydi. Mitanniler güçlü oldukları ve devlet sistemine geldikleri aşamada, Mısır (M.Ö 1445), Hitit Kralı ve Asurluların saldırılarına maruz kalır.

Mitanni devletinde iç çatışmalar ilerlemeyi durdurdu. III. Aratam ve Mativaza halkı iç çatışmalarla 2 bölüme ayırdı. Mativaza taraftarları ve askerleri Hitit Kralı Şüpülülüma'ya sığınıp ondan yardım alarak Mitanni devletinin başına geçmek için mücadele etti. Hitit Devleti ile birleşen Mativaza, Mitanni devletini ele geçirdi. Ve Mitanni devleti Hititlere bağlandı. Mitanni devletinin bu durumu Asurluların bağımsızlıklarını kazanıp güçlenmelerini sağladı. Asurlular, Mitanilere saldıran üçüncü devlet oldu. Asur Kralı Asur Uballit M.Ö 1330'da güçlü bir orduyla Yukarı Mezopotamaya'ya hareketle Mitanni ordularını yenip bölgeyi Asur devletine bağladı. Asur ve Mitanni arasında geçen çatışmalar Vassata (M.Ö 1290–1275) zamanında da devam etti.

Asur Kralı I. Salamanassar M.Ö 1275'te Hanigalbat kralı için artık farklı şeyler planlıyordu. Asur'un yaptığı son hamle Hanigalbat Kralı'nın ordusunun suyunu kesmek ve onları susuz bırakmaktı. Ordunun susuz kalması yenilgiyi beraberinde getirdi. Aynı yıl II. Satuar yönetiminde olan Hanigalbat halkı Asur devletine karşı ayaklandı. Ardından Asur Kralı I. Salamanassar M.Ö 1250'de ortaya çıkan ayaklanmayı bastırdı.

Bu şekilde Mitanni ülkesi Hitit devleti ve Asur devleti arasında paylaşılmış oldu. Halk dağlık bölgeye çekilip, Urartu yapılanmasını ortaya çıkardı. Bu geçen dönem içinde halk, dil alanında da önemli gelişmeler kaydetti.

Mitanniler, Hitit uygarlığı ile ittifak kurarak Mısır devletine karşı savaşımlardır. Bu savaşıların ardından bu üç büyük devlet arasında ünlü **Kadeş Antlaşması** imzalanmıştır. Bilindiği üzere bu antlaşma insanlık tarihinin bilinen ilk yazılı antlaşmasıdır. Bu antlaşma günümüzde, Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nin duvarında asılıdır. Kadeş Antlaşması o dönemde barış, kardeşlik ve huzuru ortaya çıkaran ve devam ettiren bir antlaşma olmuştur.

Kürdistan'daki halı dokumacılığını başlatanların da Mitanniler olduğu tarihi kaynaklar da geçer. Nusaybin'in 3 km kuzeyindeki Gırnavas Tepesi'nde yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkmış olan mezarların Mitanni Prenseslerine ait olduğu belirlenmiştir. 29.04.2006 tarihinde Duhok şehrinde de aynı izlere rastlanmıştır. Bir çiftçi tarlasını sürerken bazı heykeller ve üzerinde resim olan bazı tarihi eserler bulmuştur. Arkeologların yaptığı incelemeler sonucunda bu eserlerin Mitanni dönemine ait olduğu ortaya çıkarılmıştır.

* * * * *

Mitanni Kralları:

“Dirta (Kirta), Şuttarnal, Paşatatar, Sauşşattar, Artatama, Artaşumara, Tuşratta, Kelu hepa, III.Suttarna, Mattivaza, Tatu hepa, Vaşatta, I.Şattuara, Waşaşatta, II.Satuara” görüldüğü gibi

Mitanni krallarının isimlerinin çoğunda “Şat” kelimesi bulunmaktadır.

Kürdçe’de şatır kelimesi site ya da şehir yöneticisi anlamına gelir.

Şat sözcüğünün irani dillerde Şar , Şahar , Şehr gibi versiyonları da vardır. Şat şeklinde söyleneni en eskisidir. Şah (Kral) sıfatı dahi bu Şat kelimesinden türetilmiştir. Dolayısıyla Mitanni Krallarının adlarında Şat kelimesinin bulunması krallıklarıyla ve şehir yöneticilikleriyle ilgilidir.

Arta sözcüğü ise hem Kürdçe hem de eski irani dillerde soylu, doğru, adil, hak, yasa anlamlarına gelmektedir.

* * * * *

Urartu Konfederasyonu

Urartular M.Ö. 13. yy'da ortaya çıkmış bir devlettir. Van gölü çevresinde ortaya çıkan bu devletin asıl adı “**XALDİ**” idi. Bu isim özelde Asurlular tarafından kullanılmaktaydı. Xaldi ülkesinde yaşayan halk toplulukları ise kendi devletlerine “**BİANI ÜLKESİ**” demektedirler.

Bu konfederasyonun oluşum sebebini, araştırmacılar Asur ve Hitit devletlerinin yükselişe geçmesine bağlıyor.

Yükselişe geçen bu devletler, özellikle Asur devleti sınır bölgelerinde yaşayan halklara büyük baskı uygulamışlardır.

Örneğin I. Salamanassar döneminde Mitanni devletine yapılan saldırılarda olağan durumun dışında yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu seferlerin birinde I. Salamanassar binlerce kişinin tek gözünü kör etmiştir. Asurluların saldırılarıyla karşılaşan bu halklar, karar verip bir konfederasyon kurmuşlardır. Bu konfederasyonun ilk merkezi Malazgirt olarak seçilmiş, daha sonra merkez değiştirilip Tuşpa (Van) olarak belirlenmiştir.

* * * * *

Urartu Konfederasyonunun Başına Geçen Krallar Ve Yaşanan Gelişmeler:

I. Sardur döneminde kurulan Urartu Konfederasyonu, Van gölünün kıyısında kurulan kale ile devletlerarası yönetimde söz sahibi olmuştur. Yine I.Sardur döneminde konfederasyon Nairi halkı ile birleşmiştir.

I. Sardur yönetiminin ardından İşpuni Dönemi başlamıştır. İşpuni döneminde Asurlular üzerine seferler düzenlenmiştir. Bu saldırılarda Asurlular'a ait binlerce yerleşim yeri yıkılmış; Asur devleti de bu saldırılara, çevre kabileleri ele geçirerek cevap vermiştir.

Bu dönemin akabinde Kral Menua Dönemi başlamıştır. Kral Menua Urmiye doğu bölgesine hükmeden Manerlerin ülkesini ele geçirmesi ile siyasi gelişmeleri başlatmış oldu. Urartu'nun bu dönemki en büyük politikası Milidia krallığını ele geçirmektir. Milidia devletini ele geçirmek, güney-kuzey sınırlarını ele geçirmek anlamına geliyordu.

Menua bu yerleri alarak Hatti ülkesine kadar ilerlemiştir. Menua'nın sınır genişletme politikasında yaptığı çalışmalardan biri de, Fırat kavisi içinde askeri bir egemenlik kurmuş olmasıdır. Kral Menua Hatti ve Alzi ülkelerine yapmış olduğu seferlerde 2113 kişiyi tutsak etmiştir. Urartu kralları,

yaptıkları seferlerde ülkeleri ele geçirmek yerine, ele geçirmiş oldukları ülkeleri ağır vergilere bağlamışlardır. Bu yöntem tüm ülkeyi ele geçirmekten daha kazançlıydı.

Menua'nın 790'da ölünce yerine oğlu I.Argiştı oldu. I.Argiştı Dönemi, Urartu Konfederasyonu için önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. I.Argiştı Urartu Konfederasyonu'nun sınırlarını batıya ve kuzeye doğru genişletmiştir. I.Argiştı 8 yıl boyunca Manerlere karşı savaşmış, ülke sınırlarını koruma altına almıştır.

İlk çağ devletlerinin ülkelerini koruma adına ve çevredeki güçlü devletlerin gücünü bölüp ele geçirme adına uyguladıkları farklı farklı yöntemler olmuştur. Bu yöntemlerden biri de ele geçirdikleri ülkelerin erkek nüfusunu kendi ülkelerine taşıyıp, bu nüfusu iş gücü haline getirmeleridir. Geri dönüşlerini engelleyip, eski yaşamlarını unutturmak için esirleri çok uzak ülkelere göndermişlerdir.

I.Argiştı zamanında uygulanan bu yöntem, Şupani ülkesinden sürülerek getirilen 6600 tutsak için uygulanmıştır. Bu kişiler kurulacak İrpuni kenti için getirilmişti. I.Argiştı'nin İrpuni kentini kurmak istemesinin sebepleri; önemli bir bölge olan Sevan'ı ele geçirmek, Hurri kültürüne sahip olan boyları Urartu sınırları içine katmak, ekonomik merkez durumunda olan Ağrı ovasını ele geçirmektir.

I.Argişti aynı zamanda Hitit ¼lkesine başarılı seferler yapmış, böylelikle bu ¼lkeye kendi hakimiyetini kabul ettirmiştir. Bu dönemde Asur devleti Urartu Konfederasyonu'na karşı egemenliğini sürdürememiş ve sınırları Urartu devletinin içinde yer almıştır.

Urartu mimarisi Mezopotamya sanatından etkilenmiş olmakla birlikte kendine özgü biçim ve niteliksel gelişmeler de ortaya çıkarmıştır. Xaldiler, mimari alanda ¼lkelerinde bol bulunan taşları kullanmışlardır. Urartu kentleri mazgallı, sağlam taş duvarlar ve kulelerle çevrilmişlerdir. Urartu yapıtlarının en önemli özelliği uzun ömürlü olmalarıdır. ¼lkeyi boydan boya koruyan kaleler şunlardır: Van kalesi, Toprak kale, Çavuştepe, Adilcevaz, Bargiri ve Kersat kaleleri, Xarput, Palu, Mazgirt ve Bağın kaleleri. Bu kalelerin içerisinde gizli yollar da yapılmıştı.

Tuşpa kalesi, geniş bir alanda yapılmıştır. Bu kalenin yapıldığı kayanın güneyinde dört Urartu kralının mezarı yapılmıştır. Bunlar: II. Sardur, Menua, Argişti, İşpuni'dir.

Urarular tarım ve hayvancılıkla uğraşırlardı. Urartu ¼lkesinde altın, gümüş ve fildişi mükemmel bir şekilde işlenmiştir. Oymacılık alanında da gelişkindi, kazılarda bin litre alabilen şarap küpleri bulunmuştur.

Kayalıdere’de yapılan kazılarda M.Ö. 8. yy’a ait eserler bulunmuştur. Bu eserler bir aslan heykeli ve bronz eşyalardır. Bu eşyaların üzerinde Urartu mitolojisini anlatan figürlere de rastlanmıştır.

Erzincan’ın doğusunda Altıntepe’de yapılan kazılarda bir tapınak, bir saray kapısı, çeşitli odalar ve mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Sarayın duvarları farklı renklerle süslenmiştir.

Xaldiler yaptıkları çalışmaları kaya yazıtlarına geçirmişlerdir. Yazıtlarda ilk aşamada Asur dili, sonra da Xaldi dilini kullanmışlardır. Xaldi dili üzerine yapılan çalışmalarda, bu dilin Hurri diline benzediği ortaya çıkmıştır. Kullanılan birçok sözcüğün ortak olduğu görülmüştür.

Xaldiler çok tanrılı bir inanca sahiptiler. Toprakkale yakınındaki Meherkapı yazıtında 79 tanrının adı ile bunlara sunulacak kurbanlar yazılmıştır. Tanrılarının en büyüğüne “**Xaldi**” denilmiştir. Bugün kullanılan “**Xuda**” kelimesinin aynı kelimedenden türetildiğine inanılır.

M.Ö. 162 – M.S. 72 Kommagene Krallığı; Bugün ki Adıyaman ili civarında Zilan aşiretine mensup Kürdler tarafından kurulmuştur.

* * * * *

KOMAGENE KIRALLIĞI:

Kommagene (Komajen) krallığı M.Ö. 162 M.S. 72 yılları arasında Anadolu'da bugünkü Adıyaman ili civarlarında büyük Zilan aşiretine mensup Kürdler tarafından kurulmuştur. Nemrud Dağı Kürd krallığının en önemli merkezi, başkenti, idi. Kral Nemrud Kürd olup adı da Kürdçedir. Nemrud kelimesi Kürdçedeki Nemir veya **Nemird** kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir ve ÖLÜMSÜZ demektir. Komagenes, Helen kökenli bir adlandırmadır. Nemrut Dağına, öteki adıyla Kürd Dağı diyorlar. Kom sözcüğü Kürdçede topluluk anlamına geliyor. Gene ise soy, kabile, aşiret anlamına gelmektedir. Komagene yan yana geldiğinde herkesin evi anlamını ortaya çıkarıyor veya göçebe aşiretler diyarı anlamına gelmektedir. Kürdlüğün tüm kriterlerini üzerinde taşıyan yuvarlak tepe, örnek inşa planları ve karmaşık renkli duvarlarıyla dizayn edilmişti. Kürdlerin tüm tarih, gelenek, görenek ve kültür mirasları Kürdçenin derinliklerinde gizlidir. Kürdlerin ataları olan Kommageneler döneminde bölgede barış ve huzur hüküm sürmüştür. Yazılı belgelerde M.Ö. 850 yılında görülen krallığın ismi o dönemlerde Kummu veya Kummuhu olarak geçer. Yüzyıllardır ışık Anadolu'ya Tanrılar dağı Nemruddan doğar ve tüm dünya uygarlığa uyanır. Kommagen Kralı bir keresinde Asurlulara başkaldırır. Asur kralı Sargon Kommagenleri yener

ve yenilen asi kralı; Tanrılardan korkusu olmayan tanrısız bir adam bu. Sadece kötü planlar yapan bir hilekar, diyerek suçlar. Kral Sargon'un nitelemesi fazlasıyla öznel görünebilir. Ancak Sargon sözlerine söyle devam eder: karısını, oğullarını ve kızlarını, malını ve hazinelerini aldım ve son olarak halkını aldım ve onları Mezopotamya'nın güneyine (bugün Irak) sürdüm. Anlaşılan, yerleşik halkları yurtlarından topraklarından sürmek o zamanlarda da uygulanan bir yöntemdi.

Yunanlı tarihçi ve coğrafyacı Strabo, M.S. 7-18 yılları arasında yazdığı Coğrafya (Geographika) adlı ünlü eserinde Komagene'den bahseder. Komagene nin küçük bir ülke olduğunu, Samosata (Samsat) adındaki, doğayla kaplanmış başkentte kraliyet ailesinin ikamet ettiğini, ama şimdi Roma eyaleti olduğunu anlatmış. Şehrin fazlasıyla bereketli topraklarla kaplı ve Fırat nehrinin kenarında olduğunu yazmış.

Kommagene Valileri, M.Ö. 290-163

Sames I (M.Ö. 290-260)

Arsames I (M.Ö. 260-228)

Xerxes (M.Ö. 228-201)

ptolemaeus (M.Ö. 201-163)

Komagene Kralları, M.Ö. 163-M.S. 72

Ptolemaeus (M.Ö. 163-130)

Sames II Theosebes Dikaios (M.Ö. 130-109)

Mithridates I Callinicos (M.Ö. 109-86)

Antiochus I Theos Dikaios Epiphanes Philorhomaio
Philhellen (M.Ö. 86-38)
Mithridates II Philhellen (M.Ö. 38-20)
Antiochus II (M.Ö. 29)
Mithridates III (M.Ö. 20 -12)
Antiochus III (M.Ö. 12 - M.S 17)
Roma imparatorluğuna geçti (M.S. 17-38)
Antiochus IV Epiphanes (M.S. 38-72)

Komagenenin Tarihi Eserleri

Adıyaman şhrinde bulunan Nemrud 2150 metre yüksekliğinde ve bütün bölgeye hükmedercesine durmaktadır. Toros sıradağlarına aittir. Gündoğumu ve günbatımının tüm ihtiyaımıyla izlenebildiği bu tepede, Kommagene (Komajen) Kralı 1. Antiochos kendisi için görkemli bir anıt mezar, mezar odasının üzerine kırma taşlardan oluşan kutsal alanlar inşa ettirmiştir. Kral 1. Antiokhos un (Tanrılar Dağı) Nemrud dağına yaptırdığı görkemli kutsal alan, kendi heykeli ve herbiri 9 m yüksekliğindedir.

Doğu ve batı teraslarda; sıra halinde dizilmiş blok halinde 8 yontma taşın üst üste oturtulmasıyla oluşturulan 8-10 metre yüksekliğinde muhteşem heykeller, kabartmalar ve yazıtlar bulunmaktadır. Heykeller, bir aslan ve bir kartal heykeliyle başlar ve aynı düzende son bulur. Hayvanların kralı olan aslan yeryüzündeki gücü, tanrıların habercisi olan kartal ise göksel gücü sembolize eder.

KORDUENE KRALLIĞI:

Ünlü Atinalı filozof ve tarihçi **Ksenefon** (M.Ö.430-355), Anabasis (sefer) adlı eserinde **Kardukhi** dediği Kürdler tarafından **Korduene** Krallığı adında kurulmuş bir krallık vardı. Bu krallık Hakkari ve Diyarbakır arasında kurulmuştu. Korduene krallığı Kürd kralları ve prensleri tarafından yönetiliyordu. Ksenefonun dediğine göre bağımsız yaşayan bir halktı ve Akamenid kralına bağlı değildiler. M.Ö. 1. yüzyılda ise Ermeni olduğu ileri sürülen Kral II Tigranes tarafından Korduene (Kürdistan) işgal edilmiştir. Kral Tigranes, Korduene kralı Zarbienus'u da suikast düzenleterek öldürtmüştür.

Yunanlı tarihçi Plutarch M.S. 1. yüzyılda, Kürdistan kralı Zarbienus'un Ermenistan kralı Tigranes'in baskısına karşı ittifak için Roma konsolosu Appius Claudius yoluyla Roma generali Lucullusla gizlice irtibata geçtiğini aktarmış. Fakat bu durumdan haberdar olan Tigranes, Kürd Kral Zarbienusu, karısını ve çocuklarını Romalılar Ermenistana girmeden önce suikast düzenleterek öldürtmüştür.

M.Ö. 74 de Roma generalliği ve konsolosluğu yapan Lucullus düşüncesiz olmadığı için Kürdistana girdiğinde Zarbienus onuruna cenaze törenleri düzenletmiş. Zarbienus için düzenlenen töreninde kralın cenazesi altın, kraliyet elbiseleri ve Tigranes'den alınan kalıntılarla süslenmiş. Lucullus

kendi elleriyle süslenmiş cenazeyi kralın akrabaları da yanındayken ateşe vermiş. Arkadaşlarına katılarak Zarbienus'un adına içerek; Zarbienusu arkadaş ve Romalıların iyi bir müttefiki olarak anlatır. Lucullus, Kürd Kral Zarbienus anısına da masraflı büyük bir anıt yapılmasını emreder. Kürd Kral Zarbienus'un sarayında çok fazla altın, gümüş ve üç milyon ölçek mısırdan oluşan büyük hazine bulunmuş. Böylece Romalı askerlere bolca mısır temin edilmişti. Lucullus kamu hazinesinden tek kuruş almadığı için de takdir edilmişti. Böylece savaşın masrafı kendiliğden de karşılanmıştı.
(Plutarch/Hayatlar/Lucullus, Bölüm 36)

* * * * *

SOPHANE KRALLIĞI:

M.Ö. 95 Sophane Krallığı; Dicle ve Fırat nehri arasında Zaza Kürdleri tarafından kurulmuştur.

Ermenistan krallığının güneybatısında olan Sophene Krallığı bir çok kere Ermenilerin, Perslerin ve Romalıların hakimiyetine girmiştir.

Roma imparatoru Diocletian tarafından işgal edilen Sophene Krallığı, Zaza Kürdlerinin coğrafik yerleşim yeriyle kesişmektedir.

Sophene (Şupan, Supani) krallığı, M.Ö. 95 te Büyük Ermenistan (Doğu Ermenistan) kralı olan II. Tigran tarafından devrildi. M.Ö. 95 yılında tahta çıkan ve Büyük ünvanı taşıyan Tigran'ın ilk işi küçük Sophene krallığını işgal ederek bağımsız olan Sophene de Ermenistan'a bağlandı. Ermenice de Tsophk adıyla bilinen Sophene Krallığı bugünkü Elazığ-Dersim bölgesidir. O dönemde Sophene kralı olan Artanesi tahttan indirdi. Artanes, Zariadres in soyundandı. (Plutarch, Lucullus, Bölüm XXI), (Strabo XI. 532)

Zariadres I Sophene Kralıydı. M.Ö 201 yılında Büyük Antiochus büyük Ermenistan ve Sopheneyi Ermeni olduğu iddia edilen generaller Artaxias ve Zariadresle beraber feth eder. Antiochus, Zariadres i Sophene valise olarak atar. Antiochus un Romalılara karşı M.Ö 201 yılında yenildiği Magnesia (Manisa) savaşında, Artaxias ve Zariadres ayaklanır. Roma fethiyle Artaxias büyük Ermenistanı, Zariadres de Sophene Krallığını bağımsız olarak yönetmeye

başlarlar. Kral Zariadres in yaptıklarına bakıldığında Zaza Kürdü olduğu izlenimi vermektedir. Zariadres (Zareh) kelimeside Kürdçeden kaynaklanabilir. Zar-Zer kelimeside Kürmanci ve Zazaca da Sarı demektir. Bazı kaynaklara göre Urartu kralı Menua'nin bölgedeki fetihlerini anlatan Bagin'deki yazıtta Dersim ve Elazığ yörelerine Supani denmektedir. Bu adın sonraları Sofene (Sophene) şekli altında yaşadığını görmekteyiz. Zaza Kürdlerinden, Pers Kralı Darius da bahsetmektedir. Pers imparatorluğunun hükümdarlığını yapan Pers Kralı I. Darius (Dara)'un (M.Ö. 522-486) yaşamış olup Ortadoğunun birçok ülkesini egemenliği altına almıştır. Darius, M.Ö 515 yıllarında Behistun yazıtları olarak ün kazanmış çivi yazısını hazırlatmıştır. Darius, yerden 100 metre yükseklikteki kayalıklara yazdığı Behistun kitabesinde Pers tarihinden bahsetmektedir. Behistun kitabesi üç dilde ayrı olarak yazılmıştır: Eski Farsça, Elamice ve Babilce. Birinci sütunda Darius M.Ö 515 yıllarında Fırat nehrinin kenarında Zazana adında bir kasaba olduğunu, Dersim ve Elazığ havalisine Zazana adı verilmektedir.

Sophenenin Başkenti:

Sophene Kralı Arsames (260-228): Fırat ın ana kollarından Aratsani Nehri havzasında kendi adını verdiği Arsamosata (Arşamaşat) kentinin kurucusudur. Batı kaynaklarında Sophene Krallığı olarak anılan devletin kendi sakinlerinin dilindeki adı

Şupani dir. Batılı kaynaklarda ismi Arsamosata (Arşamaşat) olarak geçen Sophenenin başkenti Bizans çağında Asmosata olarak anılmıştır. Aynı isim Ermenice de Aşmuşat'a, Süryaniler Arşemşat, Araplar ise Sumaysat yada Sumeisgat demişlerdir. Sophene'nin adının Kürdçe olduğuna dair görüşler: Kürd dilindeki adı Şemşat'tır. Şatır eski dilde site yada şehir yöneticisi anlamına gelmektedir. Şehir anlamına gelen Şat sözcüğünden türetilmiştir. Şat sözcüğünün irani dillerde Şar, Şahar, Şehr gibi versiyonları da vardır. Şat şeklinde söyleneni en eskisidir. Şah sıfatı dahi bu Şat kelimesinden türetilmiştir. Şemşat adının Kürd dilinde Şem (Güneş) ve Şat (Şehir) den hareketle Güneş-Şehir, Başşehir anlamına geldiği söylenir. Şemşat, Elazığ'ın Palu sınırları içerisinde, Murat ırmağının Güney kıyısındadır. Palu merkez bucağa bağlı Xaraba Köyü'nün Şupani krallığının tarihi başkenti olduğunu aynı yerdeki Şemşat Kalesinin varlığından biliyoruz. Şimdi adı Örencik'tir. Yunanlı coğrafyacı Strabo Sophene'nin başkentini Karkathiokerta (Carcathiocerta) olarak göstermektedir. Bu şehrin Elazığ (Xarpêt) şehrine yakın olduğu anlaşılmaktadır (XI.14.2). Carcathiocerta şehrinin adı da Xarpêt adıyla benzerlik taşımaktadır. 20. yüzyılın büyük uzmanlarından biri olan Marquart'a göre Carcathiocerta kenti aslında Argatiokerta kenti olarak düzeltilmesi gerekir. Argatiokerta kentini Sophene kralı Zariadres'in oğlu

Argatias kurmuştur. Marquart'e göre bu kentin kalıntıları Dicle nehrinin kaynağı Eğil veya Arghana Suyu yakınlarındadır. Sophene Krallığı (M.Ö. 63) yılında Roma imparatorluğuna bağlandı

Sophene Kralları:

Sames (Kurucu-M.Ö. 290-260),
Arsames I (M.Ö. 240),
Charaspes (M.Ö. 235),
Arsames II (M.Ö. 230),
Xerxes (Kserks) (M.Ö. 220),
Abdissares (M.Ö. 210),
Zariadres (Bağımsız M.Ö. 190),
Morphilig (M.Ö. 190),
Mithrobuzanes (M.Ö. 170),
Artanes (M.Ö. 110),
Arsaces (M.Ö. 70),

Strabo daki Artanes, C. Toumanoff a göre, Sophene kralı Zariadris (Zareh) in oğlu Mithrobuzanes I olup, doğru adı Me(h)ruzan'dır. M.Ö. 95 yılında Büyük Tigranes II (95-55) tarafından devrilmiştir. Ona göre Armog adının daha doğru şekli de Artok (Artanes) tur. Zariadres (Zareh) ise bağımsız Sophenenin krallığını yapmıştır ve mühtemelen Zaza Kürdlerindedir. Mehruzan ile Zareh adları Kürdçedeki Mihrican, Mirzeban, Zara ve Zarê adlarıyla etimolojik olarak çok yakınlık göstermektedir.

ADİABENE KRALLIĞI:

Adiabene krallığı, Mezopotamyada museviliğe M.Ö. 1. yüzyılda ihtida etmiş Kürdler tarafından Erbil merkezli olarak yaklaşık 2000 yıl önce kuruldu. Bu krallığın vatandaşlarının çoğunluğunun Kürd olduğu görünmektedir. Kraliyet evinde, Kürd Kral Monobazes, kraliçe Helena, varisi ve oğlu izates in (Yazata kelimesinden türemiş ve Kürdçede Melek demektir) adları halen ilk din değiştirenler olarak muhafaza edilmiştir. Romalıların, israil kentleri Judea and Samaria'ya zaptı sırasında (M.Ö. 68-67), oraya asker yollayan sadece Kürd Adiabeneydi.

Galilee şehrinin kuşatılması sırasında buraya yardım için birlikler yollayan Adiabene Krallığı eğer Musevi olmasaydı bu hareketin izah edilebilir bir gerekçesi olamazdı.

Ünlü Yunanlı tarihçi, felsefeci ve coğrafyacı Strabon (Latince: Strabo) M.S. 1 yüzyılda Geographika adlı eserinde Adiabene Krallığından bahseder. Strabo, Adiabene'nin çoğunlukla düzlükler ve ovalardan oluştuğunu, halen Babilonya'nın parçası olduğunu; ama Adiaben'in kendi hükümdarları olduğunu yazmıştır.

Tarihçi Pliny, M.S. 1. yüzyılda Naturalis Historia (Natural History) adlı kitabında Adiabene den bahseder ve şöyle der: Eskiden Carduchi halkı (Kardukhi) olarak bilinen şimdi ise Cordueni, Adiabene ile birleşir ve önlerinden Dicle nehri akar (Kitap VI. 17 {14}). Pliny, Adiabene adlı bölümde

Adiabene'nin başkenti **Erbil'i Pers Kralı Darius'un** ordusunun Büyük iskender tarafından yenilgiye uğratıldığı şehir olarak tanımlar.

Yunanlı tarihçi **Plutarch** M.S. 2. yüzyılda Lucullus adlı eserinde Adiabene kralından bahseder ve Tigranes ile Romalılara karşı ittifak oluşturduklarını anlatır. Ünlü Harvard Üniversitesinin tarih profesörü Dr Mehrdad Izadi, Adiabene adının antik Kürd Hadebani (Hadhabani) aşiretinden kaynaklandığı söylemektedir. Bu aşiret halen sentral Kurdistan olarak tanımlanan bölgede mevcuttur. Bu aşiret sürgüne maruz kaldığı için Horasan şehrinde de yaşamaktadırlar.

Adiabene Krallığı M.S. 226-649 yılında Sasani imparatorluğuna geçti (),

Adiabene Hükümdarları:

izates I (M.S. 15),

Bazeus Monobazus I (M.S. 20?-30?),

Heleni (M.S. 30-58),

izates II bar Monobazus (M.S. 34-58),

Vologases (izates II karşıtı Partiyalı isyancı - M.S. 50),

Monobazus II bar Izates (58-75),

Meharaspes (M.S.?-116),

Roma imparatorluğuna geçti (M.S. 116-117),

Narsai (M.S. 170-200),

Bilinmiyor (M.S. 200-310),

Aphraates (M.S. 310),

İSLAM'IN EGEMENLİĞİ DÖNEMİNDE KÜRDLER

İslam orduları ilk olarak 633 yılından itibaren İranlıların egemenliği altındaki bölgelere yayılmaya ve Irak yöresindeki kentleri ele geçirmeye başladılar. Sasaniler ile müslümanlar arasındaki ilk büyük savaş, Omer bin Hattab döneminde; 637'de, Dicle kıyısındaki Qadisiye'de meydana geldi. İranlılar yenildiler, Sasani hükümdarları Medya'ya sığındı. Bu savaş Kürdlerin İslam'la tanışmasına vesile oldu. Kürdler ve diğer İrani halklar ile Müslümanlar arasındaki ikinci büyük savaş 642'de Medya'da, Nehavend yakınlarında meydana geldi. Kürdlerin İslam'ı kabul etmeleri farklı tarihçiler tarafından farklı şekillerde anlatılıyor. Ben burada bu konuya fazla değinmiyeceğim. Müslüman yazarlar müslüman arap ordularının savaş esnasında yapılan kitalin dışında kürdlere zulüm yapılmadığıdır, ancak islam karşıtı yazarlar ise; Kurdistan bölgeleri arapların eline geçince kürdlere bugünkü DAIŞ'ın yaptığı gibi zulümlerin yapıldığı yazılmaktadır. Fakat şu var ki ortada bir savaş vardır ve her savaşta olduğu gibi bu savaşlarda da karşılıklı ölümler olmuştur. Bunu; ne müslüman yazarların dediği gibi çok masumane, ne de diğerlerinin dediği gibi çok vahşiyane olduğu kanaatinde değilim. Kürdlerin kendi rızalarıyla islama girdiklerine inanıyorum. Eğer öyle olmasaydı, 1400 senedir kürdler eski dinlerine dönebilirlerdi ama görüyoruzki

kürdler islamı seçtikten sonra o günden bugüne daima İslam'a sahip çıkmışlar, her zaman dinlerine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır ve islama büyük hizmetler yapmışlardır. Ortadoğunun en büyük alimleri kürdlerden çıkmıştır.

Omer bin Hattab zamanında Amed, Urfa, Mardin ve Musul çevreleri islam devletine katıldı. Osman ve Ali dönemlerinde bu sınırlar oldukça genişledi. 30 yıllık hilafetin bitiminden sonra araplar islami kendi ırk ve saltanatları için kullandılar. Egemenlikleri altına aldıkları halklara zülmettiler. Emeviler döneminde bir çok karışıklıklar oldu ve diğer halklar gibi Kürdler de Emeviler'den çok çekti. Bir Kürd olan Ebu Müslim Horasani'nin yardımıyla Emeviler'in saltanatı yıkıldı ve Abbasiler başa geçtiler. Bu olay sıradan bir olay değildir. Yönetim Emevilerden Abbasilere geçti ama yönetimde Emevilerden pek farkları olmadı. Abbasiler de çeşitli zulümlere imza attılar.

Hilafet döneminin bitmesiyle (**ki ben hilafetin Hz. Ali'nin şehadetiyle bittiğine inanıyorum**) 10.yy.'ın başlarından itibaren sözde halifeye bağlı, ama gerçekte ise bağımsız hükümdarlar ortaya çıktı. Ve bunlar Kürdistan ve işgal ettikleri bölgelerde tarihte küçümsenmeyecek izler bıraktılar.

* * * * *

ŞİMDİ İSLAMDAN SONRA KURULAN KÜRD DEVLET VE HANEDANLARINDAN BAZILARINI KISACA İZAH EDELİM:

ŞEDDADİLER (951-1174):

Miladi 951 Hicri 340 yılında Eran bölgesinde Kürd Şeddadi oğulları tarafından kurulan bu devlet, İslam döneminde kurulan Kürd devletlerinin en uzun ömürlüsü ve en kuvvetlilerinden biridir.

Nahcivan, Gence, Tiflis, Demirkapı, Karabağ, Ani, Duvin gibi bölgenin büyük kentlerini içine alan bu devletin sınırları bir ara Malatya'ya kadar uzanır. Önce başkentleri Erivan yöresindeki Dabil (Dvin) idi.

Divin dışında Berde ve Gence gibi kentleri de hakimiyeti altına almıştır.

O tarihte, güneyinde Mervani Kürd devleti de vardı. Azerbaycan hükümdarı Salarmerzubanın esir düşmesi üzerine bölgede bağımsızlık ilan eden Şeddadin oğlu Muhammed'in Gence kentinde tahta oturmasıyla kurulan devlet on dört Kürd hükümdarı tarafından yönetiliyordu.

Şeddadiler ordusu 1020'den itibaren Pakraduni Hanedanlığına ve Hazarlara karşı seferler düzenlemiştir. Başlangıçta başarılar elde edebilmiş fakat 1030 yılında başarılı bir seferden geri dönerken Gürcü ve Ermeni kuvvetleriyle karşılaşmış ve ağır bir bozguna uğramıştır.

Şeddadiler 1047 ile 1057 yılları arasında Bizans ordusuna karşı savaşmıştır. Bundan sonraki senelerde Şeddadilerin bölgedeki etkisi giderek azalmıştır.

1067'ten itibaren Şeddadiler hanedanı Selçukluların işgaline uğramış ve 1174'e kadar Selçukluya bağımlı bir hanedan olarak devam etmişse de bölgenin bazı yöreleri Gence kenti gibi miladi 1091 tarihine kadar bu sülalenin egemenliği altında kalmıştır.

ŞEDDADİ HÜKÜMDARLARI:

Şeddadi Gence Hükümdarları

Muhammed bin Şeddad (951-954)

Leşkeri bin Muhammed (971-978)

Marzuban bin Muhammed (978-985)

Fadl bin Muhammed (985-1031)

Musa bin Fadl (1031-1034)

II.Leşkeri bin Musa (1034-1049)

Anişirvan bin Leşkeri (1049)

Ebu'l Eşver Şavur I.bin Fadl (1049-1067)

Fadl II.bin Şavur (1067-1073)

Eshot bin Şavur (1068-1069)

III.Fadl bin Fadl (1073-1075)

Şeddadi Ani Hükümdarları.

Menucehr bin Şavur (1072-1118)

Ebu'l Eşver Şavur II. (1118-1124)

IV.Fadl bin Şavur (1125-?)

Mahmud bin Şavur (?-1131)

Şeddad bin Mahmud (?-1155)

V.Fadl bin Mahmud (1155-1161)

Şehinşah bin Mahmud (1164-1174)

Sultan bin Mahmud (?-1198/9)

Aisani veya Aishani (912–961):

Kuzeybatı İran'da (İran Kürdistan'ı) kurulmuş bir Kürd hanedanlık. Kapsadığı bölgeler Dinaver, Hamadan, Samghan, Şehrizer ve Azerbaycan'dır. En çok bilinen hükümdarları **Wandad**, **Ganim** ve **Deyzem**dir. Hanedanlığın atası olarak Ahmed İshani kabul edildiği için hanedanlığın adı da bu şekilde kuruldu "**A-ishani**". Hanedanlığın merkezi Serpol Zehab'tir.

Aishani hanedanlığı yaklaşık 50 yıl hüküm sürmüştür. Bundan sonra Hasneviler hükmetti.

* * * * *

HASNEVİ KÜRD DEVLETİ

İslamiyet'ten sonra kurulan Kürd devletlerinden biriside Hasneviler ya da Hasanveyhiler, 959 - 1121 yılları arasında bugünkü İran'ın Şehrizer, Dinaver, Hamedan, Nihavend ve Ahvaz gibi bölgelerde hüküm sürmüş Barzikani Aşireti mensuplarınca vücuda getirilen Kürd devletidir.

Bu devletin temeli, Berzekan aşiret reisi Hüseyin ağanın eliyle atılır.

Bütün Hemedan bölgesini içine alan bu devlet, kurucusu Hüseyin ağanın vefatıyla dirayetli olan oğlu Hasan Veyh'in denetimine geçer. Babasından sonra hükümeti çok iyi yöneten Hasan Veyh, halkın sevgisini kazanır ve devlete de ismini verir.

Günden güne güçlenen bu devlet, Nehavent, Semgan ve Dinur kentleriyle bazı Azarbaycan şehirlerini de içine alır.

Devletin başkenti, Hasan Veyh tarafından kurulan Sermac şehri idi. Dirayetli devlet reisi Hasan Veyh, Hicri 369 (M.980) yılında Sermac kentinde vefat eder. Ondan sonra sırayla bu hükümdarlar devleti idare etmişlerdir.

Hükümdarlar

Hasanveyh bin Hüseyin (959-980)

Bedir bin Hasanveyh (980-1015)

Hilal bin Bedir

Tahir bin Hilal

Bedir bin Tahir bin Hilal

Baruni aşiretin başına İyarların geçmesinden sonra

Eb'ü'l-feth bin İyar

Eb'ü's Sevk Muhammed bin İyar

Mühelhel

Surxab bin Muhammed

Sadi bin Eb'ü's Sevk

Surxab bin Bedir bin Mühelhel

Eb'ü'l Mansur

* * * * *

REWWADİLER:

Revvadiler (955 -1071) yılları arasında Güney Azerbaycan'da hüküm sürmüş bir Kürd devletidir. Revvadiler'in merkezi önce Erdebil iken, sonraları Tebriz olarak değişmiştir.

1054 yılında Sultan Tuğrul Bey'in öncülüğünde Güney Azerbaycan'a akın eden Büyük Selçuklu Devleti ordusu, Tebriz'e kadar ilerlemiştir. Rakibi karşısında zayıf düşen Revvadi hükümdarı Ebu Mensur Vehsudan, Tuğrul Bey'in hakimiyetini kabul etmiş ve adına hutbe okunmasını emredip, sultana değerli hediyeler vermiştir. Revvadi soyunun 1227 yılına, Moğol İstilas'ına kadar hükmetmeye devam ettiği tarih kitaplarında geçiyor.

Revvadi Hükümdarları

Muhammed Hüseyin (?-951)

I.Hüseyin (955-988)

I.Memlan (988-1000)

II.Hüseyin (1000-1019)

Vahsudan (1019-1054)

Ebu Nasr II.Memlan (1054-1071)

* * * * *

BÜVEYHOĞULLARI DEVLETİ.

Büveyhogulları devleti 934 yılında Ali Hasan ve Hüseyin Ahmet kardeşler tarafında Güneybatı İran'da kuruldu.

Deylem Dağlarında yaşayan Bercenkiaver Kürd aşiretine mensup üç kardeş kısa bir süre içinde devletin egemenlik alanını güneyde Isfahan-Şiraz, kuzeyde ise Hamedan'a kadar genişlettiler.

Babaları Ebu Suce Büveyh'ten dolayı devleti "Büveyhogulları devleti" denildi. Abbasi Halifesi Halife Kahir Billah, bu devletin egemenliğini tanımak zorunda kaldı.

Sürekli iç ve dış çatışmalarla uğraştığı için kültür ve sanat bu devlet sınırları içinde fazla gelişemedi. Yalnız Abudüdevletin hükümdarlığı sırasında pek çok cami, hastane, imarethane, yollar ve kuyular yapıldı.

Moğol istilaları sırasında bu bölgelerde her şey yakılıp yıkıldığı için bu devlet hakkında daha ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

Kürd Büveyhogulları devleti, 1050'de Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey tarafından yıkıldı.

* * * * *

ANNAZİLER (991-1117)

Annaziler hanedanlığı Muhammed bin Annaz tarafından 991'de kuruldu. 1117'ye kadar bu hanedanlık hüküm sürdü.

Annaziler, Şerefname'de Ayyari adıyla anılan, 990 yılında Ebu'l-Feth Muhammed bin Annaz tarafından kurulmuş ve 126 yıl hüküm sürmüş bir Kürd hanedanı diye geçiyor.

Annazilerin hükmettiği bölge, bugünkü İran-İrak sınır bölgesinde Kirmanşah, İlam, Hulvan, Dinaver, Mandali, Şehrizer ve Dakuk gibi yerleri kapsamaktaydı.

Annazi Hükümdarları:

Enaz oğlu Ebulfeth Mihemed (991-1011)

Mihemed oğlu Ebuşewk Husamê Dewle Faris (1011-1046)

Mihemed oğlu Muhelhil (1011-1055)

Mihemed oğlu Surkhab (1011-1046)

Faris oğlu Seidê (1050-1055)

Bedir oğlu Surkhab II (? -1107)

Surkhab oğlu Ebû Mensûr (1107- ?)

Enaz oğlu Surkhab III (1110)

* * * * *

MERVANİLER (991-1085):

Mervaniler On ve on birinci yüzyılda (991-1085) Diyarbakır "Meya Farqin (Silvan)"da hüküm süren Kürd Hanedanıdır. Emevi halifelerinin Abdülmelik bin Mervan ile başlayan bir kolu olan Mervaniler'in Güneydoğu Anadolu'daki emirliklerinden biridir. Abbasilerden Ebu Müslim'in akınları sonrasında yöreden çekilmeye başlayan Mervaniler çeşitli zamanlarda Arabistan'a geri dönmüşlerdir. Bu sülale bugün hala Suudi Arabistan'da ve Ürdün'de varlığını sürdürmektedir.

Mervanilerin kurucusu Ebu Abdullah el-Huseyn bin Dustek el-Baz, onuncu asrın ortasından itibaren Doğu Anadolu'da fetihlere girişti. İlk önce güneyden gelerek Erciş'i ve çevresindeki mevkiyi aldı. Baz, nüfuzunu kuvvetlendirerek, Büveyhilerin hakimiyetindeki Diyarbakır ve Silvan'i ele geçirdi. Buveyhi nüfuzunun azalmasından istifade ederek, 984 senesinde Şii-Buveyhoğulları'nın sultanı Samsamuddewle Merzubani'yi mağlub edip Musul'u ele geçirdi. Bağdad'ı almak istediye de başaramadı ve Musul'u boşaltmak zorunda kaldı. 991 senesinde tekrar Musul'u ele geçirmek için harekete geçen Baz, şehrin hakimi olan Hamdaniler karşısında mağlub oldu ve bu savaşta öldü. Bunun üzerine kız kardeşinin oğlu Hasen bin Mervan, Baz'ın dul eşiyle evlenerek tahta geçti. Hamdaniler ile mücadeleye devam ederek onları iki defa mağlub etti. Hasen bin Mervan, 997 senesinde Diyarbakır'da öldürülünce,

yerine kardeşi Mumehuddewle Said bin Mervan geçti. Said ile Ebu Nasr bin Mervan arasında m¼cadele başladı. Ebu Nasr, 1011 senesinde Saidi zehirleterek öld¼rd¼ ve Mervani tahtına geçti. 1011'de h¼k¼mdar olan Ebu Nasr, elli seneden fazla h¼k¼m s¼rd¼. Mervanilerin b¼lgedeki hakimiyetini kuvvetlendirip refahını y¼kseltti. Abbasi Halifeliğin y¼ksek hakimiyetini tanıdı. Devrin kuvvetli koşu devletlerinden Bizanslılar ve Fatimilere karşı istiklalini korumak için maharetle iyi m¼nasebete bulundu. Mervanilerin hakim olduğu b¼lgede şafii mezhebi yayıldı. Nasır, 1071 senesinde Selçuklu Sultanı Alp Arslan'a tabi oldu. Nasır'ın ¼l¼m¼nden sonra yerine oğlu Mensur geçti. Selçuklu veziri Fahruddehle bin Cehir Mervani topraklarını ele gecirmek için Sultan Melikşah'dan izin aldı. 1085 senesinde Selçuklu ordusu şiddetli bir ¼arpısmadan sonra b¼lgeyi ele geçirdi. Son Mervani h¼k¼mdarı Mensur, 1096 senesinde ¼l¼nceye kadar Ceziret-i İbni ¼mer (Cizre)'de yaşadı.

Mervani Sultanları:

Ebu Abdullah el-Baz,
Hasen bin Mervan 990,
Mumehhid¼ddewle Said 997,
Ebu Nasr bin Mervan 1011,
Said (Amid'de) 1061-1063,
Nizam¼ddevle Nasir (Meyyafarqin'de 1061,
Mensur 1079,
Selçuklu Fethi 1085.

Selçuklular ve Kürdistan:

Kürdistan'ı idari bir terim olarak ilk kullanan Selçuk Sultanı Sencer'dir (1117-1157).

Sencer İran'daki Hamedan şehrinin batısındaki Bahar kalesini merkez alan eyalete Kürdistan adını vermiştir. Bu eyalet Zagros dağlarının doğusunda ve batısında olmak üzere Hamedan, Kirmanşah, Dinever, Sincar ve Şehrizer (Kerkük) şehirlerini kapsıyordu.

Bu coğrafya 13. yüzyıl kaynaklarında Cibal (İran tarafı) ve Cezire'den (Diyarbakir ve etrafı) oluşmaktaydı.

14. yüzyılda Hamdullah Mustafa Kazvini'ye ait Nüzhet'ül Külub adlı eserde Kürdistan 16 kasaba olarak tanımlanmıştır.

* * * * *

HAMDANI DEVLETİ

Hamdani devleti, Seyh El Dewle tarafından 944 yılında Halep bölgesinde kuruldu. Bu tarihe kadar Musul merkezi Büyük Hamdani devletinin bir parçasıydı. Söz konusu tarihte bağımsızlığını ilan eden Seyh el Dewle, Halep'i merkez seçti. Yukarı Mezopotamya'yı hakimiyeti altına almaya çalışan Bizans Kral Romans'la Urfa'da yapılan savaşta zafer kazanan Seyh El Dewle, Suriye ve Yukarı Mezopotamya'nın büyük bir kısmında egemen oldu. Bağımsızlığını 95 yıl koruyabilen bu devlet. Harput Kürd aşiretlerinin saldırıları sonucu bir hayli zayıfladı ve sonuçta 1039'da Arap Okayli devleti tarafından yıkıldı. Araplar, bu devletin egemenliğine son verdi. Bu devletin, sınırları ve süresi içinde El Mutanabbi, Ebu Firaz ve El Farabi gibi önemli sair ve bilim adamları yetişti.

* * * * *

ALAMUT ZİYAR'İ DEVLETİ (930-1011):

Ziyar devleti, Kürd Dailam aşiretine mensup Ziyar'î oğlu Merdavic tarafından 930'da Kürd yurdunun kuzeyinde kuruldu.

Egemenlik alanı Taberistan ve Cürcan'î da içine alarak güneyde Isfahan'a, batıda El Cezire ve Irak'a, kuzeyde Kafkaslar'a kadar uzanıyordu.

Dailam aşireti, 9. yüzyılın sonlarına doğru, Abbasi halifeliği döneminde Müslüman oldu.

Hazar Gölünün güneybatı kesiminde yaşayan bu aşiret, büyük bir askeri güce sahipti.

Varlığını 141.yıl sürdürebilen bu devlet, 8 hükümdar tarafından yönetildi.

Eski edebi eserler arasında yer alan "Kabusname" bu dönemde, Ziyarların son emiri **Keykawes**'in amcası tarafından yazıldı.

* * * * *

ALAMUT DEVLETİ (1011-1256):

Hasan El Sabah, İsmailiye mezhebi dini öğretisi temelinde güçlü bir örgütlenme yaratıp, Kürd aşiretlerini harekete geçirecek bir iç ayaklamayla Ziyar devletine son (1011) verdikten sonra, aynı topraklarda dini esaslara dayalı bu devleti kurdu.

Bağımsız varlığını 179 yıl sürdüren bu devlet, 8 hükümdar tarafından yönetildi.

Devletin son hükümdarı olan Hür Sah, Moğollar tarafından idam edildi.

1124 yılında ölen, etkileyici dini lider ve başarılı bir devlet yöneticisi olan Hasan El Sabah için Marko Polo şöyle diyor: "Bu kişi yüksek dağlık bölgede bir sevgi cenneti kurdu. Çok zengin bir hazineye sahipti. Kurmuş olduğu bu cennet nedeniyle İslamiyet içerisinde kısa zamanda geniş bir taraftar kitlesi buldu. İslam ülkelerinin her tarafından binlerce genç, bu cennete girmek için akın ediyordu."

Alamut Kürd devleti Moğol Hükümdarı Hulagu Han tarafından 1256'da yıkılarak ortadan kaldırıldı.

* * * * *

ARDELEN veya ERDELAN (1169–1867):

Ardelan veya Erdelan 1169 kurulan Senendec merkezli bir Kürd prensliğidir. 698 yıl gibi uzun süre yaşamış bir kürd devletidir. Ardalan ismi ayrıca hanedanlığa isim veren ailenin de adıdır. Ardalan ailesi Kuzeybatı İran'da varlığını sürdürmüş Ardalan Aşireti'ne mensuptur. Aile günümüzde Senendec ve çevresinde yaşamını sürdürmeye devam etmektedir. Ardalan ailesi, merkezi Diyarbakır olan Mervani aşiretinden olduklarını iddia etmektedirler. Bu devlet; **1867 yılında** Kaçar Hanedanlığı tarafından yıkılmıştır.

Şeref Han'ın eseri olan Şerefname kayıtlarına göre, aşiretin en eski lideri, Bawa Ardelan, Ahmed bin Mervan'ın soyundan ve Mervan, Diyarbakır sultanıdır. Ardelan beyliğinin Senendec hükümdarlıklarının tam olarak ne zaman başladığı bilinmese de, 14.yüzyılları olabileceğini tahmin ediliyor, çünkü önceleri merkezleri Şehrizer iken daha sonra Senendec olmuştur.

Safeviler dönemine kadar Ardelan bağımsız bir devlet olmuştu. Ancak Osmanlı-Safevi savaşları sırasında Ardelan tam bir odak noktasıydı ve bu çarpışmalardan çok etkilendi. Hanedan 698 yıl yaşadıktan sonra Nasıreddin Şah döneminde yıkıldı.

* * * * *

Gorani Ardelan

Ardelan'ın resmi dini **Yarsan** idi (Ehl-i Hak Kürd Aleviliği), bu sebeple din Gorani lehçesine bağlıydı çünkü Yarsan inancına bağlı olanların ibadet deyişlerinde kullandıkları dil şiirsel yapısından ötürü Gorani lehçesiydi. Yarsan inancı yayıldıkça Gorani lehçesi de yayıldı, özellikle yoksul kesimin içinde. Yarsan edebiyatçıları sadece Gorani lehçesinde eserler verdi.

Bu şair ve yazarlardan Baba Yadigar (8.yüzyıl),
Mela Perişhani (14.yüzyıl),
Mevlevi Kurd (1806-1882),
Mesture Erdelan gibi Goranice eserler verdiler.

Ardelan beyliğinde edebiyata ve müziğe de çok önem verilirdi. Çünkü müzik Yarsan inancında ayrılmaz bir figürdür. İbadetin bir parçasıdır.

* * * * *

LURISTAN ATABEYLİĞİ (1148-1424):

Luristan Atabeyliği, Fedlaviyan ya da Hezarhespan (Kürdçe:Hezarhespi veya Fedlewi) Ortaçağ'da (1148-1424) günümüzün İran'ın Luristan ve Fars eyaletlerinde hüküm sürmüş bir Kürd hanedanlığıdır. Luristan Atabeyliğinin kurucusu kuzey Suriye'den Azerbaycan üzerinden Luristana göç eden Fedla adında bir beydir. Onun adından yola çıkarak bu hanedanlığa Fedlawi de denilmiştir. Ancak bazı kaynaklarda Hezarhespiler'de (Bin Atlılar) diyede geçer.

1424 yılında Timurlar hükümdarı Şahruh tarafından işgal edilerek bu devlete son verildi.

Luristan Kralları:

Ebu Tahir bin Muhammed (1148-1203)

Malik Hezaresp (1204-1248)

İmadüddin (1248-1251) - Nusreddin (1252-1257)

Takla (1257-1259) - Şemseddin (1259-1274)

I. Yusuf Şah (1274-1288) - I. Afrasyab (1288-1296)

Nusreddin Ahmed (1296-1330)

Rükneddin II. Yusuf Şah (1330-1340)

Muzaferiddin II. Afrasyab (1340-1355)

Şemseddin Paşang (1355-1378)

Malik Pir Ahmed (1378-1408)

Ebu Sayyid (1408- 1417)

Şah Hüseyin (1417-1424) - Gıyaseddin (1424)

* * * * *

GOR DEVLETİ (1148-1214)

Seyfuddin Suri tarafından 1148 yılında Kuzeydoğu İran'da kuruldu. 1148'e kadar Selçuklu devletine bağlı bir beylik olan Kürd Gor aşireti, Seyfuddin Suri'nin beyliğin başına geçmesi ile bağımsızlığını ilan etti. Suri, devlet sınırlarını kısa bir süre içinde genişletti. Selçuklular ve Oğuzlarla sürekli çatışma halinde bulunan Gor hükümdarı Giyasuddin, büyük bir saldırı başlatarak (1173) kademeli olarak Gazne, Herat,

Multan, Uccah, Siudi, Esaver, Debut ve Lahor şehirlerini aldı ve Gazneli sultan Mahmud hanedanlığından arta kalanları tamamen ortadan kaldırıp kardeşi Muiziddini Gaznelilerin varisi ilan etti. Muiziddin 1192'de Kuzey Hindistan ve Bengal'i işgal etti. 1202'de Sultan Muiziddin'in bir suikast sonucu 1206'da ölmesi üzerine yönetim zayıfladı, hanedanlık parçalandı. Hükümdar Giyasuddin Mahmud'un da 1212'de öldürülmesinden sonra yerine gecen oğlu Bahaüddin, yoğun saldırılara fazla direnemedi. Hükümdar Giyasuddin'in Herat'ta yaptırdığı Eserler Camii, İslam mimari eserlerinde yeniliği temsil etti. Kutbeddin'in Delhi'de yaptırdığı Cuma Camii ilk İslami eser özelliğini taşır. Harzemşahlar 1214'te Kürd Gor devletinin başkenti Firuzkuk'u ele geçirerek bu devletin egemenliğine son verdiler.

* * * * *

EYYÛBİLER:

Selahaddin Eyyubi Kimdir?

1138 yılında Tikrit'te doğdu. Babası Necmeddin Eyyub, Selçuklu emiri İmadeddin Zengi'nin hizmetinde idi. Annesi Selçukluların Harim emiri Şihabeddin Mahmud ibn Tokuş el-Harimi'nin kızkardeşidir. Hittin Savaşı'yla 2 Ekim 1187 tarihinde Kudüs'ü Haçlılar'ın elinden aldı. Kudüs'te 88 yıl süren hıristiyan egemenliğine son verdi. Bölgede yaşanan katliamları durdurdu. Hıristiyanların düzenledikleri III. Haçlı Seferi'ni etkisiz hale getirdi. En güçlü olduğu dönemde Mısır, Suriye, Irak, Hicaz ve Yemen etkisi altına aldı. Irak'taki Selahaddin şehri ve Selahaddin Kartalı da onun adını taşımaktadır. 4 Mart 1193 tarihinde Şam'da vefat etti. Mezarı Emeviye Camii haziresindedir.

Eyyubiler:

Ünlü kumandan ve siyaset adamı Selahaddin Eyyûbi tarafından Sûriye, Filistin, Mısır ve Yemen'de kurulan devletin adı. Hanedanın kurucusu olan Selahaddin Eyyûbi, Hazbani Kabilesine mensuptu. Selahaddin Eyyûbi, 1138'de çok sayıda askeri ile birlikte Musul kumandanı Zengi bin Aksungur'un hizmetine girdi. Bu durumun akabinde Selahaddin'in kardeşi Şirkuh da Zengi'nin oğlu Nûreddin'in

hizmetine girdi. Şirkuh bu hizmetteyken, 1169'da Mısır'ın kontrolünü ele geçirdi ise de, çok geçmeden öldü ve onun halefi olarak yerine Selahaddin geçti.

Böylece hanedanın gerçek kurucusu olarak ortaya çıkan Selahaddin Eyyûbi, 1171 yılında, Şii Fatımi idaresini tamamiyle ortadan kaldırdı. 1175 yılında ise İsmail Zengi ile Böri Gazi'nin kumanda ettiği orduyu Kurunhama'da bozguna uğrattı ve Eyyûbi Devletinin temellerini attı. 1176 yılında kardeşi Turan Şahla beraber Yemen'deki Abdün-nebi Fırkasını yıkan Selahaddin Eyyûbi, Abbasi halifesi tarafından Suriye, Yemen, Filistin ve Kuzey Afrika'nın sultanı ilan edildi. Bu durum aynı zamanda halife tarafından devletin kabul edilmesi demektir.

Selahaddin Eyyûbi ilk iş olarak Mısır'daki Fatımi idaresinin son izlerini de ortadan kaldırdı. Onların eski toprakları üzerinde din ve eğitimde kuvvetli bir siyasetin teşvik ve uygulayıcısı oldu. Şiiliğin yerine Sünni mezhebini yaymaya başladı. Bunda başarılı olan Selahaddin, Mısır ve Suriye'de Fatımilerin yaydığı yanlış itikadın önüne geçerek, Ehl-i sünnet itikadının yayılmasında önder oldu. Selahaddin Eyyûbi'nin takib ettiği siyasetin diğer bir yönü de Haçlılara karşı cihad hareketinin başlatılması idi. Bilindiği gibi bu yüzyılda Haçlılar iki defa Anadolu'dan Kudüs'e kadar gitmişler ve geçtikleri yerlerde kan ve gözyaşından başka bir şey bırakmamışlardı. Hatta bu zalimler, kendi dindaşları

ve ırkdaşlarının kalplerinde bile derin bir nefret uyandırmışlardı. Kutsal şehir Kudüs, yıllardır bu zalimlerin elinde bulunmaktaydı. Nitekim Selahaddin'in Haçlılara karşı tesirli bir şekilde başlattığı cihad siyaseti, bütün İslami gayret ve heyecanı onun etrafında birleştirdi.

Topladığı bu kuvvetlerle 1187 yılında Haçlıların karşısına çıkan Selahaddin Eyyûbi, Hattin'de parlak bir zafer kazandı. Perişan bir vaziyete düşen Haçlıların elindeki bütün kaleler, Kudüs dahil Eyyûbilerin eline geçti. 89 yıl batılların elinde kalan kutsal şehir Kudüs'ün de ele geçirildiği bu zaferle, bütün Müslümanların gönüllerinde taht kuran Selahaddin Eyyûbi, büyük bir üne kavuştu. Avrupa bu hezimet karşısında birbirine girdi ve üçüncü Haçlı seferi için çalışmalarına başladılar. Ancak bu yeni Haçlı ordusu daha Akka'da iken hezimete uğratıldı ve yine onların aleyhine olarak bir antlaşma imzalandı.

Hemen hemen bütün günleri harp meydanlarında geçen, Ortadoğu'daki Haçlı varlığının belini kıran ve onu asla eski gücüne kavuşamayacağı bir hale getiren, böylece Ortadoğu-İslam dünyasının kudretini bütün Avrupa'ya gösteren Mücahid Sultan, 4 Mart 1193 Çarşamba günü Dımaşk (Şam)'da vefat etti. Aynı şehirde bulunan kabri bugün büyük ziyaretgahlardandır.

Selahaddin Eyyûbi, ölmeden önce devletinin çeşitli

bölgelerini oğullarına iktâ olarak dağıtmıştı. Bununla beraber merkezi kontrol, oğullarından El- Adil'in elindeydi. Bu sultan zamanında, daha önceki aktif politika terk edilerek yumuşak bir siyaset izlenmeye başlandı. Frenklerle barış yapılarak ilişkiler normal bir ortama dönüştü. 1205 senesinde Samsat, Serve ve Ra'sul-ayn (Kobani)'ın şehirlerine hakim olan Melik el-Efdal amcası El-Adil'le ilişkisini keserek Anadolu Selçuklu Sultanı Keyhüsrev'e bağlandı. Bu dönemde Eyyûbiler, 1208'de Ahlat'ı, 1215 senesinde ise Yemen'i hakimiyetleri altına aldılar. Beşinci Haçlı seferi sırasında Dimyat'ın Haçlılar eline geçmesi ile üzüntüsünden hastalanan Sultan El-Adil çok geçmeden vefat etti (10 Eylül 1218). Yerine oğlu Kamil geçti.

El-Kamil kısa sürede orduyu toparlayarak Haçlıları geri püskürdümeye muvaffak oldu. Ancak daha sonra İmparator İkinci Frederik ile anlaşan El-Kamil, anlaşılabilen bir tutumla Kudüs'ü Haçlılara terk etti. Böylece İkinci Frederik ile başlayan sulh dönemi, Mısır ve Suriye'ye bazı iktisadi faydalar sağlarken, aynı zamanda Akdeniz Hıristiyan devletleri ile ticaretin yeniden canlanmasına yol açtı. Sultan El-Kamil'in devri diğer taraftan iç çatışmalara ve çalkantılara sahne oldu. Sultana karşı ülkede ittifaklar kuruldu. Aynı zamanda sultanın kardeşi Muazzam ile Melik Eşref bile bu ittifakın içinde yer aldı. Hatta Melik Eşref bir ordu ile sultanın karşısına çıktı ise de, aniden vefat ettiğinden kuvvetleri dağıldı.

Eyyûbi Devleti son parlak devrini, Sultan El-Kamil ile yaşadı. Onun ölümüyle ülke parçalanmaya yüz tuttu. El-Kamil'in yerine geçen Es-Salih zamanında, ülke bir taraftan iç mücadelelere sahne olurken, diğer yandan altıncı Haçlı seferi başgösterdi. Bu karışık vaziyete rağmen Haçlılara karşı başarılar kazanıldı ve Fransa Kralı St.Louis esir alındı. Sultan Es-Salih'in kısa bir süre sonra ölümü üzerine Mısır Eyyûbi ülkesi 1250 yılında Bahri Memlûk birliklerinin eline geçti.

Haleb'te ise, 1236 senesinde ölen El-Aziz'in yerine geçen En-Nasır Yûsuf, Mısır'daki Sultan Salih'in ölümü üzerine bütün Suriye'yi ele geçirdi. Onun Suriye üzerindeki iddiaları Mısır Memlûkleri ile mücadelelere sebep oldu. Bu sürekli mücadelelere ancak Moğolların taarruzu son verdi. Devamlı tabi halde yaşayan

Hama'daki Şûbe ise, varlığını 1342 senesine kadar sürdürdü. Bu tarihte onlar da Moğollar tarafından ortadan kaldırıldı. Sadece Diyarbekir ve Hısnıkeyfa civarında mahalli bir beylik Moğolların ve Timurluların hücumlarından kurtulabildi. Eyyûbilerin bu kolu da Akkayonlular tarafından ortadan kaldırıldı.

Eyyûbiler Devleti, Zengilerin bir devamıydı. Başta bir sultan ve onun hanedanı, sonra, idari ve askeri yetkiye sahip emirler, daha sonra bürokratlar ve ilmiye sınıfına mensup olanlar gelirdi.

Devlet işlerini yürüten üç divan vardı. Divan-ül-İnşa; bürokrasinin idaresi ve diplomatik işlerin yürütülmesiyle uğraşırđı. Divan-ül-Ceyş; ordu ve onun mali işlerinden sorumluydu. Divan-ül-Mal; bugünkü maliye bakanlığının görevini yapardı. Divanlar arasında en geniş teşkilata sahip olan bu divandı.

Eyyûbiler Devletinin en önemli hedefi, Ortadoğu'da Haçlılar tarafından işgal edilen İslam topraklarını kurtarmaktı. Bu sebepten sultan, her zaman, savaşa hazır güçlü bir orduyu beslemek mecbûriyetindeydi. Ordunun temelini, toprağa bağlı süvariler meydana getiriyordu. Bunların yanında maaşlarını para olarak alan bir mikdar piyade ve süvari vardı. Piyadeler kale müdafaa veya muhasaralarında vazife alıyorlardı. Diğer muharebelerde ise timarlı süvariler savaşıyordu. Süvarilerin en önemli kısmını, parayla satın alınarak veya devşirilerek yetiştirilen memlûkler teşkil ediyordu.

Eyyûbiler Devletinde sağlık hizmetleri çok gelişmişti. Birçok şehirde hastahaneler yapılmıştı. Bu hastahaneler arasında Dımaşk'taki Nûreddin ve Kahire'deki Selahaddin hastahaneleri mükemmel tıp merkezleriydi. Buralarda erkekler, kadınlar ve sinir hastaları için ayrı kısımlar vardı.

Tarihte sinir ve ruh hastalıkları için ilk ilaçlar, bu hastahanelerde hazırlanmıştır.

Hastahanelerin yanında, kimsesiz, bakıma muhtaç çocukların ve fakirlerin korunması için birçok bakım evleri ve misafirhaneler açılmıştır.

Eyyûbiler Devletinde, teknik ve sanat da gelişmişti. Dımaşk ve Kahire'de dökümhaneler ve cam imalathaneleri vardı. Bu şehirlerde ayrıca su ile çalışan kağıt değirmenleri de yer alıyordu. Kağıt; buğday, pirinç sapları ve pamuktan yapılıyordu. Musul kumaşları, Mısır pamukluları ve Dar-ut-Tiraz'da imal edilen yünlü, ipekli ve pamuklu kumaşlar çok meşhurdu.

Bakır işlemeciliği de gelişmişti.

Bugün, Eyyûbiler devrine ait şamdanlar, leğen ve tabaklar çeşitli ülkelerin müzelerinde bulunmaktadır. Silah imalatı da oldukça ileri seviyede idi. Bilhassa Dımaşk'ın meşhûr çelik kılıçları çok ünlüydü.

Eyyûbiler devri, ilmi hayat bakımından İslam tarihinin en canlı ve hareketli dönemlerinden biriydi. Bozuk itikadlara karşı, Ehl-i sünnet itikadını yaymak gayesiyle, Kahire ve Dımaşk'ta birçok medreseler açıldı. Burada tefsir, hadis, fıkıh ilimleri yanında, fen ilimleri de öğretiliyordu.

Ayrıca Kur'an ilimlerini öğretmek için Dar-ul-Kurrarlar, hadis ilimlerini öğretmek için Dar-ul-Hadisler ve fen ilimlerini öğretmek için Dar-ül-Hendeseler açıldı.

Medreselerin yanında camiler de önemli ilim merkezleriydi. Camilerde çeşitli ilimlerin okutulduğu halkalar ve köşeler vardı.

Bu gelenek günümüze kadar devam etmektedir. Her cami de bir hücre bulunur ve çoğu camilerde bu hücrelerde ders veriliyor!

Tarihte çok önemli bir rol oynayan Eyyûbiler, Büyük Selçuklu Devletinin geleneklerini yeniden kurarken, Şii Fatımi Devletine en büyük darbeyi vurmuş ve İslamın yeniden ihyasına canla başla çalışmışlardır. Haçlılara karşı büyük bir devlet ve güç meydana getirmişler, nitekim muvakkat bir zaman için de olsa Kudüs'ü ele geçirebilmişlerdir. Eyyûbilerin devlet teşkilatının izleri daha sonra Memlûklü ve Osmanlı devlet teşkilatında tesirli olmuştur.

* * * * *

BADİNAN veya BAHDİNAN (1376–1843) HANEDANLIĞI:

Hakkari'nin Şemzinan bölgesinde 13. veya 14. yüzyıllarda Baha al-din tarafından kurulan Badinan veya Bahdinan, En güçlü ve en fazla ayakta kalan Kürd hanedanlıklarından biriydi.. Uzun süre başkentliğini Amediye yaptı. Günümüzde Kürdistan Bölgesel Yönetimi sınırları içerisinde yer alan Duhok ilinin bir ilçesidir. Behdinan prensliğinin sınırları Zaho ve Akrê'yi kapsıyordu. Prenslik, Büyük Behram Paşa döneminde zirveye ulaştı (1726–1767). Osmanlı-Safevi savaşları Behdinan için bir tehdit oluşturuyordu, Behdinan şehzadeleri bu iki büyük güce karşı mücadele verdiler. Osmanlı tarafından 1834 yılında mağlup edilse de, bir kaç yıl daha Soran emirliği tarafından ayakta tutuldu. Bunu gören Osmanlı çok geçmeden Behdinan'ı Musul sancağına dahil etti. Bölgenin en antik kütüphanesi Amediye'de Qubehan okulunda 400 el yazması eser 1919 yılında İngilizler tarafından tahrip edildi.

Badinan'a Bağlı Bölgeler:

Amediye, Duhok, Zaho, Akre, Simele, Şeyhan

* * * * *

MOĞOL İSTİLASI ve OSMANLI - SAFAVİ DÖNEMİNDE KURDISTAN:

Kürdistan, coğrafik durumundan dolayı yıkıcı saldırılarla karşı karşıya kalmıştır. Kürd ulusunun içinde sürekli anlaşmazlıklar, rekabetler, basit sorunlardan doğan aşiret kavgaları, dini önderler ve aşiret reislerinin tutumları Kürdleri birlik olmaktan alıkoymuştur. Böylece de dışarıdan gelen belalara karşı tek bir vücut olarak karşı koyamamışlardır.

Tarih boyunca Kürdleri egemenlikleri altında tutan devletlerin çoğu, Kürd halkını zulüm altında inim inim inletmişlerdir. Buna karşılık Kürdler gerekli birliği kurup bu baskılara karşı koyamasalar da sürekli bir teslimiyet ve köleliği de kabul etmemişlerdir.

Müslüman olduktan sonra, dinlerine çok bağlı olan Kürdler; ne yazık ki dini kendi menfaatleri için kullananlar tarafından kandırılmışlardır.

Bir taraftan Kürdistan'da çeşitli Kürd hanedanlıkları baş gösterirken diğer yandan Selçukluların öncüleri olan Oğuzlar batıya doğru ilerlemeye başladılar. Kürdistan'dan geçerken de barbarlıklarına yaraşır şekilde katliamlar yaptılar. 1071'de Selçuklu Sultanı Alpaslan ile Bizans imparatorluğu arasında Malazgirt savaşı meydana geldi. Ve Bizanslılar yenildi. Bu savaştan sonra Kürdistan yavaş yavaş Selçukluların egemenliği altına girdi. Selçuklular var olan Kürd

hanedanlıklarını yıkarak onların topraklarına egemen olmaya başladılar.

Merkezi İran'da olan Büyük Selçuklu Devleti, 12.yy'ın sonlarında dağıldı. Ve bunun yarattığı boşlukta Harzemler sahneye çıktılar. İrani bir halk olan Harzemenler, kısa sürede Türkistan'a, orta ve doğu İran'a sahip oldular.

Cengiz Han'ın liderliğindeki Moğollar, 1220 yıllarında Harzemleri yenilgiye uğratarak, ülkelerini ele geçirdiler.

Harzemler, Moğollardan kaçarken Kürdistan'a girdiler ve geçtikleri her yeri talan edip, yakıp yıktılar, büyük can kaybına yol açtılar.

Harzemleri izleyen Moğol-Tatar istila güçleri bölgeyi daha da alt üst etti, kan ve ateşe boğdu. Öyle ki Amed'de tek bir canlı varlığın kalmadığı bile söyleniliyor.

1257'de Hülagu'nun komutasındaki Moğol ordusu Hemedan ve Kirmanşah'a saldırdı. Moğollar, Bağdat'ı aldıktan sonra, Abbasi halifeliğine son verdi.

İslam ülkeleri ve Kürdistan Moğolların verdiği yıkıntı ve yaraların acısını henüz unutmadan 14.yy'ın sonuna doğru yepyeni bir başbelasıyla karşılaştılar: Kan dökücülerinden Timurleng'in saldırı ve işgali.

Bu yeni Moğol istilas4 da Cengiz ve Hülagu'nunkinden aşağı kalmadı ve Kürdistan tekrar harabeye çevirildi.

Timur 1402 de Ankara civarında Osmanlı padişahı Yıldırım Beyaz4d'ı yenilgiye uğratarak Anadolu'ya hakim oldu. Ancak 1405'te öldürölünce Timur dönemi son buldu.

Bundan sonra Karakoyunlular ile Akkoyunlular'ın hesaplaşması başladı. Karakoyunlular Kürdistan'ın büyük bir bölümüne egemen olarak güçlü bir devlet haline geldiler. Ancak daha sonra Akkoyunlular, Karakoyunları büyük bir yenilgiye uğratarak 1468'de ortadan kaldırdı ve Anadolu topraklarına egemen oldu.

Bundan sonra sahneye Safavi devleti çıktı. Safaviler 1507'de Amed'i ele geçirerek Akkoyunlu devletinin egemenliğine son verdi.

şah İsmail'in de Kürdistan'da yaptığı zulümler Akkoyunluların zulmünden geri kalmadı. Burada en önemli rolü mezhep farklılığı oynadı. şii-Sünni çatışması nedeniyle oldukça kan döküldü. Kısa süre sonra Kürdistan'ın tamamı Safavi egemenliğine girdi ve sınırları Osmanlı sınırlarına ulaştı.

Safavilerin güçlendiğini gören Osmanlı, doğuya seferler yapmaya başladı. Bu seferlerin en büyüğü ve bizim açımızdan en çok önem taşıyanı 1514'te Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı-Safavi arasında

yapılan **Çaldıran** savaşıdır. Bu tarihten itibaren bu kez Kürdistan, Osmanlı-Safavi arasında bir savaş meydanına döndü.

Şah İsmail Kürdlere çok sert bir politika uyguluyordu. Fakat Yavuz Sultan Selim ise Şah İsmail'in tersine Kürd beyleriyle dayanışma ve ittifak metodunu izledi. Çünkü o dönem Kürdlere iyi davranmaktan başka bir yöntem izleyemezdi. Osmanlı doğuda büyüyen Safavilere karşı Kürdleri kullanmak zorundaydı.

Bu konuyla ilgili bir olay anlatılır Şerefname: *İdris'i Bitlisi Kürdistan beyleri adına Sultan Selim'e bir rapor sunar ve İran kuşatmasına son vermek için başlarına beylerbeyi rütbesinde bir komutan atmasını ister. Sultan ona: "Kendi aranızda beylerbeyi olabilecek ve tüm Kürd beylerinin boyun eğebileceği birini seçin."* der. İdris: *"Burada herkes ben olayım diyor, kimse kimseye itaat etmiyor. Bu nedenle saraydan birisinin tayin edilmesi daha iyi olur. Ancak böylelikle Kürd beyleri itaat ederler."* der. Ve sultan saraydan birini atar.

Ne yazık ki kariyerist Kürd beylerinin, kibirli ve iktidar hırsıyla yaptıkları bu davranış yüzyıllarca Kürd halkına kan, gözyaşı ve zulüm olarak ağır bir bedele mal olmuştur.

* * * * *

KASR-I ŞİRİN ANTLAŞMAŞI ve KURDISTAN'IN İKİYE BÖLÜNMESİ: 1639

1639 tarihinde **IV. Murat** döneminde Osmanlı ile Safevi devletleri arasında imzalanan bu antlaşma ile ikiye ayrıtılan Kürdistan lozan antlaşmasıyla resmen dörde bölünmüştür. Osmanlı ile Safavi arasında gerçekleşen bu antlaşmadaki sınır, geçerliliğini (ufak değişikliklerle beraber) bu zamana kadar korumuştur.

Bu antlaşmadan sonra Osmanlı'nın Kürd beyliklerine ihtiyacı kalmaz. Ve Kürd beyliklerini etkisizleştirip ortadan kaldırmaya başlar.. 19.yy'ın ortalarında Yezdan Şer ayaklanmasının bastırılmasıyla Kürd beylikleri tarihe karıştılar. Osmanlı, Amed'e çok zulüm yapan Melik Ahmet Paşayı tayin eder.

Kürdistan tarihinde 13.yy ortalarından sonra Kürd beyliklerinin de ortadan kalktığı 19.yy ortalarına kadar süren 600 yıllık dönem "Yarı Bağımsız Kürd beylikleri dönemi" olarak adlandırılabilir. Osmanlı-İran, yüzyıllar boyu bu Kürd beyliklerini tarih sahnesinden silmeye çalışmalarına rağmen, bu beylikleri kısa sürede ortadan kaldıramadılar. Beylikler varlıklarını 19.yy'ın ortalarına kadar sürdürdü.

* * * * *

MİR MUHAMMED AYAKLANMASI

Mir Muhammed, Kişiliği ve Faaliyetleri: Soran soyunun en ünlü beyi olan Muhammed Paşa (Mir Muhammed, Kör paşa, Mirê kora, Mehmet paşa) 1788'de Revanduz'da doğmuştur. Mir Muhammed o dönemde Kürdistan'da yegane eğitim yeri olan medresede eğitim görmüş, dindar bir kişiydi.

Mir Muhammed döneminde Soran bölgesinde din büyük bir güce sahipti. Kendisinin de dindar bir kişiliğe sahip olması nedeniyle, bir iş yapmak istediği zaman önce ulemalara danışırdu. Tüm Kürd coğrafyasında olduğu gibi, Soran emirliğinde de Ulemaların, büyük etkinlikleri vardı. Fakat ne yazık ki bu melleler, dini olarak Osmanlı halifeliğine bağlı olup Soran da, Osmanlı'nın çıkarlarını korumaya çalışıyorlardı.

Yetenekli, enerjik ve kararlı bir kişi olan Mir, yönetimi devraldıktan sonra, iktidar olan akrabalarıyla, amansız bir mücadeleye girişti. Mir, tehlikeli rakiplerini bertaraf ettikten sonra, iktidarına beyliği süresince bir daha meydan okuyan olmadı. Mir Muhammed zekası ve yeteneği sayesinde emirlikte birçok faaliyetleri yürüttü. Öncelikle askeri gücünün kaliteli olmasına büyük itina gösterdi. İyi silahlanmış birlikler oluşturdu. Kendi konağını tahkim ederek, düşmanın saldırısı karşısında güvenilir bir savunma aracı haline getirdi. Kaleler,

saraylar, köprüler ve birçok askeri bekleme kuleleri yaptırdı. Kentin içinde de savunma donatları ve kanallar yaptırdı. Yollara, karakollar kurdu. Bunlar vasıtasıyla topraklarının değişik bölgeleriyle bağlantıyı sağlıyordu. Bu karakolların bir başka görevi de emirlikteki düzenin muhafızlığını yapmaktı. Ülkede hırsızlık olayları adeta kalmamıştı. Bu sayede iç güvenlik ve emniyet de sağlanmıştı. Yabancılar birlikten izin almadan, bölgeye adım atamıyordu.

Ünlü silah üreticileri ve inşaat ustalarını ülkeye davet etti. Revanduz da ateşli ve ateşsiz silah ve cephaneye üretimini örgütledi. Kimi rivayetlere göre 40.000 kişilik ordusuna, iyi silahlar ve üniformalar dağıttı.

Ordu, beş kişilik bir askeri kurum tarafından yönetilmekteydi. Ordunun baş komutanlığı, bizzat Mirin elindeydi. Onun en zayıf noktası ise, bazı birliklerin, bölge aşiret reislerinin komutasında olmasıydı. Mir, mahiyetindeki aşiretler arasında bir olumsuzluğun meydana gelmemesi için, büyük özen gösteriyordu.

Mir, ordusunun donanımı için Revanduz da topa varana kadar, her türlü silahı yapan bir silah fabrikası kurmuştu. Mir, bir gurup askerini de Avrupa'ya top dökümünü öğrenmeleri için göndermiştir. Topraklarına yeni bölgeleri katması, Mir Muhammed'i sivil yönetiminde bir dizi değişiklik

yapmak zorunda bıraktı. İktidari meselelere bakan, kale inşaatı, kanal açma, köprü kurma çalışmalarını, ticaret sorunlarını yöneten "**Serdar**"lardan kurulu altı kişilik bir kurul oluşturdu. Ayrıca yasalar derlemesinin hazırlanması için, bilgin ve bilgelere danışarak, başka bir kurul da oluşturuldu. Resmi tarih yazıcılığı uygulandı.

Sivil yönetimin yetkinleştirilmesine büyük önem verildi. Her kent veya büyük yerleşim birimi emir tarafından atanan yöneticilerce yönetiliyordu.

Bu kurmuş olduğu haber ağı nedeniyle Mir'in haberi olmadan ne gece ne de gündüz hiç kimse onun bölgesi içinden geçemezdi. Böylece yönetimdekileri kontrol ettiği gibi yabancıları da kontrol altında tutuyordu.

Ayrıca Mir Osmanlı ve İran'ın aralarındaki çelişki ve savaş durumundan yararlanmayı bildi ve sınırlarını oldukça genişletebileceği zeminler oluşturdu. Hatta Osmanlı Devleti, onunla karşılaşmamak için en büyük unvanlardan biri olan "Mir-ê Miran (Mirlerin Miri)" ünvanını kendisine verdi. İran da emirliğin bağımsızlığını kabul etti.

Mir, Mısır da Osmanlıya baş kaldırmış olan Kavalalı M.Ali Paşa ile de diyalog geliştirdi ve dostluk antlaşması imzaladı. M.Ali Paşa ona silah ve

cephane yardımı yapıyordu. Bu da Mir'in gücünün artmasına vesile oluyordu.

30'lu yılların başında Mir'in iktidarı artık Musul'dan İran sınırına değin uzanan geniş bir bölgeye yayılmıştı. Mir 1830 yılında bağımsızlığını ilan etti.

Mir'in Yezidilere Saldırısı:

1831 de Musul çevresindeki Yezidiler bir Kürd ağasını öldürünce bu ağanın yakınları Mir'e gelip yardım istediler. Bunun üzerine Mir Yezidilerin üzerine yürüdü. Yezidiler bu saldırı karşısında tutunamayıp, çevreye dağıldılar.

Mir'in Behdinan ve Botan Emirliğine Saldırısı:

1832 yıllarında Behdinan'dan kaçıp Mir'e sığınan bazıları Behdinan'a saldırması için Mir'i kışkırtınca Mir, Behdinan'a bir sefer düzenledi. Behdinan emirliğini topraklarına kattı. Bir süre sonra Behdinan halkı, Mir'in Botan emirliği ile savaştığı sırada yönetimine karşı ayaklandılar. Bu kez Mir daha sert bir tutum izleyerek tüm Behdinan bölgesini tamamiyle işgal ederek yüzyıllardır var olan Behdinan devletine son vermiş oldu.

Mir daha sonra Botan emirliğine saldırdı. Bu sıralarda Botan emiri Bedirxan Bey, tüm Kürd emirlerini birleştirip bağımsız bir Kürdistan kurmaya çalışıyordu. Cizre'ye kadar ilerleyen Kör Paşa bir süre için Cizre'yi işgal etmiştir. Fakat burada fazla

tutunamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Çünkü Cizre'ye saldırdığı zaman İmadiye ve Behdinan halkı Mir'in yönetimine karşı ayaklanmıştı. Ayrıca Bedirhan'ın ordusu da güçlü bir orduydü.

O sıralarda Reşit Paşa, Soran'a varmak üzere yola çıkmıştı. Reşit Paşa ordusu ilerlerken Cizre'yi de kuşattı. Fakat Bedirhan Bey askerlerini dağlara çekerek, kendi halkına büyük bir zarar gelmesini engelledi.

Mir Muhammed'in fetihlerine kayıtsız kalan Osmanlı, artık önlenemez başarılarını ve hırsını tehlikeli bularak endişelenmeye başlamıştı. Daha fazla güçlenmesini önleyerek, egemenliğine son vermeyi politik çıkarlarına uygun buldu. Artık önünde Kavalalı M. Ali Paşa engeli de yoktu. Çünkü 1833'te Kavalalı ile barış imzalamıştı.

Ayrıca İngilizler de Soran Emirliğinin gelişmesinden endişeleniyor ve bir an önce yok edilmesini istiyorlardı. Çünkü bu bölgede oluşacak bir Kürd devleti İngilizlerin Basra körfezindeki ve Hindistan'da ki menfaatlerine ters olup bu menfaatlara büyük zarar verecekti. Ruslar'ın kuzeyden saldırıları da buna eklenince İngilizlerin bölgedeki çıkarları tamamen tehlikeye düşmüştü. İngilizler, zayıf yönetime sahip ve kendilerine bağlı Osmanlı yönetiminin bölgede yaşamasını kendileri açısından daha faydalı görüyorlardı. Bu nedenle

Kavalalı M.Ali Paşa'nın başkaldırısına karşı Osmanlıya yardım etmişlerdi. İngilizler'in yardımı olmasaydı Osmanlı Kavalalı'ya karşı başarı elde edemezdi. Sırada Soran emirliği vardı. İngilizlerin yeni görevi bu emirliğin yok edilmesi için Osmanlıya yardım etmektir.

Soran'ı yıkma görevi Sivas valisi eski Sadrazam Reşit Paşaya verilmişti. Ayrıca Bağdat Valisi ile Musul Mutasarrıfına haber gönderilerek Reşit Paşaya gereken yardımı yapmaları buyruğu verildi.

1834 yılında yaz aylarında kırk bin kişilik bir ordu Sorana doğru ilerlemeye başlamıştı. Reşit Paşa komutasındaki Osmanlı askerleri Kürdistan'da ilerleyerek birkaç ay içinde Revanduz yakınlarına ulaştılar. Tabii geçtikleri yerleri talan ve yağma etmeyi de ihmal etmiyorlardı. Reşit Paşa, kendine boyun eğmeyen unsurları ezip geçti. Musul ve Bağdat valileri tarafından komuta edilen bu iki kuvvetle de buluşup Soran'a doğru ilerledi.

İran yönetimi o dönemde Şahlık için birbirine düşmüştü. Ayrıca İran, Herat kuşatması ile meşgul oluyordu. Mir bunları fırsat bilerek İran Kürdistan'ına sefer hazırlıklarına başlamıştı.

Reşit Paşa saldırı hazırlıkları yaparken, Mir İran'a saldırdığından asıl düşmana karşı hazırlık yapmaktan kendini alıkoymuştu.

Mir, Reşit Paşa onun üzerine doğru gelirken o doğu Kürdistan'a saldırmıştı. İran'la zaten arasında olan anlaşmazlık daha kötü bir hale büründü. İran, Mir'in doğu Kürdistan'a yerleştirdiği Kürdler'i kovmak için bir ordu gönderdi. Fakat bu ordu Mir'in doğu Kürdistan'a yerleştirdiği Kürdleri kovup daha fazla ilerlemedi. Reşit Paşa ile karşı karşıya gelen Mir hatasını anladı ve İran'ı tanıyacağını, ona vergi ödeyeceğini vaad edip iki devletin ortak hareketini önlemeye çalıştı, sonradan Osmanlılara karşı İran'la birlik yapmaya çalıştıysa da İran kabul etmedi. Zaten Rusya ve İngiltere de İran'a, Sorana saldırması yönünde maddi ve politik bir yardım da bulunmuştu. Bu zamanda İran'a saldırması Mir'in en büyük hatalarından biri olmuştu. Kendisine iki cephe birden açmıştı.

Bu arada Kavalalı M.Ali kuvvetlerinin yenilgiye uğraması ve Suriye'den çekilmesi de Soran emirliğine zarar verdi.

Nihayetinde 1837'de Osmanlı ordusu Revanduz'u kuşattı. Ve Harir'e kadar ilerledi. Dağlık kesime çekilen Kürd güçleri geçitleri tutup geniş bir alanda gerilla savaşı yürüttüler. 40 bin kişilik Kürd ordusu, Osmanlı ordusuna karşı yiğitçe bir savaşım verdi. Sonuçta Kürd güçlerinin bu direnişi karşısında düşman gerilemek durumunda kaldı.

Bu çarpışmadan sonra Reşit paşa kurnazlığa

başvurup barış önerisinde bulundu. Ve Mehmet Paşa'nın bağışlanacağı ve yine yönetimin başında kalacağına dair teminat verdi. Müslüman kanı dökülmesin diye yalandan din adamlarını devreye soktu. Bir taraftan Mir'i ikna etmeye çalışırken diğer taraftan halka da "İslam halifesiyle çarpışmanın haram olduğunu, hatta kafir olacağına dair fetvalar vererek halkı etkilemeyi başardılar. Kendisi için koşulların elverişsiz olduğunu gören Mir, verilen sözlere de kanarak Reşit Paşa'ya gidip halifeye bağlı olduğunu bildirerek barışı kabul etti. Halbuki Mir'in askeri düzeni çok iyiydi. Özellikle dağlık bölgede olduğu için, ovadaki Osmanlı ordusuna karşı daha avantajlı durumdaydı. Fakat bu askerlerin çoğu bu safsataya kanmıştı (tıpkı sıffin savaşındaki gibi). Mir karargaha gelirken, **Allah'a isyandan korkan! birçok kişinin Osmanlı saflarına geçmiş** olduğunu gördü.

Mir Muhammed antlaşmayı beklerken yakalınıp İstanbul'a gönderildi. Kendisi hakkında idam kararı çıkarıldı. Karar gizli tutuldu. Bu sırada bağışlandığını ve ülkesine döneceğini sanan Mir, yolda -kimi rivayetlere göre Sivas'ta, kimisine göre Trabzon'da- öldürüldü (1837).

Kör Paşa'dan sonra yerine kardeşi geçti. 1847'ye kadar Soran beyliğini yönetti. Bu tarihte Bağdat valisi tarafından sürgün edildi. Buraya bir Osmanlı

valisi atanarak Soran emirliğine tamamen son verilmiş oldu. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Kürdistan büyük bir katliama maruz kaldı. Baş eğmeyen tüm emirlikler ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Evler yakılıp yağmalandı. Yüzlerce insan öldürüldü. Osmanlı tüm başkaldırı noktalarını ezmeye çalıştı. Bir çok emirlik saldırıya maruz kaldı.

* * * * *

Kürd hanedanlıklarının yıkılmasından sonra Kürdlerin emirlikler halinde yaşamaya başladıklarını daha önce söylemiştik. 19.yy'a kadar Kürd emirlikleri özerk bir sisteme sahiplerdi. Bu dönemde öne çıkan beylikler şunlardır. Baban, Soran, Botan, Erdelan, Behdinan. Kürd beyliklerin bir kısmı Osmanlı'nın bir kısmı da İran'ın egemenliği altına girmişlerdi. Bunca katliam, kıyım ve yakmalara rağmen kürdler pes etmiyor zaman zaman bazı beylikler Osmanlı ve İran'a karşı baş kaldırıyordu.

* * * * *

BABAN DİRENİŞLERİ ve ABDURRAHMAN PAŞA

Baban Emirliği:

Şehrezar ve çevresinde hüküm süren Baban emirliği (ömrü 200 yıldan fazladır) Güney Kürdistan'da eski ve güçlü emirliklerden biriydi. 1786 yılında mekezleri olan bugünkü Süleymaniye kentini kurdular.

Baban emirliğinin önemi Osmanlı ile İran arasında sınır bölgesinde bulunmasıydı. Bu nedenle Baban, Osmanlı ile İran arasında sürekli yıpranıyordu.

Baban emirliğinin kuvvetli, etkin ve iyi bir ordusu vardı. Baban Emirliği ulusal duyguyu hareketlendirmiş ve yaymıştı. Baban Emirliğinin yurtsever kimliği

Abdurrahman Paşa'da çok güzel şekillenmişti. Bir keresinde Abdurrahman Paşa'ya niçin Bağdat valisi olmak istemediğini sormuşlar. O ise şöyle yanıt vermiş: **"doğru,oranın valisi olursam daha büyük olacağım, ama vatanımın bir yudum suyunu bütün imparatorluğa değişmem!"**

Bu Emirliğin şöhreti o kadar yayılmıştı ki Osmanlı devleti bile onlardan çekiniyor ve onlara saldırma cesareti bulamıyordu. Bunun için ancak İran'la beraber birkaç defa Babana saldırdı.

1639'da Kürd Coğrafyası ikiye bölününce Güney Kürdistan, Şehrezor ve Baban mirliği Osmanlı devleti topraklarında kaldı. O zamandan beri Baban emirleri özgürlüklerini elde etmek, emirlikleri kuvvetlendirmek için çaba harcıyordu.

Osmanlı ve İran devletleri de Baban emirliğinin zayıflaması ve düşmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu işi daha çok savaş yerine, emirlik içinde çelişki yaratarak gerçekleştiriyorlardı.

Öte yandan o günlerdeki dünya siyaseti de emirliğin gelişmesine bir engel oluyordu. Her ne kadar İngiliz emperyalizmi ve Çarlık Rusya, Osmanlı ve İran devlerinin yıkılışını istiyorduydu da bölgeden başka bir parçanın kopmasına da taraftar değildirler özellikle bu parça Kürdlerden oluşuyorsa...

Bölgenin, İran'la Osmanlı arasında çatışma sahası durumunda olması Baban emirliğinin halkına oldukça büyük zarar veriyordu. Ve tarım ve ticaretin gelişmesini engelliyordu. Ekonomik durumun gerilemesi toplumsal durumu da etkiledi. Bu da emirliğin gelişmesine ve ilerlemesine engel oldu. Emirler gelirlerden kendilerine büyük oranda para ayırdıktan sonra, Bağdat'a ve Kirmen Şah'a da para vermek zorundaydılar. Tüm bu vergilerin yükü de köylü ve çiftçilerin omuzundaydı. Bu yüzden ekonomik durum hayli kötüydü.

* * * * *

ABDURRAHMAN PAŞA AYAKLANMASI :

Abdurrahman Paşa, 1789 yılında emirliğin başına geçti. Aslında Baban emirliğinin bağlı olduğu Bağdat valisi, Abdurrahman Paşa'nın Emirliğin başına geçmesini istemiyordu. Bağdat valisinin bu tutumuna karşı Abdurrahman Paşa zorla ve kuvvet yoluyla emirliğin başına geçti denebilir. Abdurrahman Paşa ilk günden itibaren Bağdat valisinin sultanından kurtulmak istiyordu. Emirliğin başına gelir gelmez de Bağdat'ın emirlik işlerine karışmayacağını ilan etti.

Abdurrahman Paşa döneminde emirliğin güç ve etkinliği daha da artmış ve Abdurrahman Paşa tüm Kürd Coğrafyasının hükümdarı özelliğini kazanmıştır.

Osmanlı Devleti, Kürd emirlerine ve özellikle Baban emirliğine düşmanca bir gözle bakıyordu. Osmanlının Baban Emirliğine hiç güveni yoktu. Emirliğin coğrafi konumu ve Osmanlının muğlak siyaseti yüzünden, Baban emirleri zorunlu olarak İran'a yanaşıyordu. Ve kendilerini zaman zaman onunla iş birliği yapmak zorunda hissediyordu.

Abdurrahman Paşa Emirliği korumak için bir çok defa İran'a başvurur ama yinede onlara tam olarak boyun eğmezdi. Ve kendisinin doğru bulduğu siyaseti uygulardı.

Abdurrahman Paşa da daha önceki Baban emirleri gibi İran ve Osmanlı Devleti'ne güvenmiyordu. Her iki devletin emirliğe uyguladıkları düşmanca siyaset sonucu, Abdurrahman Paşa da emirliğinin ağırlığını hissettirmek ve varlığını daha iyi pekiştirmek için Bağdat valisinden kurtulup direkt İstanbul'la ilişki kurmak istedi. Fakat Osmanlı bu duruma pek sıcak bakmadı. Çünkü Abdurrahman Paşa'nın niyetini tahmin edebiliyordu.

Osmanlıların ve İranlıların Baban emirliğine karşı yürüttükleri iki yüzlü siyasete karşılık Babanlar da iki ip üzerinde siyaset yapma taktiğine devam ettiler. Ancak bu siyaset emirliği yıkıma kadar vardırıran esas neden oldu. Bu siyaset bir dereceye kadar emirliğin bağımsızlığını korudu ama, emirlerin ve halkın yurtseverlik ruhunun bozulmasına neden oldu. Bir o tarafa bir bu tarafa yönelmesi halkın ne yapacağını bilemez bir hale gelmesine neden oldu. Emirlik böylelikle savaş sahnesi olmuştu. Bu durum emirliğin ekonomisine de büyük zarar veriyordu. Çünkü halkın durumu net olmadığından, toprağını ekemiyordu. Ayrıca her savaş sonrası büyük bir mali yük halkın boynuna biniyordu.

Ne zaman bir süreliğine de olsa emirlik; güvenli, emniyetli bir yaşam sürdürseydi emirler birbirleriyle uğraşacaklarına ülkeyi canlandırmaya çalışsalar İran ve Osmanlı hemen bir kargaşa çıkartıp ülkeyi tekrar sorunlar içine sokardı.

Mesela Abdurrahman Paşa, Abdullah Ağa'ya destek vererek onun Bağdat valisi olmasına vesile olmuştu. Bu nedenle Abdurrahman Paşanın Bağdat valisi Abdullah Ağa'yla arası iyiydi. Bu da İran yetkililerince istenmeyen bir durumdu. Abdurrahman Paşa'nın etkinliğinin daha artacağından korkuyorlardı. İran bu durumda kendi menfaatlerinin bölgede tehlikeye düşmesinden korkuyordu. Durumu değerlendiren İran her zaman uyguladığı sinsi politikasını uyguladı. Ve ne yapıp edip Abdullah Ağa ile Abdurrahman Paşanın arasını açtı.

Başkaldırı (1806): Osmanlı imparatorluğu Abdurrahman Paşanın etkinliğinin artmasından daha fazla endişelenmeye başlar ve bu nedenle rakip bir aşiret reisini Süleymaniye emirliğine atar. Bu durum karşısında Baban beyliği ayaklandı (1806). Aslında Abdurrahman Paşanın 24 yıllık iktidarı boyunca emirlikte altı büyük savaş olmuştur. Fakat 1806 daki bu ayaklanma daha kapsamlı ve geniştir.

Ayaklanan Abdurrahman Paşa yeni atanan Süleymaniye emirini öldürdü ve Osmanlıya karşı büyük bir başarı elde etti. Fakat Osmanlı büyük bir gurup ile ayaklanmanın üzerine gitti. Savaş zaman zaman İran Kürdistanı'nda da sürer. Üç yıla yakın süren bu savaşta Abdurrahman Paşa kuvvetleri büyük başarılar elde etmiş ve kazanmak üzereyken, Abdurrahman Paşanın kardeşi Halit Paşa ve bazı

akrabaları kendilerine ihanet edip Osmanlı saflarına geçerler. Hareket bu nedenle 1808 de bastırılmış olur.

Baban emirliğinin askeri gücü Abdurrahman Paşa döneminde zirveye ulaştı. Fakat o dönemde Osmanlı da toparlanmaya ve egemenliğini dayatmaya çalışıyordu. Aynı zamanda Bağdat'ta iş başına gelen valiler çok bilgili ve siyasetten anlayan kimselerdi. İşte bu yüzden de Abdurrahman Paşa'nın çabaları bir sonuç vermedi. Ama şu var ki bu çabalar kendisinden sonraki yurtseverlik duygusunun yayılmasına neden oldu.

Abdurrahman Paşa'nın çocukları ve torunları aynı yurtseverlik duygusuyla yetişiler.

* * * * *

İran ve Osmanlının devamı Türkiye bu gün (24.03.2017) de aynı siyaseti yapmaya devam ediyorlar. Güney Kurdistan'da Bağımsızlık için referandumun konuşulduğu bu günlerde Gorran hareketi İran ile işbirliği yaparak engel olmaya çalışıyor. Türkiye ise Rojavadaki kürdlerin bir statü kazanmaması için elinden geleni yapıyor.

* * * * *

BEDİR XAN BEY AYAKLANMASI (1842-1847)

Revanduz'lu Mir Muhammed ayaklanmasının üzerinden çok geçmeden, Kürdistan'da Cizre-Botan bölgesinde, Bedirxan Bey liderliğinde çok daha geniş bir Kürd hareketi gerçekleşti.

Botan emirliğinin merkezi Cizre'dir. Cizre; Anadolu, Irak ve Doğu Suriye yolunun üzerindedir ve o dönemlerde önemli bir ekonomik güce sahiptir.

Cizre, seçkin alim ve hocaları - Ehmedê Xani, Melayê Ciziri, Feqiye Teyran - yetiştiren ünlü Medresa Sor'u (Kızıl Medrese) içinde barındıran tarihi öneme sahip bir şehirdir. Tarihi Cizre Beyliği; üç gruptan oluşan aşiretler konfederasyonuna dayanıyordu. Aralarında çekişme ve çatışma eksik olmayan bu aşiretlerin, dışa karşı birliğini sağlamada Cizre Beylerinin önemli bir etkisi vardı.

MİR BEDİR XAN'IN KİŞİLİĞİ VE FAALİYETLERİ

1796 yılında dünyaya gelen Bedirxan Bey, on sekiz yaşında (1812) Botan Emirliği'nin başına geçti. Kürd tarihinin en büyük simalarından biri olan Bedirxan Bey; zeki, cesaretli, azimli, kararlı adaletli ve dindardı. İngiliz araştırmacıları Wright ve Breath'e göre; **"İbadetlerine oldukça fazla zaman ayırır, dinin emrettiği bütün kuralları harfiyen uygular, görev saatlerinde dudakları kıpırdanırdı."** Bedirxan Bey, 1842 yılında beyliğinin bağımsızlığını

ilan etmeden evvel, bölgesindeki başı buyruk hareket eden aşiretleri kendisine bağladı. Yurtseverliği, merhameti ve dürüstlüğüyle, egemenliği altındaki topraklarda adil bir şekilde asayişi sağlamasıyla ün yapan Bedirxan Bey, herkesin dikkatini çekmeyi başarmıştı. Bu güven ortamı için şöyle söylenirdi: "Küçük bir çocuk, elleri dolu altınla bütün ülkeyi dolaşabilir." Bundan dolayı bir çok yerden onun topraklarına göç ediliyordu. Ama göç eden herkes kabul edilmiyor, öncelikli olarak ata, tüfeğe, kılıca ve tabancaya sahip kişiler kabul ediliyordu. Bedirxan Bey, bununla ordunun güçlenmesini sağlıyordu. Ticaretin gelişmesini sağlamak ve bölgeyi birbirine bağlamak için var gücüyle deniz taşımacılığını geliştiren Bedirxan Bey, modern gemi inşa tekniklerini öğrenmeleri amacıyla Avrupa'ya öğrenci gönderdi. Van gölünde gemi yapımını ve ulaşımını başlattı.

Bedirxan Bey, Cizre'de biri barut, diğeri de silah imalatı için iki tane fabrika kurdu. Bu alanda da askeri uzman yetiştirmek üzere Avrupa'ya gençleri gönderdi.

Bedirxan Bey, aynı zamanda halkın sırtındaki vergiyi hafifletti ve topraklarına yerleşen köylülere çok düşük bir bedel karşılığında toprak verdi.

1830'da Osmanlıya karşı bağımsızlığını ilan eden Mir çevresindeki Kürd beyliklerini de topraklarına katarken Cizre tekrar Bedirxan Bey'in eline geçti.

Bedirxan Bey bölgedeki yönetimi ele geçirdikten sonra Osmanlıya karşı **1836**'da ilk ayaklanmasını başlattı. Bunun üzerine Osmanlı Mustafa Reşit Paşa komutasındaki büyük bir orduyu Bedirxan Bey'in üzerine gönderdi. Yapılan savaşta yenilen Bedirxan Bey, Cizre kalesine sığındı. Kırk günlük kuşatmadan sonra, Bedirxan Bey'in barış teklifini Revanduz'da ayaklanan Mir Muhammed üzerine yürümek isteyen Reşit Paşa kabul etti.

Savaşa Hazırlık ve Kutsal Anlaşma

Bedirxan Bey, belli bir güce gelmeden Osmanlı ve İran'a karşı savaşmak istemese de programlı ve kapsamlı bir ulusal kurtuluş mücadelesi için, hazırlıklara başladı. İlk önce Bitlis, Hakkari, Muks, Van, Muş ve Kars Kürd beylikleri ile birleşerek "Kutsal Anlaşma" adını verdikleri bir ahitleşme gerçekleştirdiler. Bu anlaşmaya İran Kürdlerinin büyük bir beyliği olan "Erdalan Beyliği" de katıldı. Şeyh ve alimler de Osmanlı'nın Batılılaşmaya çalışması ve dinden uzaklaşması üzerine, destek verdiler.

Bedirxan Bey, Kürdistan'daki azınlıkları (Ermeni, Asuri, Hristiyanlar, vb) da memnun ettiği için onların da destek sözünü almıştı.

Bağımsızlığın İlanı

Askeri, politik ve sosyo-ekonomik konumunu pekiştiren Bedirxan Bey, 1842 yılında bağımsızlığını ilan etti. Bir zaman sonra, ön yüzünde "Botan Emiri Bedirxan" yazısı, arka yüzünde ise Hicri-“1258”(1842) tarihi bulunan sikkeler bastı. Kale burçlarına bayraklar astı. Böylece Osmanlı'nın resmiyette kalan egemenliğini de ortadan kaldırdı.

Olaylar, Kürd beyliklerinin öncülük ettiği bir bağımsızlık hareketi biçiminde gelişirken, Nasturi sorunu patlak verdi. Bu sorunun mimarları, İngiliz ve Amerikalı misyonerlerdi. Mevcut durumda Osmanlı'dan büyük çıkarlar elde eden sömürgeci devletler, durumun değişmesini istemiyorlardı. Bedirxan Bey'in durumundan tedirgin olduklarından dolayı, Nasturiler'i Bedirxan Bey'in aleyhinde kullanmaya çalıştılar.

Bedirxan Bey, Nasturi lideri olan Mar Şamun'a temsilci göndererek anlaşma isteğinde bulunmak istediysede, Mar Şamun'un temsilciyi kabul etmemesi ile bu girişimi başarılı olamadı.

Mar Şamun, Müslüman olan komşu Kürdlerin yerine, Hıristiyan olan İngilizleri tercih etmişti. İngilizlere güvenen Mar Şamun, karargahına İngiliz bayrağını çekti. Böylece Kürdlerin kendisine dokunamayacağını hesaplamıştı. Ne var ki Bedirxan Bey ve Nurullah Bey'e bağlı Kürd güçleri,

Nasturiler'e karşı harekete geçtiler. Nasturiler, iyi tahkim edilmiş kalelerinde direndiler ama yenilgiden kurtulamadılar. Bunu, 1848 yılında Thoma bölgesine yönelik ikinci bir saldırı izledi. Bu yöredeki isyancı Nasturiler dağıldılar, Mar Şamun Urmiye'ye sığındı.

Bedirxan Bey'in bölgedeki Ermeni, Süryani gibi Hıristiyan azınlıklarla ittifak kurmaya çalıştı ve dağlı Ermeniler ile bir dereceye kadar bunu başardı; Botan bölgesinde yaşayan Dıh Ermenileri başından itibaren Bedirxan Bey ile birlikte hareket ettiler. Bu yöredeki diğer bazı Ermeni beyleri de, Osmanlılara karşı kendisi ile beraber hareket etmeye eğilim gösterdiler. Ancak Ermenilerin büyük bölümü de Osmanlılar'ın safında yer aldılar..

Savaşın Başlaması

Osmanlı, Bedirxan Bey karşısındaki diplomatik başarısızlığı üzerine, askeri harekat hazırlıklarına başladı. 1847 yılında Topal Osman'ın komutasındaki yüz bin kişilik bir ordu, değişik kollardan Bedirxan Bey üzerine gönderildi. Bedirxan Bey, Botan'daki askeri güçlerini yeğeni Yezdan Şêr komutasında Cizre'yi korumak üzere bırakmış, kendisi de Van yöresinin savunmasını üstlenmişti.

Osman Paşa ordusunun saldırılarına karşı, Muks bölgesi komutanı Abdullah Bey, Gevaş bölgesi

komutanı Mahmud Han, Van'ı koruyan K r Mustafa Paşa gerekli bir karşı koyuŐ gösteremeden teslim oldular. Osmanlı ordusu buraları zorlanmadan ele geçirdikten sonra, Bedirxan Bey'in asıl güclerinin olduğu Hakkari, Botan, Van  cgenindeki dağlık bölgeye yöneldi. Osmanlı ordusu bu bölgede g c l  bir direnişle karŐılaŐırken, kanlı geçen çatıŐmalarda iki kez geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra yedek kuvvetlerle, özellikle topraklarla desteklenen Osmanlı ordusu yine saldırıya geçti. Ancak yine sonuç alamadı.

İhanet ve Yenilgi

Topal Osman, Bedirxan'ın sarsılmaz direnişini görerek savaşa devam etmekle beraber, asırlık Osmanlı hilekarlığına baŐvurdu; rüŐvet ve sınırsız rütbe vaatleriyle Bedirxan Bey'in yeğeni ve aynı zamanda merkez olan Botan askeri gücünün komutanı Yezdan Ő r'i kandırdı. Böylece Cizre düştü. Botan mevzileri yarıldıktan sonra Osmanlı'nın başarıları hızla arttı.

Cizre düştü. Bedirxan, kuŐatılan kalede  c gün direndikten sonra, kendisinin ve kaledekilerin yaŐamlarına dokunulmayacağına söz verilmesi üzerine teslim oldu (1847). Çünkü, Eruh Kalesi'nin Bedirxanilere mezar olmasını istemiyordu. Bu, Bedirxanilerin sonu olurdu. Mir ve ailesine Kürdistan yasaklanmıŐtı, ailesi ile

birlikte İstanbul'a gönderildi. Bir süre Girit'te (14 yıl) sürgünde yaşadı. 1860'da İstanbul'a dönen Mir, 1866'da Şam'a gitti. İstanbul'dan ayrılmadan evvel çocuklarını ve torunlarını toplayarak şöyle dedi:

“ Türklerin içinde dilinizi unutmanızdan korkuyorum. Dilinizi unutunca, Botanı da unutacaksınız. Sizden istediğim, evinizde, çoluk çocuğunuzla atalarınızın diliyle konuşmanızdır. Böyle yapmayan, benim oğlum değildir.”

Bedirxan Bey, sürgünde, 1868 yılında Hakk'ın rahmetine kavuştu. Ailesi, ondan sonra da bir çok baskı ve zulumlere maruz kaldılar ama taviz vermediler.

Savaş Sonrası Kürdistan'ın Durumu

Osmanlı ordusu savaştan sonra büyükb katliamlar yaptı,. Kürd bey ve reislerinin çoğu sürgüne gönderildi. Kimilerini zincirlere vurulup zindanlara atıldı.

Osmanlı Devleti, bir yüzünde Bedirxan Bey'in Eruh Kalesi, diğer yüzünde ise yenilmiş "Kürdistan Madalyası" olan bir madalya bastırdı ve askerlerine dağıttı.

* * * * *

ŞEYH UBEYDULLAH NEHRİ AYAKLANMASI

Ayaklanmayı Hazırlayan Önkoşullar:

Rus-Osmanlı savaşı sonunda Osmanlı'da siyasi bunalım, ekonominin hızlı bir şekilde çöküşe doğru gitmesine eşlik ediyordu. Savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir çok bölgelerinin ekonomik durumu üzerinde yıkıcı bir etkide bulunmuştu. Çalışabilir erkek nüfusun orduya seferber edilmesi, köy ekonomisinde iş gücü yetmezliğine sebep olmuş, köylüler arasında hoşnutsuzluğu ve yığınsal ayaklanmaları teşvik etmişti. Savaş sonrasında ülkenin ekonomisi, yabancı sermayenin güçlü bağımlılığı altına girdi. 1879 yılında, Osmanlı İmparatorluğu tam olarak çöktü. 1881 yılında, "Osmanlı Devlet Borçları İdaresi"nin kurulmasıyla Osmanlı, resmi bir şekilde, uluslararası mali kontrol altına girmişti. Alacaklı ülkeler Osmanlı üzerinde olağanüstü hak ve ayrıcalık elde ediyorlardı.

Boşalmış hazineyi doldurmak için devlet, vergileri arttırdı. Osmanlı tahsildarları ve feodallerin zorları ve keyfi iradeleriyle vergiler toplanıyordu. Vergilerin ağırlığı altında ezilen Kürd ve Ermeni köylüleri, perişan bir halde çoğu ya Kürd derebeyleri, han ve beylerinin yanında ırgat oluyor ya da ekmek parası kazanmak için büyük şehirlere gidiyorlardı. 1879-1880 kışında, Kürdistan'ın bir çok bölgesini korkunç bir açlık kaplamıştı. Kuraklık nedeniyle

ekmek fiyatları artmış mahalli idareciler, vurgunculuk yaparak, milleti soyuyorlardı. Açlık ve sefalet sonucu, bir çok bölgede salgın hastalıklar başlamıştı.

Açlık çeken Kürdler, şehir ambarlarını yağmalamaya başlamışlardı. Tahıl ambarlarına spontan saldırılar düzenleniyordu. Bu durum, 1880 yılındaki büyük halk ayaklanmasına giden örgütlü silahlı savaşı yükseltmeye başlamıştı.

Bu dönemde Kürdistan'ın farklı bölgelerinde küçük hareketlenmeler yaşanıyordu. Bu hareketlenmeler; ünlü Bedirhan Bey'in, o zamana kadar İstanbul'da Osmanlı Ordusu Genel Kurmaylığında hizmet eden oğullarından, Osman Bey ve Hüseyin Bey liderliğinde gerçekleşiyordu. Bedirhan Bey'in oğullarının hareketi bastırıldı ama bu 1880 yılında patlak veren yeni bir Kürd ayaklanmasının müjdecisi olacaktı.

Kürdler'i, kurtuluş mücadelesinden caydırmak isteyen Osmanlı iktidarı, Kürdlerle Ermeniler arasında ulusal düşmanlıklar oluşturmaya çalışıyordu. Bu dönemde, Osmanlı ve İran boyunduruğuna karşı yürütülen mücadeleler, yeni ve daha örgütlü bir aşamaya girmekteydi. Yeni ayaklanmanın hazırlanmasında Nakşibendi tarikatı, önemli rol oynuyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısında, Nakşibendi tarikatının başı, Kürdler arasında önemli otoriteye sahip bulunan Şeyh Ubeydullah idi. Şeyh Ubeydullah, Kürd bölgelerinde ticaretin gelişmesinden, anarşi ve huzursuzluğun ortadan kaldırılmasından yana olan büyük Kürd feodalleri arasındaydı. Şeyh'in, Kürd bölgelerindeki yolların güvenliğini sağlama çabası ve ülkedeki soygun ve anarşiye karşı keskin bir mücadelesi söz konusuydu. Bu da onun bulunduğu bölgede, ticaretin gelişmesini sağlıyordu.

Kürdler'in bağımsızlığını isteyen Şeyh, Rus-Osmanlı Savaşı sırasında, siyasi otoritesini Kürdlerin yaşamakta olduğu bölgelere yaymaya çalışıyordu. Savaş sonrası Şeyh Ubeydullah, Osmanlı'ya karşı ayaklanmanın örgütlenmesi için daha aktif çalışmalara başlamıştı. Bu durumdan haberdar olan Osmanlı idaresi, gecikmeden Van müftüsünü Şeyh Ubeydullah ile görüşmeye gönderdi. Ancak bir haftadan fazla süren görüşmeler, beklenen sonucu vermemişti. Görüşlerini müftüye açıklayan Şeyh Ubeydullah, esas olarak şikayet ve rahatsızlığının, resmi idarenin kötü icraatından dolayı olduğunu söylemişti.

Şeyh'in Osmanlı'ya karşı ayaklanma hazırlıkları, daha ilk başlarda bütün Kürdler arasında yankı bulmuştu. Xoy, Mehabad, Urmiye ve Uşnu gibi şehirler ayaklanmaya silah ve cephane temin etmek için, temel kaynak olmuşlardı.

Şeyh, İmparatorluğun, kendi bünyesindeki halkların yaşam ve mülklerini muhafaza etmekten ziyade, onlar için tehlike arz ettiğini; bu nedenle kendisini doğrudan savunucu olarak gören halkı korumayı ve halk için hareket etmeyi, zorunlu bir görev olarak görüyordu.

Şeyh, halk üzerindeki soygun ve talanın artmasının ve huzursuzluğun yayılmasının esas nedenlerini, her şeyden önce, Osmanlı merkezi idaresinin keyfiliğinde görüyordu.

Şeyh Ubeydullah, Osmanlı ve İran'da Kürd halkı gibi, boyunduruk altında bulunan ve içinde yaşadıkları durumdan hoşnut olmayan Ermeni, Asuri ve Arap halklarının eş zamanda ayaklanmalarına büyük önem veriyordu. Bu bağlamda, diğer halkların önderleriyle görüşmelerde bulunmuştu.

Şeyh'in ayaklanma hazırlıklarından haberdar olan Osmanlı, tedbir almaya başlamış, askeri birliklerinin bir kısmını Van ve Hakkari çevresine göndermişti. Şeyh, hükmü altında bulunan Kürdler'e, devlete vergi vermeyip direnmelerini emretmişti. Durumu öğrenmek için gelen iktidar güçlerine bu emrin nedenlerinden bahsederken, hükümet tarafından istenen vergilerin büyük boyutlarda ve her türlü adalet anlayışından yoksun olduğunu ileri sürmüştür.

Aynı zamanda Şeyh, Kürdler arasında birliği sağlamadan başarı kazanamayacağını biliyordu. Zaferin garantisi, sadece bütün Kürdler'in birliği ve ayaklanmanın merkezi olarak hazırlanması olabilirdi. Şeyh Ubeydullah bundan hareketle temsilcilerini Kürd liderlerinin yanına göndererek, onları Osmanlı ve İran egemenliğine karşı ortak mücadeleye çağırmıştır. Şeyh Ubeydullah mektuplarında, halkın içinde bulunduğu ağır duruma değinerek Osmanlı ve İran'ın Kürdleri yönetmeye hiçbir haklarının olmadığını belirtiyordu. Silahlı ayaklanmaya çağrıda bulunan Şeyh Ubeydullah, bütün Kürd liderleri tarafından tam destek gösterildiği takdirde, ayaklanmanın başarıya ulaşacağından emin olduğunu belirtiyordu. Elçiler, nüfuz sahibi Kürdlerden genel Kürd ayaklanmasını desteklemelerini istiyorlardı. Şeyh Ubeydullah kendi bölgesini idare edişte, örnek bir tutuma sahipti. Kendi bölgesinde belli toplumsal davranış kuralları getirmiş olması, nüfusu rahatsız edici herhangi bir keyfî tutuma karşı ceza uygulaması getirmesi, içki kullanılmasını kat'i bir şekilde yasaklaması idareci yönünü daha belirgin kılıyordu. Osmanlı tarafından ezilen ve soyulan Hakkari Kürdleri nezdinde, Şeyh Ubeydullah halkın koruyucusu ve adalet sahibi bir liderdi.

1880 yılı Temmuz ayı sonunda, Şemdinan'da Kürd liderlerinin toplantısı başlamıştı. Toplantının esas amacını Şeyh Ubeydullah, Kürd aşiretleri arasında

birlik kurulması ve ayaklanma için hazırlık yapılması olarak belirlemiştir. Toplantı oldukça ateşli geçmiş ve Kürdler arasındaki çıkar farklılığını ortaya koymuştu. Ancak Şeyh Ubeydullah, Kürdler açısından bu tavrın ileride zarar verici sonuçlarına değinerek, bu duruma sert tepki göstermiştir.

Toplantı sırasında, Şeyh Ubeydullah Kürd liderleri arasındaki çelişkiyi ve aralarından bazılarının Osmanlı'ya karşı ayaklanma niyetinde olmadıklarını göz önünde bulundurarak, ayaklanma planını ortaya koydu. Nehri'deki kararlaştırıcı son toplantıda Şeyh, Kürdler üzerindeki iktidar hakkını, kısaca Osmanlı sultanlarının bir zamanlar hilafet unvanına konarak dini iktidar hakkı adı altında, tüm iktidarını Kürdler üzerinde zorla dayatmış olmalarıyla açıklıyordu.

Şeyh Ubeydullah, bağımsız bir Kürdistan kurulmasının zorunluluğuna değinerek; doğal olarak, boyunduruk altında tutanlara karşı ayaklanma çağrısı yaptı. "Amansız Osmanlı'ya daha fazla sabredemeyiz, onların boyunduruğunda kaldığımız yeter! Kurtulmamız lazım!" diye sesleniyordu.

Kürdler'in düşmanları arasında, Osmanlı hükümetinin yanı sıra, Şah yönetimini de gösteriyor ve şöyle diyordu: "Bu iki hükümet, bizim gelişimimize engel olan sülüklerdir."

Şeyh Ubeydullah daha sonra, İran'ın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumdan istifade etmek istedi. O dönemde Farslar Türkmenlerle savaşta idi.

Hareketin geliştirilmesi ve elde edilen mevzilerin korunması için temel ekonomik kaynak olarak, Savaşta İran Kürdistanı'nın verimli bölgelerinden yararlanılması düşünülüyordu. Toplantı sonrası Kürdler, hızlı bir şekilde ayaklanma hazırlıklarına başladılar. Silah temini için birçok yere adamlar gönderildi.

Ayaklanma

1880 yılı Temmuz ayı başlarında Urmiye Valisi, Şeyh'in oğlu Seyyid Abdulkadir'den Soma bölgesinin vergilerini toplayarak, hükümete teslim etmesini istemişti. Seyyid Abdulkadir buna red cevabı vermişti. Bunun üzerine, böl ve yönet politikasıyla hareket eden Vali, Soma bölgesinde nüfuz sahibi Kürd liderlerinden Ali Han'ın, vergileri toplamasını istedi. Bunun üzerine Şeyh, Seyyid Abdulkadir'e askeri destek vermek için tedbir aldı. Bu tedbirler Ali Han'ı ürküterek, kendisine verilen buyruğu yerine getirmemesine sebep oldu.

İran Kürdistanı'nda Mangur aşireti reisi Hamza Ağa ayaklanma hazırlıkları yapıyordu. Ağustos ayında Şeyh Ubeydullah, oğlu Seyyid Abdulkadir yönetiminde bin kişilik silahlı bir Kürd müfrezesini yardıma gönderdi. İran sınırında Şeyh'e bağlı Barzani Kürd aşireti de bu müfrezeye katıldı. Burada Hamza Ağa ve Abdulkadir'in ordusu İran sınır birlikleri tarafından herhangi bir direnişle karşılaşmadan, Mergever'e kadar varmış; burada yerli Kürdlerden

Mahmud Ağa liderliğinde 500-600 Kürd onlara katılmıştı. 10 Eylül'de ayaklanmacılar, Mangur bölgesini ele geçirdi. 15 Eylül'de, Piran aşiretinin yaşadığı **Lahican** yöresine ulaşıldı. Piran aşireti, ayaklanmalara yaklaşık 200 piyade ve bin süvari dahil etti. Bu şekilde, Kürd ayaklanması önemli bir boyuta ulaştı.

Ayaklanmacılar ciddi bir karşı koyuşla karşılaşmadan İran Kürdistanı'nın başşehri Soucbulak'a yaklaşmışlardı. Şehir nüfusu ayaklanmayı desteklemiş, Vali ayaklanmanın temsilcileriyle görüşmeye başlamış ve görüşme sonrası şehri terk etmişti. Kurtarılan bölgelerin idaresi için Seyyid Abdulkadir idareci-kadı tayin ediyordu. Kürdistan geçici hükümeti kurulmuştu.

Ekim ayı ortalarına kadar Kürdler, bir çok şehri ele geçirmiş, Kürd kuvvetleri Tebriz'e yavaşmıştı. İran hudut muhafızlarıyla çarpışmalarda, İran'a hizmet eden Kürd subay ve askerleri, Kürdler'in tarafına geçiyorlardı. İlerleme sırasında Seyyid Abdulkadir, yerli nüfusun can ve mal güvenliğini sağlamak için önlemler almıştı.

Şeyh Ubeydullah tarafından Urmiye yakınlarında yönetilen Kürd kuvvetlerinin durumu biraz daha farklıydı. İran iktidarı, Urmiye'deki yerli askeri birliklerin desteğiyle oldukça uzun bir süre, şehri

elinde tutmayı başarmıştı. 21 Kasım'da Şeyh Ubeydullah, şehrin etrafını kuşatarak, içeriye habercilerini göndermiş ve ahalinin gönüllü olarak teslim olmasını istemişti. Bunun üzerine şehrin müftüsü, Şeyh'e bağlılık ve sadakatini bildirmiştir.

Şeyh Ubeydullah; halkın, kurtuluş mücadelesine güvenmesi için, Kürdler'in, kurtarılmış bölgelerde keyfi uygulamalarda, soygun ve talanda bulunmalarını yasaklamıştı.

Osmanlı, bir yandan İran'a karşı yükselen ayaklanmanın gelişmesine seyirci kalıyor; diğer yandan, Kürdlerin elde ettikleri başarıları endişeyle izliyordu. Bu nedenle, Kürd hareketi başlar başlamaz Saray, ordusunu tam savaş hazırlığında tutmaya başlamıştır. Ayaklanma boyunca Osmanlı ordusu, birçok bölgede büyük askeri yığınaklar yaparak ayaklanmaya hazırlanmışlardır. Ayrıca, Şeyh'in itibarını zedelemek için İstanbul'da entrikalar örülmüştür. Osmanlı Hükümeti, ünlü metodunu kullanarak nüfuz sahibi Kürdleri birbirine karşı kullanmaya çalışmıştır.

İran hükümeti Kürd hareketini bastırmak amacıyla, olası bütün tedbirleri almıştı. Şah'ın emri üzerine İran Ordusundan bir grup, Tebriz'den harekete geçmişlerdi. Diğer bir grup ise Avrupalı subaylarla birlikte, Tahran'dan harekete geçmişlerdi. İran'ın ayaklanan silahlı Kürd müfrezelerine karşı

hücumu hazırlandığı bu dönemde, askeri saldırılar zayıflamıştı. Açlıkla burun buruna gelen ayaklanmaya katılmış bir çok Kürd, ayaklanmacıların cephesini terk ederek evlerine dönüyorlardı.

Bu, Kürd ayaklanma kuvvetlerinin belli ölçüde zayıflamasına neden oldu. Şah ordusuna karşı çarpışmaların olumsuz bir şekilde sonuçlanmasına doğrudan etkide bulunuyordu. Şah, Rusya ve İngiltere'ye başvurmuş, bunlardan yardım istemişti. Şah hükümetine dostluk borcunu ödeyen Kraliyet iktidarı, Rus-İran sınırına yakın Nahçevan'a büyük bir askeri kuvvet yığmıştı. İran'da, özellikle İran'ın kuzey-batı kesiminde, güçlü bir nüfusa sahip olan Rusya Tahran'a politik ve askeri destek vermiştir.

Öte yandan Şah Veliahtı, öldürülen Kürd başına 100 tümen veriyordu.

Şah ordusunun baskıları altında Seyyid Abdulkadir, Hamza Ağa ve diğer Kürd liderleri müfrezeleriyle birlikte, Mergever mıntıkasına geçtiler. Kasım ayında, ayaklanmacılar Osmanlı sınırına çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu arada, Şah hükümeti, Saray'dan Kürd liderlerinin teslim edilmelerini istiyordu.

Şeyh Ubeydullah ve Seyyid Abdulkadir'in Osmanlı sınırına geri çekilmelerinden sonra Hamza Ağa ve aşireti hariç İran'daki çoğu Kürd aşiret reisi, Şah'a

bağlılıklarını beyan etmişlerdi.

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Şeyh Ubeydullah, Şemdinan'daki köşküne yerleşmişti. İran ordusunun kürdlere yaptıkları katliamdan dolayı bir çok Kürd, sınırı geçerek Osmanlı İmparatorluğuna yerleşmeye mecbur etmişti. İran, ayaklanmaları önlemek için, Kürdler'i dağıtmaya çalışıyordu.

Şeyh Ubeydullah, geçici sessizlikten yararlanarak, hızlı bir şekilde yeniden ayaklanma hazırlığı içine girmişti.

Şeyh'in yeni hazırlıkları, Osmanlı'yı tedirgin etmiş ve bunlara karşı yeni önlemler almaya itmiştir. Şeyh Ubeydullah'la görüşmek üzere Sultan, Hakkari'ye bir elçi göndermiş; ancak Şeyh, hastalığını gerekçe göstererek, görüşmeyi kabul etmemişti.

Osmanlı, Kürdler'e karşı sert tedbirler almaya başlamıştı. Şeyh Ubeydullah'a ultimatoma vererek, derhal Sultan'ın sözcüleri ile görüşmesini istemiştir. Aynı anda Hakkari'ye yeni askeri birlikler yığmaya başlamıştı.

İlkbahar'ın sonlarında, Saray'ın baskıları altında olan Şeyh Ubeydullah, Sultan'ın yanına gitmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Askeri önlemler eşliğinde Şeyh, İstanbul'a gönderilerek orada tutuklandı.

Osmanlı-İran boyunduruğuna son vererek, bağımsız bir Kürd devleti kurma görüşünden vazgeçmeyen

Şeyh, gizli bir şekilde oğlu Seyyid Abdulkadir ile ilişkiye geçerek tutulduğu yerden kaçtı.

Osmanlı ordusuna karşı direnmek için yeteri kadar gücü olmayan Şeyh, manevra yapmaya çalışıyordu. Oramar kalesine üstlenerek, süratli bir şekilde Osmanlı ordusuna karşı direnmek için hazırlandı.

Çok geçmeden, Osmanlılar Şeyh'in kalesine yanaşarak, onu kuşattılar. Şeyh'e Musul'da yaşama koşulu getirildi ve Şeyh, daha fazla direnemeyerek teslim oldu ve buradan Musul'a sürgün edildi. Şeyh sürgündeyken, oğlu Seyyid Abdulkadir, onun bulunduğu yere gelerek Osmanlı askerlerine saldırdı ve babasını kurtardı. Osmanlı askeri kuvvetleri, Şeyh'in oğlu ile birlikte bulunduğu yeri kuşattı. Altı saatlik bir çarpışmadan sonra, Şeyh teslim olmak zorunda kaldı.

Osmanlı yakaladığı Şeyh'i ve oğlunu önce Musul'a ve daha sonra, Mekke'ye sürdü. Şeyh Ubeydullah'ın tecrit edilmesinden sonra, Kürdler'in bağımsızlık mücadelesi geçici bir süre sessiz kaldı.

* * * * *

BEYLİK DÖNEMİNDEN ŞEHLİK DÖNEMİNE GEÇİŞ:

19. yüzyılın ortası, Kürdistan'da yüzyıllardır süregelen Kürd beylikleri döneminin sonu oldu. Elbette bunun nedeni salt Osmanlı Devleti ve İran Şahlığıyla son hesaplaşmalar değildir. Temel neden, asıl değişen dünya ve ülke koşullarında idi. Dört bir yanda merkezîyetçi ulusal devletler kurulurken kendi başına buyruk bu tür feodal birimler ayakta kalamazdı.

Eğer bölge ve dünya koşulları uygun olsa ve Kürd beylerinden biri başarıya ulaşsaydı, yani birliği sağlayıp Osmanlıları yenerek bağımsız devlet kuracak gücü bulsaydı, bu da yine bir merkezi yönetime ve ulusal devlete yol açacak ve sonuç olarak Kürd beyliklerinin sonunu getirecekti. Kürdistan'ın feodal beyler arasında parsellenmiş olması ilk zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun işine yarıyordu. **Bu şekilde Osmanlı, bir taraftan beylikler arasındaki çelişkileri derinleştirip Kürdistan'ı elinde tutuyor; diğer taraftan İran sınırlarını da bu beylikleri siper yaparak güvenceye alıyor ve Avrupa'daki savaşlarını sürdürüyordu.** Batıdaki savaşlar durunca ekonomik sıkıntıya düşen Osmanlı İmparatorluğu Kürdistan'a yöneldi.

19. yy'ın başından 1860'lı yıllara kadar Kürdistan'da sürekli savaşıyan Osmanlı. bir taraftan Kürd ulusal hareketlerini lidersiz bırakmak, potansiyel direnme güçlerini yok etmeye çalışırken diğer taraftan, Kürdistan'da kendi yönetimini pekiştiriyordu. Beyliklerin arasında çıkarılan çatışmalar ile Beylikler güçten düşürülüyor ve direk yapılan savaşlarla da beylikler ortadan kaldırılıyor, beyliklerin ileri gelenleri ya idam ettiriliyor yada tüm yakınlarıyla beraber sürgüne gönderiliyordu.

Başına buyruk Kürd beylerinin sona ermesiyle, Kürdistan'da feodal yapı bütünüyle son bulmadı; yalnızca bir değişime uğradı. Çünkü bu yapıyı tümenden ortadan kaldıracak bir ekonomik ve toplumsal değişim söz konusu değildi. Beyler yarı bağımsız durumlarını yitirdiler, denetledikleri geniş alanlar daraldı; ama yine de çoğu yerde, ellerinde geniş topraklar kaldı. Yani büyük toprak sahipleri olmaya devam ettiler. Ağa denen yeni büyük toprak sahipleri türedi. 1858'de çıkarılan Arazi Kanunu ve daha sonraki düzenlemelerle söz konusu toprakların özel mülk edinilmesi, tapuya bağlanması kolaylaştı ve böylece Kürdistan'da geniş toprakları tasarruf etmekte olan beylerin, ağaların durumu güçlendi. Bu kişiler hem bu duruma, hem de yüzyılların oluşturduğu gelenek ve alışkanlıklara dayanarak, ortama ve güçlerine göre eski feodal yetkilerini (yargılama ve cezalandırma) kullanmaya devam ettiler.

Beyliğin gerilemesine karşılık halktaki dini hassasiyet, şeyhlik kurumu biçiminde giderek güçlendi ve aşiret yapısı, değişmelerden etkilense de günümüze kadar süregeldi. Böyle olması devletin de işine gelmekteydi. **O, böylesi bir iş bölümüne ve Kürd feodal unsurlarının da sömürüden pay almasına razıydı; yeter ki beyler, ağalar, şeyhler, aşiret reisleri ve öteki nüfuzlu kişiler devlete başkaldırıp sorun çıkarmasınlardı.**

Ancak, kendi başına buyruk beylere baş eğdirmek, her tarafa paşalar atamak ve Kürd feodal unsurlarıyla bu yeni düzeydeki işbirliği çabası da Kürdistan'da sükuneti sağlamaya yetmedi. Çünkü başkaldırıların asıl nedenleri olan, ülkedeki yabancı boyunduruğu, kitleler üzerindeki ağır sömürü ve zulüm devam etmekteydi. Kitleler kendilerine yeni öncüler bulmakta gecikmediler. O dönemin koşullarında bunlar şeyhler oldu.

Kürdistan'da şeyhliğin kaynakları sufiliğin değişik biçimlerine bağlı olarak yüzyıllar öncesine uzanır. 19. Yüzyılın başlarına gelinceye kadar, Kürdistan'daki başlıca tarikat, Kadirilik'ti. Nakşibendi tarikatı ise 19. Yüzyılın başlarında Mevlana Halit (Xalit) adlı Süleymaniyeli bir Kürd din adamı tarafından Kürdistan'a getirildi. Bu tarikat, 19. yüzyıl boyunca hızla yayıldı, Kadirilikten daha büyük güce ulaştı.

Büyük çoğunluğu Müslüman olan Kürd toplumunda din adamları iki gruptur: Mollalar ve Şeyhler. Mollaların etkinliği sınırlıdır ve Kürd toplumunda genellikle köyün, ya da mahallenin sınırlarını aşmaz. Şeyhler ise binlerce, on binlerce derviş ve müritten oluşan geniş bir örgütlenmeyi denetler. Şeyhler birden fazla aşiretin bağlılığını kazanmış tek otoritedir. Saygınlıkları dolayısıyla, ideal arabuluculardır. Bu da onlara politik güç kazandırır. 19. yüzyıl başlarına kadar bu etki daha çok dinsel çerçevede idi. Bu tarihten itibaren dini etkinlik, politik etkinlikle birleşti ve hızla büyüdü. Bunun başlıca nedeni ise o döneme kadar Kürd toplumunda başlıca politik yönlendirici güç olan büyük beyliklerin sahneyi terk etmesidir. Bu boşluğu, ancak geniş bir dini otoritesi ve örgütlenme ağı olan Şeyhler yapabiliyordu.

Diğer yandan, din ve siyaset, sanıldığı kadar birbirleriyle ilgisiz ya da kopuk değildir. Aksine tarihin her döneminde siyaset dinin içinde kendi yerini almıştır. Halkların başkaldırlara katılımı da daha çok dini sorumluluğunun oluşturduğu hassasiyetlerle gerçekleşmiştir. Nitekim 19.yy sonlarına doğru Kürdistan'da gelişen şeyhlik kurumuyla birlikte, var olan zulüm düzenini kabul etmeyen Kürd halkına, şeyhler önderlik yapmaya başladılar.

* * * * *

HAMİDİYE ALAYLARI:

Tarih boyunca Mazlum Kürd halkını boyunduruk altında tutan güçler, Kürd halkının toplumsal zaafiyet ve eksikliklerini iyi görmüş ve sürekli bir şekilde bunları kendi lehlerine kullanmışlardır. Hem coğrafya, hem de toplum olarak bölünmüşlüğü, parçalanmışlığı ve paylaşılmışlığı yaşayan Kürd insanı, toplumsal bir gerçekliği olan aşiretsel yaşam tarzı yani feodalizmden dolayı, çok çabuk ve kolay bir şekilde birbirinden izole edilmiş; daha da kötüsü birbirine karşı kullanılmıştır. Bundan dolayı da egemen olan sömürgeci devletler, Kürd halkının bu durumunu yine Kürd halkının haklı kıyam ve direnişleri karşısında ve diğer halklara karşı bir "**denge unsuru**" olarak kullanmaya çalışmışlar ve bunun için çeşitli kurumlar oluşturmuşlardır. Dönemin egemen devletleri, bu politikayla hem onları birbirlerine kırdırmayı hedeflemiş hem de dağınık olan gücü kendi otoritesi altında toplayarak kontrol altında tutmak istemiştir. İşte bu sinsî politikaların ürünü olan kurumlardan biri de 1891'de Osmanlı Sultanı Abdulhamid tarafından kurulan ve onun adıyla anılan "**Hamidiye Alayları**" dır.

Hamidiye Alayları, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde dört bir yandan çatırdadığı, boyunduruk altındaki halkların, ulusal kurtuluşları için başkaldırdıkları koşullarda oluştu. Osmanlılık sözünün artık halklar tarafından rağbet görmediği,

her halkın kendi ulusal kimliğiyle ortaya çıktığı koşulların ürünü olan Hamidiye alayları ile Kürd ulusal kurtuluşu engellenmek istendi. Osmanlı, bu yolla savaşçı bir yapısı olan Kürd aşiretlerinin gücünden yararlanmak ve Kafkaslarda Rusların önüne set çekmek istemiş; öte yandan Kürd aşiretlerini bu yoldan Sultan'a bağlamak, merkezi politikalara dayanak haline getirmek istemiştir.

Bu gerileme ve çöküş sürecinde Kürdistan gibi stratejik önemi olan tampon bir bölgede oluşturulacak böylesine milis güçlerin, içte ve dışta yaşanılan sosyal ve siyasal çalkantıların önünü almasındaki önemini gören Osmanlı, Rusların ünlü Kazak alaylarını örnek alarak Kürdler arasında böyle bir yapılanmaya gitmiştir. Abdülhamit'in düşüncelerine önem verdiği Müşir Zeki Paşa; Van, Erzurum ve Bitlis taraflarına yaptığı bir seyahat dönüşünde huzura kabul olunduğu zaman, Abdülhamit'in "**Anadolu'yu nasıl buldun?**" sorusuna şöyle cevap verir:

Padişahım, Anadolu her bakımdan tamamen ihmal edilmiştir. Hududumuzun öbür tarafındaki Moskoflar ise, bize örnek teşkil edecek derecede gayret göstermektedirler. Mesela, bir Kazak teşkilatları var ki, hakikaten örnek edinilmeye değer. Ruslar, hudutları içindeki aşiretlerden çok istifade ediyorlar. Bunları silah altına almıyorlar ama yılda bir buçuk ay, belli bir yerde topluyorlar. Kazak teşkilatı

kadroları içinde talim ve terbiyeye tabi tutuyorlar ve sonra hepsini yine serbest bırakıp, evlerine gönderiyorlar. Bağ, bahçe ve tarlalarında, sürülerinin başında çalışmak imkanını veriyorlar."

Müşir Zeki Paşa'nın bu açıklamasından kısa bir süre sonra Abdülhamit'in emriyle, İbrahim ve Kerim Paşaların da yardımıyla Hamidiye Alayları'nın kuruluşuna başlanır.

Büyük umutlarla oluşturulmaya çalışılan Hamidiye Alayları, Kürdler tarafından beklenen ilgiyle karşılanmaz. Kürd aşiretleri daha baştan, Osmanlı yönetiminin bu politikasına güven duymadılar ve uzak durmayı tercih ettiler. 51 büyük göçebe aşiretten sadece 13'ü, Hamidiyeleri oluşturmayı kabul ederler. Ancak alaylara dahil aşiretlerin vergiden muaf tutulmaları; düzenli askerlik yerine kendi bölgelerinde kalarak askerlik görevlerini yapmış sayılmaları; devletle ilişkilerde avantaja sahip olmaları; aşiret ileri gelenlerinin subay sıfatları ile maaş almaları vb. daha bir yığın ayrıcalığın tanınması, aşiretlerin ilgisini artırıyordu. Alaylara Osmanlı düzenli ordularının yanında yardımcı ve keşif görevleri verilir. Hamidiye Alayları ile Kürdistan'daki durumun yatıştırılması ve Kürd beylerine kayıtsız-şartsız itaatkarlığın kabul ettirilmesi hesapları da tümüyle gerçekleşmez. Erzurum, Muş, Van ve Bitlis bölgelerinde ve özellikle de Dersim'de, asker toplama işleri kötü

durumdaydı. Hamidiye Alayları'nın başına geçen aşiret reisleri, hem kendi aşiretleri üzerinde hem de bölgede önemli bir gücün sahipti. Aşiret reislerinin elde edilmesi, aşiret mensuplarının tümünün Osmanlıya itaat etmesi demekti. Ve bu alaylar Osmanlı'nın verdiği geniş yetkiler ve destekle, bugünkü köy korucularının sisteme dayanarak kendi insanlarına karşı uyguladıkları zulmün aynısıydı. Rus subayı ve araştırmacısı Averianov bununla ilgili olarak şöyle diyor:

"Olumsuz sonuçlardan biri de aşiretlerin parçalanması ve bazı reislerin güç kazanmasıdır. Kürd reisleri giderek bütün Kürd aşığı tabakasını, hiçbir kontrole tabi olmaksızın ellerine almışlardır. Aynı zamanda aşiretler parçalanarak birbirine düşman olmuşlardır. Büyük Kürd aşiretlerinin parçalanmaları, Türk hükümeti için siyaset olarak faydalıdır. Çünkü parçalanma, bütün Kürdistan'da tanınan, görüşlerine saygı gösterilen büyük Kürd ailelerini ve reislerini zaafa uğratmıştır... Aşiretlerin parçalanması, aynı zamanda Kürdler arasında çatışmalar, talanlar, hayvanların kaçırılması ve köylerin dağıtılması ile sonuçlanan gerginliğe yol açmıştır. Bu durumdan ise, reisler ve diğer nüfuzlu kişilerden çok, bunlara tabi olan ve hiçbir hak sahibi olmayan aşığı tabaka zarar görmüştür."

Bu konuda Kürdistan Gazetesi'nin 14 Eylül 1901 tarihli sayısındaki "**Alayên Siwarên Hemîdî**" başlıklı yazısında şöyle geçmektedir:

Hamidiye Süvarilerinin elinde silah var, Sultan'ın ferman ve imtiyazlarına sahipler. Bu yüzden Hamidiye mensubu olmayan Kürdlerin köy ve kasabalarını basıyor, onları talan ediyorlar. Mazlum ve mağdur Kürdler hükümete başvuruyor, Sultan'a çağrıda bulunuyor, adalet istiyorlar ama bir sonuç alamıyorlar. Çünkü bu işin baş sorumlusu Sultan'ın kendisi. Öyle olunca kendileri de, can ve mallarını korumak için Hamidiye Süvari Birliklerine kaydolmak istiyorlar..."

Hamidiye Alaylarının ezici çoğunluğunun Kürdlerden oluşturuldukları bilinmektedir. Ayrıca Abdülhamit'in, Hamidiye Alayları'nı oluşturmada mezhep (Sünni-Alevi) ayırımı da gözetmesi, Kürdler tarafından olumsuz karşılanır.

Hamidiye Alayları'nın kuruluşuna en uygun iki bölgeden başlandı. Birinci bölge, Erzurum-Van arasında, Rusya'ya sınır olan yerleri; ikinci bölge ise, Mardin-Urfa arasında kalan arazinin kuzey kısımlarını kapsıyordu. Abdülhamit'in Hamidiye Alayları'na ilişkin emriyle, Erzincan'ı kendisine merkez yaparak, 1891 ilkbaharında çalışmaya başlayan 4. Ordu Komutanı M. Zeki Paşa, Mirliwa Mahmud Paşa'yı Van, Malazgirt ve Hınıs taraflarına göndererek, Hamidiye Alayları'nın örgütlenmesini başlattı. 1891 yılına gelindiğinde Erzincan, Dersim, Erzurum, Amed, Van, Malazgirt, Urfa ve Kürdistan'ın daha bir çok yerinde, toplam yüze yakın

alay meydana getirilmişti.

Öte tarafta bu çabalar ve politikalar sürdürölürken Kürd aydınları da bu politikaların amacına ulaşmaması yönünde çaba sarf ediyorlardı. Hamidiye Alaylarının kuruluş tarihleri aynı zamanda Kürdistan'da basınım gelişim yıllarına denk geldiği için, bu yönde girişimler yoğunluk kazanmıştır. Kürd aydınlanma hareketinde önemli bir aşamayı ifade eden "**Kürdistan**" gazetesinde yayınlanan makalelerde ulusal bilinç öne çıkarılıyor ve başkalarına hizmet etme kıyasıya eleştiriliyor. 13 Mart 1901 tarihli 27. sayısında, Kürdlerin Abdülhamit'in planlarına alet olmaları eleştirilerek şöyle deniliyor:

"Kürdler! Biliyorsunuz ki ne kadar ulus varsa, tümü kendi iyilikleri için çalışıyorlar. Kürdler için çok kötü bir durumdur ki hep yabancılara hizmet ettiler. Bu hükümetin yolunda çok Kürd, savaşlarda öldürüldü. Beş yüz yıl önce vatanımızda bir Türk yoktu. Türklerin tümü Turan'dan vatanımıza geldiler ve vatanımızda bize hükmediyorlar. Kanlı ve despot padişahları, kendilerine '**halife**' adını vererek, ne kadar zulüm çeşidi varsa uyguluyorlar. Siz bu durumu bilmiyorsunuz. Zira siz cahilsiniz; duruma hakim olmamanız için, hükümet her zaman sizi cahil bıraktı."

* * * * *

Hamidiye Alayları'nın Kuruluş Amacı

Osmanlı; Hamidiye Alayları aracılığıyla Kürdler arasında yurttaşlık duygusunu oluşturmak, Osmanlı hükümetinin otoritesine boyun eğdirmek, meydana gelebilecek rejim karşıtı olaylarda Kürdlerden yararlanmak için kuruldu. Yetkililerin Abdülhamite verdikleri raporda: "Rumeli'nde ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmek ve her şeyden evvel de içimizdeki Kürdleri yoğurup kendimize mal etmek şarttır" deniliyordu..

Kürd beyliklerinin ortadan kaldırılmasından sonra Kürdistan'da oluşan "otorite" boşluğu da Osmanlı yönetimini korkutuyordu. Hamidiye Alayları'nın Kürdistan'da denetim ve kontrol mekanizmasının yeniden oluşturulmasında araç olarak kullanıldıkları gibi Rusya ve İrana karşı da askeri bir duvardı.

Ulusal, dinsel ve mezhepsel farklılıklar alabildiğince kullanarak, halk düşmanı planlar birer birer uygulanmaya konuldu. Hamidiye Alayları, Rusya ve İran'a karşı oluşturulan cephelerde ve Balkan Savaşı'nda Osmanlı saflarında yer aldılar.

Büyük devletlerin Ermenilere ilişkin reform paketleriyle sürekli bir biçimde karşı karşıya olan Osmanlı devleti, gittikçe gelişen Ermeni ulusal uyanışını her ne pahasına olursa olsun engellemek istiyordu. Osmanlı devleti, Ermenilerin hoşnutsuzluk

ve muhalefetini yok etmenin yolunu, bu halkın doğrudan ortadan kaldırılmasında görüyordu.

İttihat ve Terakki'nin, yönetimi ele geçirmesinden sonra da devlet, Kürd aşiretleri ve liderleri arasındaki çelişkileri kullanmaya ve bunlardan alabildiğince yararlanmaya çalıştı.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, Hamidiye Alayları'nın statüsü yoğun bir biçimde tartışılmaya başlandı. Hamidiye Alayları'nın hemen dağıtılmaları için, değişik yörelerden İstanbul'a ortak dilekçeler gönderildi. İttihat ve Terakki çevresinde ve basında da Hamidiye Alayları'na karşı girişimler başladı. Bunun üzerine 1909'da Hamidiye Alayları kısmen silahsızlandırılmaya başlandılar. İttihat ve Terakki yönetiminin hem genel bir Kürd isyanından korkması hem de Rusya ile olası bir savaşta Hamidiye Alayları'ndan yararlanma düşüncesinden vazgeçmemiş olması, Hamidiye Alayları'nı tümden dağıtma girişimlerinin sonuçsuz kalmalarına yol açıyordu.

Hamidiye Alayları'nı ortadan kaldırmaktansa yeniden örgütlemeyi uygun bulan hükümet, bunun için iki komisyon oluşturdu. Birinci komisyon, sınır boylarındaki kuzey grubunun, ikinci komisyon ise çöl alaylarının yeniden düzenlenmesi ile görevlendirildi.

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Osmanlı yönetimi başta Hamidiye Alayları olmak üzere, Kürd aşiretlerinden daha iyi yararlanmanın yollarını bulmaya çalıştı.

Hamidiye Alayları dönem dönem değişikliklere uğrasa da hiçbir zaman resmi anlamda tamamıyla ortadan kaldırılmamıştır. Günümüze ise kendini Köy Koruculuğu olarak taşımıştır.

Halkımızın siyasal bir gerçekliği var. O da zaafı, yaralı, derbeder ve kendi coğrafyasında başkalarının tahakkümü altında yaşamasıdır. Hamidiye Alayları'ndan tutun, ta Köy Koruculuğu'na kadar; Kürd Halkı içinde dayatmalar ve zorbalıkla oluşturulmuş askeri kurumların tümü, bunun ürünüdür. Kürdistan, sürekli başka devletlerin mücadelelerine sahne olmakla kalmamış, bu savaşların kurbanları da Kürd Halkından seçilmiştir. Bunlar kimi zaman devletlere, çoğu kez de Kürd Halkının kendi özgürlüğü uğruna geliştirdiği kıyam ve direnişlere karşı kullanılmıştır. Bu zaafı aşmanın yolu; tarihimizi bilmekten, tarihi sorgulamaktan ve köklü bir tarihi birikime ve bilince sahip olmaktan geçer. Başarıyı, özgür bir yaşamı ve yurtseverliği, ancak böyle bir anlayışın üzerine bina edilebilir ve geçmişin hatalarından ancak bu bilinçle kurtulabiliriz.

OSMANLI'NIN ASİMİLASYON KURUMLARI: AŞİRET MEKTEPLERİ

Asimilasyon. Asimilasyon; kişiyi kendi benliğinden, özünden koparmak ve kendi karşıtlığına çevirmektir. Kürdistan'daki egemen zihniyetin de sözde eğitimle amaçladığı Kürd Halkını asimile etmek; Kürd kimliğini, Kürd kişiliğini ortadan kaldırmak, yabancılaşmayı halka hakim kılmak ve böylelikle olası haklı taleplerin önünü almaktır. Kürdistan üzerinde yürütülen bu bilinçli ve sistemli politikalar, Osmanlı'nın son dönemlerine denk gelmekte ve bugün de hala sürdürülmektedir.

II. Abdülhamid döneminde, Osmanlı devletinin Kürdistan'a ilişkin bu politikalarının somut sonuçlarından biri de 1892 yılında açılan "**Aşiret Mektepleri**"dir. Başlangıçta Arap aşiret reislerinin çocukları için kurulduğu söylenen Aşiret Mektepleri'ne daha sonraları belli bir dönem Arnavut ileri gelenlerinin çocukları alındıysa da, II. Abdülhamid'in bu uygulaması da Hamidiye Alayları gibi Kürdistan'a ilişkin politikalarla doğrudan bağlantılıdır.

II. Abdülhamid, Aşiret Mektepleri'ni açarak Osmanlılık ve merkezîyetçilik siyasetini eğitim yoluyla aşiretlere benimsetme yoluyla iç ve dış siyasette güçlenmeyi ve de kendi konumunu sağlamlaştırmayı düşünüyordu. Ayrıca o, aşiret

büyüklerinin çocuklarını İstanbul'da adeta rehin gibi bulundurmakla onların etkisiyle meydana gelebilecek ayaklanmaların önlenebileceğini de düşünüyordu. İşte asimilasyon politikasının yanında Aşiret Mektepleri'ne yüklenen misyonlardan biri de bu idi. Amaç aşiret büyüklerinin çocuklarını Osmanlı zihniyetine ve otoritesine bağlı birer memur haline getirip, onların nüfuzlarından faydalanarak Kürd ayaklanmaları karşısında siyasi bir güç olarak kullanmak ve sonrasında da tüm aşiretleri Osmanlı Devleti'ne boyun eğdirmektir.

Aşiret Mektepleri'nden mezun olanlar, başta Hamidiye Alayları olmak üzere, devlet hizmetinde görev alıyorlardı. II. Abdülhamid ve danışmanları, şehirde okuyup resmi makamlarda görevlendirilen çocukların sonuçta Osmanlı'ya sadık kişiler haline gelmesi örneğinden yola çıkarak, bu okul sayesinde devlet ve aşiretler arasında aracı görevi görecektir benzer bir yapı oluşturmayı amaçlamışlardır.

Osmanlı'nın gün geçtikçe kan kaybettiği bir dönemde oldukça önemli bir coğrafyaya ve nüfusa sahip olan Kürd halkının kendi bağımsızlığını kazanıp Osmanlı'dan ayrılması, sistem tarafından kabul edilebilecek bir durum değildi. Bu bağlamda Kürd halkını kendine bağlamak ve merkezi otorite tarafından yönetmek amacıyla her türlü kirli politika uygulanmaya kondu.

Kürdistan Gazetesi'nin 22 Nisan 1898 tarihli 1. sayısında belirtildiğine göre, Aşiret Mektepleri'ne aşiret reislerinin çocukları dışında çocuk alınmıyordu. Okula, Bağdat ve Şam'dan, Yemen'den, Suriye'deki Arap Şemmer ve Enze aşiretlerinden çocuklar gönderiliyordu. Çocuklar yılda iki ay evlerine gidiyorlardı. 6-7 yıl bu mekteplerde eğitime tabi tutuluyor, okuldan sonra da bölgelerine dönüyorlardı.

Okudukları sürede devlet tarafından her ay para alırlardı. Mezun olduktan sonra memur, mutasarrıf ve vali oluyorlardı. Mezunların devlet hizmetinde kendi memleketlerine dönmelerinin önemi sürekli vurgulanıyordu. Bu konuda: Şerefle ve sadakatle ve iyi birer örnek olarak hareket etmeliydiler; çünkü "hem şehirde hem de kendi aşiretlerinde, çocuklar onlar gibi olmak isteyeceklerdi".

II. Abdülhamid'in himayesinde kurulan Aşiret Mektepleri yatılıydı. Öğrencilerin bütün masrafları devletçe karşılandığı gibi, ayrıca her öğrenciye aylık verilirdi. Sınıf mevcudu 40 öğrenci olarak tespit edilmişti. Öğrencilerin aşiretlerin "itibarlı ve muhterem" ailelerine mensup olmaları okula girmek için başlıca şartlardı.

Aşiret Mektepleri'nin nizamnamesi ve iki yıllık ders programı 8 Temmuz 1892'de, bir tezkere ile Sadrazam Cevad Paşa tarafından Abdülhamid'e sunuldu.

Bu nizamnameye göre Aşiret Mektepleri'nin özellikleri şöyleydi: Beş yıllık devlet parasız-yatılı okuludur. Okula 12-16 yaşlarında zihnen ve bedenen sağlam aşiret çocukları alınacaktır. İlk yıl 50, diğer yıllar 40'ar talebe alınarak okul mevcudu 210 olacaktır. Talebelere ayda 30'ar kuruş maaş verilecektir. Mezun olacaklara, kendi aşiretlerine döndüklerinde, oralarda açılacak okullarda muallimlik veya diğer vazifelerde memuriyet verilecektir.

İlk iki yıl okutulacak dersler ise şunlardı:
Birinci sınıf: Elifba, Kur'an cüzleri, Kıraat-ı Türkiye (Türkçe okuma), Hesap, Hatt-ı Rik'a (bir çeşit yazı)
İkinci sınıf: Kur'an-ı Kerim, İlmihal, Kıraat-ı Türkiye ve İmla, Hesap, Hatt-ı Rik'a.

Ders programının altında ise şöyle bir not yer alıyor: "Yukarıda muharrer dersler tertibi dairesinde okutturulmakla beraber talebeyi Türkçe lisanının tefekkürüne alıştırmak için daima tekrar edile edile icra edilecek ve sür'at-i mümkün ile lisan-ı Türkiye öğrenmelerine ikdam (ilerleme) olunacaktır."

Aşiret Mektepleri'nin, imkanları kısıtlı kişileri eğitmek için tasarlanmış bir hayır kurumu olmayıp tam anlamıyla bir asimilasyon merkezi olduğunu programda okutulan derslerden ve programın altına yerleştirilen nottan da anlayabiliyoruz. Bu dönem Kürdistan'da dini eğitimin medreseler tarafından

verildiği bir dönemdir. Kürdistan'da medreseler, eğitimi Kürdçe ile veriyorlardı. Ve boye olunca da İslami ilimlerle beraber ulusal duygularında geliştiği ve asimilasyonun önüne geçildiği bir gerçektir.

Kürdistan'da böylesine bir imkan varken, Abdülhamid'in bunu İslami endişeler sonucu yaptığını söylemek safdillik olur. Bu nedenle Aşiret Mektepleri'nin, II. Abdülhamid'in Panislamist duşuncesinin bir urunu olduğu söylenemez. Bu olsa olsa gerçek amacı insanlardan gizlemek ve perdelemek için halkın İslami hassasiyeti kullanılan bir politikadır.

Aşiret Mektepleri; ileri gelen Kürd Ailelerinin çocuklarını asimile etmek, devletin maaşlı bir memuru haline getirip yetiştirilmiş bu sınıf vasıtasıyla Kürdistan'a hakim olmak duşuncesinden öte bir anlam ifade etmemektedir.

Aşiret çocukları için kurulan Aşiret Mektepleri'ne güçlü aşiretler çocuklarını gondermediler. İlk andan itibaren Osmanlı'nın kirli politikalarının farkına varan aşiretler, kendi çocuklarını göndermek istemediler.

İmparatorluk bünyesindeki bütün aşiretlerden ögrenci alan Aşiret Mektepleri'nde okuyan ogrenciler her iki yılda bir devlet parasıyla ve subaylar

gözetiminde memleketlerine gönderilirlerdi. Okulun çoğu öğretmenleri Türk'tü.

Aşiret mektebi mezunları, altı ay Harbiye'de staj yaparak teğmen rütbesiyle memleketlerine dönüp Hamidiye Alayları'nda görev yaparlardı.

Aşiret Mektepleri'nde okuyan Kürd aşiret çocuklarından Hasan Sıdık Hayderani'nin belirttiğine göre, Türkçe bilmeyen aşiret çocukları 7-8 ayda Türkçe konuşmayı mükemmel öğrenirlerdi.

Aşiret Mektepleri II. Abdülhamid'in asimilasyon politikası sonucu ortaya çıkmıştı, okulda Türk öğrenciler, Kürd öğrencilere karşı aşırı milliyetçi tutum takınmışlardı.

Ne kadar engellenmeye çalışıldıysa da Kürd çocuklarının ulusal bilinci İstanbul'daki Kürd aydın ve yurtseverleriyle sık sık irtibat kurmalarından dolayı artıyordu.

Mezun olan öğrenciler gelişmiş bir ulusal duyguyla hareket ediyor, kendi halklarının kurtuluşu için mücadele etmeyi kendilerine öncelikli görev olarak görüyorlardı. "Bağımsız ve özgür bir Kürdistan" bu gençlerin temel bir yönelimi oldu. Yusuf Ziyalar, Cibranlı Halitler de bu ortamlarda yetişmiş; Şeyh Said kıyamının hazırlık aşamasını yapmış, ulusal mücadeleye aktif bir şekilde katılmış önemli şahsiyetlerdir.

Güdülen amacı yerine getirememeleri üzerine
1906'da Aşiret Mektepleri kapatıldı.

Bugün her ne kadar Kürd ileri gelenlerinin çocukları alınmasa ve Aşiret Mektebi gibi dini motifler taşımasa da kapalı bir cezaevini andıran Yatılı İlköğretim Bölge Okulları bunların birçok özelliğini barındırmaktadır. Ve diğer eğitim kurumları da... sistemin her kurumu onu yaşatmak, devamlı kılmak içindir, bu nedenle en masum gibi görünen kurumlar dahi gerekli görülürse muhatabın zararına yönlendirilebilir.

Belirli bir yaş ve olgunluğa ulaşmış bireyleri sistemin içine çekip kendisine hizmet ettiremeyen sistem, henüz şekillenmemiş ve kendi kararlarını özgürce ve hakkıyla veremeyecek olan çocukları kazanmayı hedeflemiştir ve bu durum bugün de aynı şekilde devam etmektedir. İnsanı pasifize edip kendi karşıtlığına sürükleyecek her türlü politikaya karşı uyanık olmak ve buna müsaade etmemek hepimizin öncelikli görevidir. Aksi takdirde, bu gün geleceğimizi şekillendiren çocuklarımızı, yarın ise geleceğimizi kaybederiz.

YEZDAN ŐÊR AYAKLANMASI (Botan, 1854-1856)

1847 yılındaki Botan ayaklanmasının Osmanlı tarafından bastırılmasında olumsuz rol oynayan Bedirxan Bey'in yeğeni YezdanŐer, 19.yüzyılın en büyük Kürd ayaklanmalarından birinin başında yer almıştı. YezdanŐer bir yandan, belirli topraklar üzerinde kişisel iktidarının çıkarlarını ön planda tutan gerçek bir feodaldi. Politik tutarsızlığı bundan kaynaklanmaktaydı, öbür yandan O, öz toprağının kurtuluşu için çalışan içtenlikli bir Kürdistan yurtseveri, kısa bir süre zarfında bir beyliğin çerçevesini aÇıp Kürdistan'ın büyük bir bölümünü kapsayan ve Kürd feodal hareketlerin ulusal bir harekete dönüŐtüğü geçiş döneminin habercisi sayılan genel bir halk ayaklanmasının önderiydi.

YezdanŐer, Bedirxan Bey'in kıyamında yaptığı ihanet karşısında Bedirhan Bey'in yerine Cizre beyi olarak atanmıŐtı. Ayaklanma tehlikesi atlatılınca, YezdanŐer'e de gerek kalmadı ve onun yerine bir Osmanlı paŐası atadılar. Devlettn umduğunu bulamayan YezdanŐer, Osmanlıya karşı ayaklanmayı düşündü.

Beyliklerin yerlerine Osmanlı paŐalarının atanması, çeşitli yerlere yeni askeri beylikler yerleŐtirilmesi, ağırlaŐan vergiler zorunlu askeri yönetimin baskı ve kötülükleri kitleler arasında hoşnutsuzluğun yükselmesine yeni bir ayaklanma için ortamın

olgunlaşmasına neden olmuştu. 1854'te Yezdanşêr 2000 kişilik bir güçle Bitlis'i ele geçirdi ve yönetimine el koydu, kısa sürede Musul'u ele geçirip çok miktarda top, tüfek ve cephane ele geçirdi. Ayaklanma, hızla genişledi ve Bedirhan Bey ayaklanmasında bile görülemeyen kitlesel bir nitelik kazandı. Ayaklanma alanı içinde yaşayan farklı ulusal azınlıklar; Süryaniler, Ermeniler, Rumlar da ayaklanmaya katıldılar. Aralık ayında 2000 kişiyle başlayan ayaklanma, Ocakta 30.000 Şubatı 60.000'e daha sonra ise 100.000'e ulaştı. Bu dönemde insanlar bir kurtarıcı arayışı içindeydiler ve bu rolü bu kez Yezdanşêr oynadı.

Ayaklanma 1855 yılının kışı sonunda doruk noktasındaydı. Ayaklananlar Güneyden Bağdat ve Halep yönünden saldırıya geçmeye çalışan az sayıdaki ve dağılmış hükümet birliklerini kolayca aşıyorlardı.

Van ve Erzurum'u ele geçirmek amacıyla kuzeye ilerlemeye hazırlanıyorlardı. Yezdanşêr, Rus ordusuyla temasa geçmek istedi ama başarılı olamadı. Bu arada Osmanlı ordusu ayaklanmayı püsKürdmeye çalışıyordu. Büyük sömürgeci devletler güçten düşmüş Osmanlı topraklarını aralarında paylaşmıyorlardı ve Kürd halkının kendi bağımsızlığını kazanıp bir devlet kurmalarını istemiyorlardı. Bu anlamda söz konusu Kürd halkının bağımsızlığı olduğunda yüzyılların düşman devletleri dahi aynı masada oturup kendi aralarında

birleşebiliyorlardı. İngilizler ayaklanmanın bastırılması için Osmanlılara, silah yardımı ve birliklerin yönetilmesi dahil her türlü desteği verdiler.

İngilizlerin Musul konsolosu, Kürd aşiretlerin arasında ikilik sokmak ve Yezdanşêr'in Osmanlıyla uzlaşmaya ikna için yoğun çaba gösterdi. Kürd liderlerin en büyük hatası verilen sözlere hemen inanmalarıdır. Yezdanşêr de, Musul'daki İngiliz konsolosunun kişisel sözde güvencesiyle, sözde görüşme vaatleriyle, tuzağa düşürülerek İstanbul'a gönderildi ve orada tutuklandı. Lidersiz kalan ayaklanma kısa sürede dağıldı.

Bu ayaklanmayı daha öncekilerden farklı kılan şey Kuzey ve Batı Kürdistan'ın geniş topraklarını kucaklamış olmasıdır. Türk iktidarlarına karşı Kürd halkının kurtuluş mücadelesi, Kürd aşiretlerinin feodal dağınıklığından dolayı, sürekli olarak başarısız kalmıştır. Türk iktidarları sömürgeci politika uygulayan Avrupa devletleri tarafından da destek buluyordu. Yezdanşêr önderliğindeki hareket, açık bir politik programın olmayışı, askerlerin kötü askeri politik eğitimsizliği ve düzenli düşman kuvvetleri ile savaşta dayanıksız olmaları yenilgiye sebep olmuştur. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kürdler, uğradıkları geçici yenilgilere karşın her zaman kıyam geleneklerini korumuşlardır.

DERSİM DİRENİŞİ (1907-1909)

Özellikle 1800'lerden 1900'lere kadar yalnızca Dersim değil, Kürdistan topraklarının hemen hepsi Osmanlı'nın egemenliğinde olmasına rağmen bu topraklar, bazı noktalarda bağımsız kalabilmiştir. Ama Osmanlı'nın kan kaybetmeye başladığı zamanlarda, merkezi yönetimin daha çok güçlendirilmesi yoluyla Kürd halkı, tüm yönlerden boyunduruk altına alınmak istenmiştir. Dersim de, tarihte Osmanlı'nın işgalci politikalarının kursağında kaldığı ve çeşitli sebeplerden dolayı bir türlü hakimiyet kurulamayan, bu yüzden de defalarca saldırıya uğrayarak nice bedellerin ödendiği ve zulümle ayakta kalmaya çalışan siyasal otoriteye her koşulda direnen, Osmanlı'nın merkeziyetçi siyasetinin en geç ve en zor hakim olduğu bir Kürd şehridir.

Osmanlı'nın kriz üstüne kriz yaşadığı dönemlerde Dersim'e yönelmesi, Dersim'in bir türlü tam anlamıyla egemenlik altına alınamamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Dersim Harekatının yapıldığı bu dönem, ülke sahasında Kürd muhalefetinin baskı altında olduğu bir sürece de denk gelmektedir. İşe ilk olarak Dersim'e hakim olmakla başlanmıştır.

1907 ortalarında Osmanlı askerleri; Dersim'in Hozat, Çemişgezek ve Ovacık yörelerindeki Koç, Resik ve

Şemkan aşiretlerinin üzerlerine yürüdüler. Osmanlı yönetimi Dersim'e yedi tabur asker göndermişse de; gerek aşiretlerin geri çekilme taktiği ve gerekse Türk ordularının sarp ve engebeli Dersim dağlarını aşmakta zorluk çekmesi sonucu Kürdler, Değirmendere'de onları kuşatıp tamamen imha ettiler. Kışın da bastırmasıyla beraber, Neşet Paşa Elaziz'e dönmek zorunda kaldı. Bu seferle ilgili Sadrazamlığa yazılan 18 Kasım 1907 tarihli raporda; **"Dersim aşiretlerinin 20 bin silahlı çıkarabilecek güce sahip ve gayet cesur olmaları nedeniyle en az yirmi tabur askere gerektiği, dağlara ve geçitlere kar yağdığı söylenerek geri çekilmek zorunda kalındığı"** belirtiliyordu.

1908 yılında Qoçan aşireti lideri İbrahim Ağa, aşiretler arası genel bir ittifak sağlamak amacıyla, ilk önce Karaba aşiret lideri Mehmet Ağa'ya giderek onunla görüştü. Batı Dersim'in diğer aşiretlerini de ittifakın içine alarak genel bir ayaklanma hazırlığına başladı. Osmanlı askeri kışlalarına baskınlar yapılarak silah temin ediliyor, bu başarılar diğer bütün aşiretlerin ittifaka girmesini sağlıyordu. Bütün Kürd aşiretleri genel bir ayaklanma durumuna girmişlerdi. Bunun üzerine Neşet Paşa komutasında 22 taburdan oluşan Osmanlı ordusu değişik kollardan harekete geçirildi. Bu hareketin, Batı Dersim aşiretleriyle sınırlı olduğu ilan edilmesiyle Doğu Dersim aşiretleri'nin müdahalesi önlenmiş oldu. Yapılan şiddetli çarpışmaların ardından Osmanlı

askerleri bölük bölük teslim olmaya, taburlar dağılıp Elaziz'e çekilmeye başlamıştı. Teslim olmakta olan Osmanlı askerlerinden biri Kürdler'in komutanı Keko Ağa'ya silahını teslim etmek bahanesiyle uzatarak ateşledi ve onu öldürdü. Bunun üzerine aşiret kuvvetleri geri çekilmeye başladı. Neşet Paşa Batı Dersim'e girince köylüler her şeylerini alarak dağlara çekildiler ve Osmanlı ordusunda yiyecek sıkıntısı başladı. Merkezden gelen erzaklar da gece baskınlarıyla Kürdler'in eline geçiyordu. Neşet Paşa, aşiretlerle anlaşarak geri çekildi.

İttihat Terakki yönetimi, 1908 yenilgisi hakkında rapor hazırlamış ve Mebusan Meclisi'nde "**Dersim Islahatı**" (Kürdlerin imhası) kararını almıştı. Dersim'in imha projesi 1909'da Müşir İbrahim Paşa'ya verildi. Osmanlı ordusu 14 tabur halinde Dersim'e yöneldi. Ovacık, Pülümür'ün Pancıras yöresi ile Merkezi Dersim'deki Demenan, Hayderan aşiretlerinin üzerine saldırı yapıldı. Girebildikleri köyleri yaktılar, hayvanları talan ettiler. Bu arada Osmanlı birlikleri bildiriler yayınlayarak, askeri hareketin sadece Ovacık aşiretlerine karşı yapılacağı ve diğer aşiretlere karışılmayacağı yönünde açıklamalarla Kürdlerin birliğini parçalamaya çalışıyordu. Ovacık köyleri halk tarafından boşaltıldı ve halk dağlara çekilerek direnişe geçti. Direniş kuvvetleri ordu karargahının arkasını sardı. Mercan boğazından başka bir geçit olmadığından, arkadan

gelen erzak, cephane ve yardım, Kürdler tarafından kesiliyordu. Zorda kalan MŒir PaŒa uzlaŒma kararı aldı.

MŒir PaŒa Pancıras yöresindeki karargaha çağırdığı aŒiret reislerine silahlarının bir kısmını teslim etmeleri karŒılıęında askerlerini geri çekeceğini bildirdi. Bunun zerine bazı aŒiretler eski silahlarının bir kısmını teslim ettiler.

Merkeze gönderilen raporda ise, ordunun zaferle sonuçlanan hareketinden, kendi deyimleriyle, "**AltmıŒ yıldan beri asker ayağı deęmemiŒ Dersim**" mağlub olmuŒtu. Ancak bu askeri hareketin ardından Dersim halkı sadece iki yıllık kısmi bir sessizlikten sonra 1911'de yeniden direniŒe geçti.

Kürdlerin Tarihi aynı zamanda BaŒkaldırılıarın Tarihi'dir. Kürd Halkının haklı kıyamları ve baŒkaldırılıarı Œu veya bu sebepten dolayı yenilgiler yaŒamıŒtır. Ama Œu var ki yenilgiler baŒarının elde edilemeyeceği anlamına gelmez diye dŒnmŒtr Kürd halkı.

DeęiŒen dünya koŒulları ve Kürd halkının toplumsal yapısının feodalizmden evrilmesine paralel olarak, daha güçlü, daha organizeli ve günün Œartlarına uyarlanmıŒ bir kıyamın baŒarılı olacağına inanan kürdler yeni kıyamlarla mücadelelerine devam etmiŒlerdir. Bu kıyamlar günümüze kadar devam etmektedir.

ŞEYH MAHMUD BERZENCİ KİYAMI

Dünya Emperyalizmi Birinci Dünya Savaşı sonrası, dünya düzenini yeniden dizayn etmeye çalışılırken, Ortadoğu coğrafyasının paylaşımı, sömürge sistemleri için üzerinde ittifak edemedikleri en önemli meseleydi. Halkların özgürlüğü adına bir araya gelip masa başlarında anlaşmalar imzalayan sömürgeci sistemler, değil halkların özgürlüğünü kazandırmak, yapılan anlaşmalarla dünya halklarını yeni bir esaret dönemine mahkum etmişlerdir.

Kürdistan'ın paylaşımı üzerine gizli pazarlıklar yapılırken Musul üzerinde ittifaka varamayan İngiltere ve Türkiye'nin kendi aralarında yaptıkları müzakerelere Kürdistan'dan tek bir temsilci dahi çağrılmamıştır. Bu süreçte Güney Kürdistan'da bağımsızlık mücadelesi veren Kürd Halkı'nın öncülüğünü Şeyh Mahmud Berzenci yapmıştır. Süleymaniyeli olan Şeyh Mahmud, Şeyh Said Berzenci'nin oğludur.

Şeyh Said Berzenci, Güney Kürdistan'ın henüz Osmanlı egemenliğinde bulunduğu dönemlerde İttihatçıların başa gelmesiyle birlikte 1908'de yeni yönetime karşı kıyam başlatır. Kıyama oğlu Şeyh Mahmud da destek verir. Kıyam, Jön Türkler tarafından bastırılır, ardından Şeyh Said, Şeyh Mahmud ve kıyama katılanların bir kısmı Musul'a sürgün edilirler. İttihatçılar sürgünde olan Berzenci

ailesini tamamıyla ortadan kaldırmayı hedeflerler. Bu doğrultuda Musul'da Berzenci ailesi hakkında karalama kampanyası başlatılır. Berzenci ailesine burada düzenlenen bir suikast sonucu Şeyh Said Berzenci ve oğlu Şeyh Ahmet katledilirler. Bu katliam sonrası Şeyh Mahmud gözetim altına alınıp Musul'dan çıkışı yasaklanır. Olaylar Kürdistan'da yankı uyandırır ve Kürd aşiretleri Şeyh Mahmud'un serbest bırakılmasını, aksi takdirde Musul'a saldırıp Şeyh Said ve Şeyh Ahmet'in intikamını alacaklarını belirtirler. Bunu üzerine Şeyh Mahmud serbest bırakılır ve Süleymaniye'ye gitmesine izin verilir.

Şeyh Mahmud'un Süleymaniye'ye dönmesi İttihatçıların endişelenmesine neden olur. Şeyh Mahmud, 1918'de Kerkük'teki İngilizlerin başkomutanına ve Wilson'a bir mektup gönderir. Mektubunda; Kürdistan'da bağımsız bir hükümetin kurulmasına dair bir teminat verilmesini ister. Kürd Hükümeti'nin başına geçmek istediğini de mektubunda ifade eder.

İngilizlerin bu dönemde bölgeden çekilmesiyle beraber, İttihat Terakki yönetimi Şeyh Mahmud'u bu mektubundan dolayı yakalayıp mahkemesini kurar. Mahkeme, Şeyh Mahmud'un idamına karar verir. Ancak Şeyh Mahmud'un idamının halk arasında büyük bir ayaklanmaya sebep olabileceği korkusuyla idam kararı geri alınır. Şeyh Mahmud'un Wilson'a gönderdiği mektubun ardından, Binbaşı Noel eşliğinde bir İngiliz heyeti Şeyh Mahmud ile

görüşmek üzere Süleymaniye'ye gelir. Görüşmeler sonucunda Şeyh Mahmud'un Irak'taki genel hükümdar tarafından "Kürdistan Yöneticisi" olarak atandığı açıklanır. Şeyh Mahmud bu süreçte Paris Barış Konferansı'na gönderilmek üzere bir müzakere mektubu hazırlar, Reşit Kaban ve Seyit Ahmet Berzenci aracılığıyla Paris'e gönderir.

Şeyh Mahmud hükümdarlığı süresince idari alanda bazı boşlukların yaşanması sonucu; İngilizler bazı idari dairelere kendi adamlarını yerleştirip, Kürdler'i yönetimde etkisiz bırakmaya çalışıyorlardı. İngilizler devamlı olarak Şeyh Mahmud'un nüfuzunu kırmaya ve halkı kandırıp kendi yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. İngilizlerin güven kırıcı siyasetleri karşısında Şeyh Mahmud, Kürd aşiretleri ile görüşmelerde bulunup başkaldırı hazırlığı yapmaya başlar. Dızli Aşireti lideri Mahmud Han'dan, Süleymaniye'yi almasını ister.

Bunun üzerine Mahmud Han, silahlı güçleriyle 21 Mayıs 1919'da Süleymaniye'yi ele geçirir. Aynı zamanda İran Kürdistanı'nda bulunan birçok aşiret, hükümete karşı ayaklanarak İran ile Irak Kürdleri'nin birleşmesi ve Şeyh Mahmud öncülüğünde büyük bir Kürdistan'ın kurulmasını talep ederler. Süleymaniye'de başlayan ayaklanma kısa sürede Kürdistan'ın birçok bölgesine yayılır.

Şeyh Mahmud da ordusuyla birlikte Derbendi Baziyan'da konumlanmıştı. Bir bölük İngiliz askeri de Çemçemal'de 17 Haziran'da Şeyh Mahmud kuvvetlerine saldırmak için bekliyordu. İngiliz kuvvetleri Derbendi Baziyan'ı arkadan kuşatarak, Kürd kuvvetlerini bombardımana tutar ve bu sırada Şeyh Mahmud yaralanır. Şeyh Mahmud'un yaralanmasıyla birlikte öndersiz kalan Kürd kuvvetleri dağılmaya başlar. İngilizler Şeyh Mahmud'u ve damadı Şeyh Hama Garib'i yaralı ele geçirip Bağdat'a gönderirler. Bağdat'a askeri bir mahkeme kurulur ve Şeyh Mahmud şu suçlardan yargılanır;

1-Büyük Britanya Devleti'ne karşı isyan etmek ve kan akmasına neden olmak.

2-Britanya bayrağını indirip, yerine Kürdistan bayrağı asmak.

Şeyh Mahmud kendisine isnat edilen suçları kabul etmeyip, İngilizlerin kendisine verdikleri sözü tutmadıklarını ve akıtılan kandan da İngilizlerin sorumlu olduğunu ifade eder. Mahkeme, Şeyh Mahmud'un idamına karar verir. Daha sonra bu ceza 10 yıl hapse ve Hindistan'a sürgüne çevrilir. Wilson, mahkemenin bu kararını tehlikeli bulup şunları ifade eder; "Şeyh Mahmud'un hayatta kalması onun dostları için büyük bir umuttur. Düşmanları için de büyük bir tehlikedir. Şeyh Mahmud'un dostları onun döneceği ümidiyle eski tutumlarına devam

edeceklerdir. Düşmanları da döneceği korkusuyla rahat bir yaşam yaşayamayacaktır. Yani kısaca, Şeyh Mahmud hayatta olduğu sürece Kürdistan'da istikrar olmayacaktır."

İngiltere'nin sömürgesi durumunda olan Irak'ta özellikle Güney Kürdistan'ı kapsayan topraklar İngilizler için büyük bir önem arz etmekteydi ve burada mutlak anlamda kendileri hüküm sürmek istiyorlardı. 24 Temmuz 1920'de Fransızların Şam krallığından düşürdükleri Faysal, 23 Ağustos 1921'de (Kerkük ve Süleymaniye'den tek bir Kürd delegenin katılmadığı) bir törenle İngiltere tarafından Irak Kralı ilan edilir. Faysal, İngilizlerin kendisine bağışladığı Krallığın sınırlarını genişletmek ve Irak'ta egemenliğinde yaşayan bütün halklara hüküm sürmek istiyordu. Bu minvalde denilebilir ki özellikle Kürd Halkı gibi savaştı ve özgürlüğüne tutkun bir halkın önünü kesmek, Faysal'ın en önemli hedefiydi.

Şeyh Mahmud'un Hindistan'a sürgün edilmesinden sonra da Güney Kürdistan'da halk özgürlüğünü elde edebilmek için farklı bölgelerde ayaklanmıştı. Amadiye bölgesinde halk 15 Temmuz 1919'da Hacı Şaban Ağa önderliğinde ayaklanmış, Aqra'da Barzaniler öncülüğünde irili ufaklı ayaklanmalar olmuştur.

1921 ve 1922 yılları arasında İngilizler ve Kemalistler arasında Musul'un paylaşılması konusunda sorunlar çıkmıştı. Kemalistlerin, Musul'da hak iddia etmelerine karşılık İngilizler de Kürdistan'ı öne sürerek Musul üzerinde hak talep ediyorlardı.

Bu ikircikli politikalar sonucu İngilizler Kürd Hükümetini yeniden kurma girişiminde bulunurlar. Bunun için de sürgünde olan Şeyh Mahmud'u tekrar Süleymaniye'ye çağırırlar. Güney Kürdistan'da yaşanan ayaklanmalarını önünü alamayan ve maddi anlamda büyük kayıplara uğrayan İngiliz yönetimi sorunu politik açıdan halledip, maddi kayıplarını önlemek istiyordu. Bütün bu sebepler ve Kürd halkının Şeyh Mahmud'a olan bağlılığı, Şeyh Mahmud'u tekrar Süleymaniye'ye getirtmiştir. Şeyh Mahmud, Kürdistan'a tekrar "Kürdistan Yöneticisi" olarak geri döner. Ardından yeni bir kabine kurulur ve bakanlıklar belirlenir. Bakanlıklara atanan isimler Güney Kürdistan'da yayın yapan Bangi Kurdistan Gazetesi'nde yayınlanır.

Bakanlıklara getirilen isimler şunlardır:

- 1- Başbakan Şeyh Kadiri Hefid
- 2- İçişleri Bakanı Şeyh Muhammed Garip
- 3- Maliye Bakanı Abdulkerim Alaka
- 4- Eğitim Bakanı Mustafa Paşa
- 5- Savunma Bakanı Salih Zeki Sahibkıran
- 6- Adalet Bakanı Hacı Molla Sait Kerkükizade.

İngilizler Şeyh Mahmud'tan Türkleri Musul'dan uzaklaştırıp Musul sorununda kendilerinin galip çıkmalarını istemişlerdi. İngiliz temsilcileri ve Kral Faysal, Şeyh Mahmud'a Kürdistan'ın bağımsızlığının tanınacağına dair söz vermişlerdi.

Şeyh Mahmud kendisine verilen sözlerin yerine getirilmesini beklemeden Kasım 1922'de kendi "Kürdistan Yöneticisi" unvanını değiştirerek kendisini "Kürdistan Kralı" ilan eder. Irak yönetiminde bulunan Kürdistan'a ait bölgeleri kendi yönetimine alıp Güney Kürdistan'da bağımsızlığını tamamiyle kazanmak istiyordu. Kerkük bu dönemde resmi anlamda Bağdat'a bağlı bulunuyordu. Bu bağlamda 1922 yılının Aralık ayında kendisine, Kerkük'ten iki yardımcı tayin eder.

Şeyh Mahmud daha önce de İngilizlerin kendisine karşı dürüst davranmadıklarını bildiği için, siyasi kararları kendisi belirliyordu. İngiliz yönetimi Şeyh Mahmud'u Türklere karşı kullanmak isterken, Şeyh Mahmud İngiltere ve Türkiye arasındaki çelişkileri kendi lehine kullanmaya çalışıyordu. 1922'de İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından bir bildiri yayınlanır ve bu bildiri de şunlara yer verilir: "İngiliz ve Irak hükümetleri, Irak sınırları içinde yaşayan Kürdlerin, bu sınırlar içinde bir devlet kurma haklarını tanımaktadır.

Umut edilir ki, çeşitli Kürd unsurlar en kısa zamanda aralarında anlaşmaya vararak, söz konusu hükümete

verecekleri biçimi, otoritesinin neleri kapsayacağını bildirmeleri ve İngiliz ve Irak hükümetleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerini tartışmak üzere yetkili delegeleri göndermelerini beklemekteyiz."

Bu bildiri hiçbir zaman uygulamaya geçmemiştir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, Kürd halkının hayati öneme haiz istemleri, işbirlikçi ve sömürge güçler tarafından hafife alınmış ve kirli emellerine alet edilmiştir.

1923'te Lozan Antlaşması'nın ilk sonuçlarının belirlenmesiyle birlikte Kürdistan'ın bir çok bölgesinde kıyamlar baş göstermiştir. Şeyh Mahmud,

İngiliz ve Irak yönetiminin vaatlerinde samimi olmadıklarını görünce büyük ve genel bir ayaklanma hazırlığı yapmaya başladı. Bunun için de Necef ve Kerbela'daki Şii liderlerle de temasa geçti.

Gelişmeleri haber alan İngiliz yönetimi ve askeri kuvvetleri Bağdat'ta bir araya gelerek Şeyh Mahmud ve yönetimine yönelik kararlar alırlar. Bu minvalde 21 Şubat'ta Şeyh Mahmud'a şu ulti matomu gönderirler: "Ya tüm idari konseyinle Bağdat'a gelip durumu izah edeceksin ya da görevden alınacaksın."

Bu durum Süleymaniye halkına, uçaklardan atılan bildirilerle haber verilir ve halkın direniş göstermesi halinde kentin bombalanacağı bildirilir.

Şeyh Mahmud'un bu ulti matoma karşılık direniş geçmesi üzerine 22 Şubat 1922'de Süleymaniye kentine tekrar uçaklardan bildiriler atılır. 24 Şubat'ta Şeyh Mahmud İngiliz temsilcisi Edmons ile telgraf aracılığıyla görüşür ancak sonuç alınamaz. Şeyh Mahmud ve hükümet temsilcileri 3 Mart'ta Kerkük'e geçerler.

Aynı gün Süleymaniye bombardımana tabi tutulur. Daha sonra Şeyh Mahmud, Serdeşt yakınlarında bir mağaraya yerleşip 8 Mart'ta Bangi Heq adlı bir gazete çıkarıp ilk sayısını "cihad" çağrısına ayırır. Salih Zeki komutasında "Kürd ulusal ordusuyla" kıyam hazırlığını sürdürür.

Rewanduz'un İngiliz ve Faysal birlikleri tarafından işgalinden sonra, işgalciler 8 Mayıs 1923'te Süleymaniye'ye yönelir. 12 Mayıs'ta Hint ordusunun iki taburu, Edmons ve bazı İngiliz subaylar eşliğinde Kerkük'e doğru hareket eder. İngilizler etrafını kuşatınca, Şeyh Mahmud geri çekilir ve Süleymaniye savaşılmadan işgal güçleri tarafından ele geçirilir. 20 Mayıs'ta Şeyh Mahmud bazı askeri kuvvetleriyle birlikte İran'a gider.

Güney Kürdistan halkı İngiliz yönetimi ve işbirlikçi Faysal yönetimini kabul etmedikleri için Süleymaniye'de gereken hakimiyet kurulamıyordu. 17 Haziran 1923'te İngiliz yönetimi Süleymaniye'den çekilme kararı alır. Bunun üzerine 11 Temmuz 1923'te Şeyh Mahmud tekrar Süleymaniye'ye döner. Ancak İngiliz kuvvetleri Güney Kürdistan'daki bir çok şehri Irak yönetimine bağlayarak Şeyh Mahmud'un etki alanını daraltmaya çalışmıştır. Şeyh Mahmud İngiliz yönetiminin bütün uyarılarına rağmen Kürdistan'ın diğer bölgelerinin de içişlerine karışıyordu. İngiliz kuvvetleri, tehdit amacı ile Şeyh Mahmud'un genel karargahına bombalı saldırıda bulunurlar.

İngiliz yönetimi "silahlı kuvvetlerin izni olmaksızın asker toplamak, kanunsuz vergi toplamak, ülkenin düşmanlarıyla ilişki kurmak"la suçladıkları Şeyh Mahmud'tan kurtulmak istiyorlardı. 20 Mayıs

1924'te, Şeyh Mahmud'un beş güne kadar teslim olmaması durumunda kentin yeniden bombalanacağı bildirilir. Şeyh'in teslim olmaması üzerine 27 ve 28 Mayıs'ta İngiliz Hava Kuvvetleri Süleymaniye'yi bombalar. Bombardımanın şiddeti sonucu şehrin nerdeyse üçte ikisi yıkılır.

Şeyh Mahmud askeri güçleriyle tekrar şehri terk edip uzun bir süre direnişe devam eder. Ancak Güney Kürdistan işgal güçleri tarafından kuşatılır. Şeyh Mahmud'un şehri terk etmesiyle beraber Faysal, ilk defa Kerkük'e gider ve burada Irak bayrağı Kerkük Kalesi'ne dikilir. Şeyh Mahmud da İran'a iltica eder. 9 Ekim 1956'da vefat eder.

Kürd Teavun ve Terakki Cemiyeti (KTTC)

20. yy'ın başında imparatorlukların çatırdamasıyla; yüzyıllardır özgürlüğe ve adalete susamış uluslarda bir hareketlenme başlamıştır. Bu hareketlenmenin en fazla yaşandığı imparatorluk da Osmanlı idi.

İmparatorluk bünyesinde en fazla nüfusu ve coğrafyayı teşkil eden Kürdlerin yaşadığı bölgede, 19. yy.dan başlayan başkaldırıları başarısız olmuş ve arkasından imha ve talan dayatılmıştır.

Osmanlı'nın ecelinin suni teneffüsle geciktirmek istenmesi, içten içe kaynamayı şiddetlendirmiştir. Bu kaynama ile değişik uluslar, haklı taleplerini elde etmeye yönelik çabalar içine girmişlerdir. Bu çabada en çok öne çıkan özgürlüğüne tutkun Kürd şahsiyetler olmuştur.

İlk Kürd örgütlerinin en önemlisi 1918'de İstanbul'da kurulmuş olan Kürdistan Teali Cemiyeti (KTC) idi. KTC, tüm Kürd coğrafyasında ilk Kürd örgütlenisi olması bakımından önemliydi.

Kürd Teavün ve Terakki Cemiyeti ise; bu çabalar arasında öne çıkan ilk çağdaş Kürd cemiyeti olarak tarihte anlamlı yerini almıştır.

Cemiyetin Kuruluşu

1908'de Meşrutiyetin ilan edilmesiyle sürgünde bulunan bir çok Kürd aydını İstanbul'a döner. Bu aydınlar, İstanbul'da ikamet eden Kürd aydınlarıyla beraber meşrutiyeti açıkça desteklemeye ve doğru biçimde oturtmaya yönelik çabalar içine girerler.

İstanbul'da bulunan duyarlı Kürd çevresi, mazlum ve mağdur bulunan uluslarının, bu durumlarına son vermek için bir cemiyet kurarlar.

19 Eylül 1324(1908) tarihinde resmi açılışını İstanbul'da yapan KTTC'nin kurucuları

şunlardır: Emin Ali Bedirhan, Şefik Paşa, Seyyit Abdulkadir Efendi, Ahmet Zülküf Paşa.

İstanbul'daki bu açılışta beş yüz üye ve konuğun hazır bulunması cemiyete gösterilen yoğun ilgidir.

Açılış konuşmalarında meşrutiyetin gereği olan 'ulusların eşitliği ve hukuka uygun kardeşliği' taleplerini dile getiren Kürd konuşmacılar, yıllarca birikmiş sorunlarının köklü biçimde adilane çözümüyle meşrutiyetin anlam kazanacağını belirtiyorlardı.

Cemiyetin Amacı:

Kürd Teavun ve Terakki Cemiyeti, kuruluş amacını açıklarken Osmanlı devlet düzeni ile Kürdler arasında ve Kürdler ile vatandaşları (Ermeni, Nasturi vb.) arasında net çizgiyi çizmiştir. Kürdistan'ın resmi temsilciliği düzeyinde kabul gören KTTC'nin kırmızı çizgileri şöyle sıralanır:

1. Anayasanın İslami hükümlere göre yapılmasına vurgu yapılarak, İslami hassasiyetini belirtmiştir.
2. Kürdlerin Osmanlıya bağlılığı, çoğunluğun ancak rızası ile mümkün olabileceği şartına bağlanmıştır.
3. Kürdlerin bölgelerindeki gayri müslimlerle ortak payda altında iyi geçinme yollarını oluşturmanın önemine vurgu yapmıştır.
4. Kürdistan'da derin ve cahilane olan ihtilafların derhal ortadan kalkmasını isteyerek, Kürdler arasında güç-fikir birliğini istemektedir.
5. Eğitim, sanayi, tarım gibi maddi hayatın Kürdistan'da ilerletilmesini, buna yönelik somut çalışmaları planlamaktadır.

YÖNETİM KURULU

"... İyi ahlaki özelliklere sahip olmak, kötü hal ile tanınmamış olmak, Türkçe ve Kürdçe okuyup yazabilmek, Kürdçe'yi bilmediği takdirde bir yabancı dili bilmek" gibi özellikleri taşıyanları, yönetim kuruluna alacağını belirtiyordu tüzüğünde...

Şu kişiler yönetim kurulunda idiler: Emin Ali Bedirhan, Babanzade Zihni Paşa, Halil Hayali, Ahmet Cemil Bey, Liceli Ahmet Ramiz, Naim B. Baban, Şükrü Mehmet, Dr. Şükrü Mehmet Sekban...

ÇALIŞMALARI

A) Kürd Dili ve Edebiyatı

Kürd Teavûn ve Terakki Cemiyeti (KTTC), Kürd dili ve edebiyatına gereken önemi vermiştir. Kürdçe ilköğretimi kolaylaştırmak için Kürd dilini -yazıp- kitap haline getirmek; Kürdçe dilbilgisi, sözlük hazırlamak; basılmış ve basılmamış Kürdçe eserleri bir araya getirip yayınlamak; Kürd Edebiyatının tarihçesini yazmak gibi projeleri tüzüğüne geçirerek bu alana önem verdiği anlaşılıyor.

Bu amacına yönelik Harputlu Ömer Avni Efendi'nin 'Kavaid-i Lisan-ı Kûrdi' adlı çalışması kitap haline getirilmiştir.

Aktepeli Şeyh Abdurrahman tarafından Kürd diliyle ilgili bir tarih yazılmakta olduğunu, Ziya Gökalp'in Kürdçe atasözleri ile dilbilgisini ve bir Kürdçe sözlüğü yakında yayımlayacağını, Hanili Salih Bey'in bu konuda çalışmalar yaptığını, Cemiyetin yayın organı olan Kürd Teali ve Terakki Gazetesinde haber veriliyor.

B) Kürdçe İlkokul:

Adı Meşruiyet olan bu okul, Divan yolunda Hacı Paşa Sokağında açılmıştır. (Zınar Silopi) Tüzüğünde belirtildiği gibi Cemiyet'e bağlı basımevi de kurulmuştur.

C) KTTC ve Siyaset:

Üç büyük aşireti (Bedirhani, Şemdiranzade, Babanzade) bir araya getirerek Kürdistan'daki bölünmüşlüğü ortadan kaldırmaya çalışarak, Kürdlerin kanayan yaralarından biri olan tefrikayı tedavi etmeye çalışmıştır.

Kürdistan bölgesine özerkliği isteyen KTTC, bu yönde çalışmaları yürütmüş; Kürdlerin her halükarda eşit koşullarda yaşamasını ve insani haklarının gözetilmesini Osmanlı'dan talep etmişlerdir. Ermenilerle Kürdler arasında süregelen sorunların çözümü için, Ermeni kurumlarla ortak çalışmalar yürütülmüştür.

Osmanlı bünyesindeki sivil toplum kuruluşları ile ortak muhtıra ve bildirilere imza atılmıştır. Osmanlıda faaliyet gösteren tüm sivil kurumların resmi bir koalisyonu olan Heyet-i Müttefika-i Osmaniye'de Kürd tarafını temsil etmiştir.

D) KTTC ve Ekonomi: Kürd tarihinde ilk kez bu cemiyet banka kurma, fabrika açma girişimi ile Kürdistan üzerine dayatılan yoksulluk ve muhtaçlığı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

E) Yayın: Medya ile halk kitlelerine ulaşarak halkın bilinçlenip sorunlarına sahip çıkmasını sağlamayı amaçlayan cemiyet, dokuz sayı süren gazetesini çıkarmıştır.

ŞUBELERİ:

KTTC; Kürd Coğrafyasında örgütlenmesini tüzüğün 'Kürdlerin oturduğu vilayet, sancak ve kazalarda birer şubesi olacaktır' şeklinde belirtmiştir.

Yoğun nüfuslu kentler ve stratejik kazalarda şubelerini kısa sürede açmayı başarmıştır. Bu şubeler; Bitlis, Muş, Diyarbakir, Erzurum, Hınıs ve Musul'da açılmıştır.

Bitlis Şubesi:

Kürd Teavun ve Terakki Cemiyetinin en güçlü olduğu şubelerin başında, Bitlis Şubesi geliyor. Açılışı sırasında yedi yüz, sonradan ise seksen bin kişinin bu derneğe üye oldukları belirtiliyor. Bu rakam cemiyetin Bitlis'teki gücünü ortaya çıkarıyor.

Yörenin beyleri, ağaları, şeyhleri, öğrencileri bu cemiyet aracılığıyla yüzyıllardan beri özlenen birlikteliği sergilemişlerdir.

Bitlis Şubesi elinde bulundurduğu bu gücü doğru kullanma yönünde çabalar içinde olmuştur. Ekonomi alanında bir fabrikanın kurulması için aralarında 10.000 ile 80.000 lira (ki döneminde oldukça yüksek bir rakamdır.) arasında para toplanmıştır. Yoksulundan zenginine herkes madden yükselmek için elindekini bu cemiyete bağışlamıştır.

Bitlis Şubesinin ikinci büyük çalışması oldukça önemlidir. 10-12 kişilik özel guruplar oluşturarak şehrin sokaklarında asayiş bu özel guruplar sağlatmıştır.

Yörenin bir çok yerleşim merkezlerine de bu gurupları görevlendiren Bitlis Şubesi; yeterli ölçüde düzenli yarı-askeri gücü ile tüm dikkatleri üzerine çekiyordu.

Bitlis Şubesi'nin bu faaliyeti, hem bölgedeki Ermeniler, hem de Kürdlerin dağınlıklığından çıkarı olan emperyalist hükümetler için ciddi bir kaygı oluşturuyordu.

Bitlis Şubesinin Kapatılması

Bir taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kürdistan üzerindeki planları, diğer taraftan Ermenilerin, Rusların bu bölgede oluşun Kürd otoritesinden kaygı duymaları neticesinde; 31 Mart 1909 Vakası'ndan sonra; 'Türklük' dışında cemiyet kurulmasını yasaklayan İTC, Bitlis Şubesi'ni hemen kapattı. Bu hem Ermenilerin hem Rusya'nın işine gelmişti. Zira Kürdistan bölgesinde en kapsamlı Kürd birlikteliği ve gücü böylelikle ortadan kaldırılmıştı.

Muş Şubesi

24 Ocak 1909'da KTTC'nin Muş Şubesi açılmıştır. Bölgenin alim, şeyh, bürokrat ve eşrafınca açılan şube, bölgenin aşiretleriyle de ilişkiler geliştirmiştir.

İTC tarafından Muş şubesi kapatılınca KTTC, çalışmalarını Malazgirt ve Kop (Bulanık) yörelerindeki medreselerde gizlice yürütmeye devam etmiştir.

Diyarbakir Şubesi

Kürd Teavun ve Terakki Cemiyetinin Diyarbakir Şubesi başkanı ayrıca şair olan Müftü Suphi Efendi idi. Oldukça hamiyetperver olan Müftü Suphi Efendi'nin ani vefatı, bu şubenin aktif çalışmasına büyük darbe vurmuştu.

Musul Şubesi

KTTC'nin Musul Şubesi 17 Aralık 1908'de açılmıştır. Cemiyetin gazetesi olan KTTC'nin 7. sayısında Musul'dan çekilen bir telgrafa yer verilmiştir. Bu telgrafta Şeyh Abdüsselam Barzani'nin Osmanlı askerleri tarafından elinde Kur'an olduğu halde katledildiği ve Kur'an'ın Osmanlı askerlerince çiğnendiği haber verilmektedir.

Hınıs, Erzurum ve Bağdat'ta Kürd Teavun ve Terakki Cemiyeti'nin birer şubesi olduğu kaynaklarda geçer ama bu şubelerle ilgili yeterli bir bilgi mevcut değildir. Şeyh Said Palevi'nin yazlık merkezi ve gizli görüşme alanı olan Erzurum, Hınıs yöresi; KTTC'nin çalışmaları hakkında bize bazı ipuçları verebilir.

KTTC'nin yan cemiyetler oluşturması da oldukça önemlidir. Kürdçe eğitimi yaygınlaştırma, Kürdçe kitapları hazırlatma amacına uygun olarak faaliyet gösterecek Kürd Neşr-i Maarif Cemiyeti'ni kurmuştu. Bediüzzaman, Ahmet Ramiz bu cemiyet bünyesinde önemli çabalar içinde bulunmuşlardır.

Merkezin Kapatılması

31 Mart 1909 Olayından sonra ırkçı-laik kafa yapısını zorla Osmanlı bünyesindeki kavimlere dayatan Jöntürkler; en büyük örgütlülüğe sahip olan Kürd Teali ve Terakki Cemiyeti'nin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle kapatmıştı.

Cemiyetin kapatılması ile Kürd Neşri Maarif Cemiyeti ve Kürd Teavun ve Terakki Gazetesi de kapılarına kilit vurmuşlardı.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ GÜNEY KÜRDİSTAN

ŞÊX ABDULSELAM BARZANÎ KIYAMI (1914)

1. Emperyalist Bölüşüm Savaşı öncesi İttihat Terakki'nin, Kürdistan'a yönelik kirli politikaları halkın sisteme karşı tepkisini artırmış ve bir çok yerde aynı anda kıyamlar baş göstermiştir. Bu dönemde savaş için gerekli olabilecek her türlü ihtiyaç Kürdistan'dan karşılanmaya çalışılıyordu. Hayvan başına vergi koyan Osmanlı, vergi alma adına Kürd halkının elindeki her şeyi talan ediyordu. Adam başına haraç ve tahıl vergisi alınıyordu ve hayvan vergisi de iki kat artırılmıştı. Zaten fakir olan halk, bu şekilde, güçten düşürülmeye çalışılıyordu. Hamidiye Alayları'na katılmayı kabullenemeyen Kürd halkına, nizami askerlik zorunluluk olarak getirilmişti. Osmanlı'nın halktan aldığı vergilerin artırılması ve nizami askeriyenin zorunlu olması Kürd halkının sisteme karşı öfkesini artırmıştı. Kürd halkı, otoritesi altında buldukları sistemler tarafından kendileri için savaşıp kan dökmeye zorlanıyor, halk, sistemin istemlerine karşı direnişle cevap veriyordu.

İ.T yönetiminin Kürd halkı üzerinde uyguladığı dini, etnik, idari ve ekonomik baskılar I. Dünya Savaşı öncesinde Kürdistan'ın birçok bölgesinde irili-ufaklı başkaldırıların ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu

süreçte Kuzey Kürdistan'da meydana gelen Bitlis Kıyamı ve Güney Kürdistan'da gelişen Şeyh Abdusselam Barzani Kıyamı, önemli bir yer tutar. Bu iki kıyamı önemli kılan sadece etki alanları değildir.

Aynı zamanda meydana geldikleri dönem, İslam ümmetinin büyük bir imtihandan geçtiği tarihi bir dönemeçtir. Osmanlı siyasetini ve yönetim anlayışını, kendi ırkçı ve gayri İslami kafa yapısına dönüştürmeye çalışan İ.T'ye karşı ümmet genelinde olması gereken tepki ve İslami duruş malesef yetersiz olmuştur. Bu noktada İslam dinini ve ümmetini hedef alan bu politikalara karşı Kürdistan halkının bu kıyamlarla ortaya koyduğu onurlu duruş, tarihsel açıdan oldukça önemlidir. Bu tarihi kıyamlardan biri Kürdistan'ın güneyinde, diğeri ise kuzeyinde aynı dönemde meydana gelmiştir.

Önceki yazımızda ele aldığımız (Kuzey Kürdistan'daki) Bitlis Kıyamı ile aynı dönemde meydana gelen Şeyh Abdulselam Barzani Kıyamı, Mart 1914'te Güney Kürdistan'ın Barzan Bölgesi'nde başlamıştır.

Şeyh Abdulselam, İ.T. yöneticilerine ve diğeri yüksek makamlara 1908'den beri telgraflar çekerek bazı taleplerde bulunmuştu. Bu talepler; Kürd dilinin tanınması, bu dilde ehil olan devlet memurlarının atanması, halkın dini hassasiyetlerine önem verilmesi

ve bu noktada halkın değerlerine saldırılmaması gerektiği ve bölgedeki yol onarımı işlerinde kullanılma koşuluyla askerlikten muafiyet bedeli olarak alınan vergilerin korunması şeklinde idi.

Oysa Osmanlı yönetimi, bu talepleri dinleyecek, hele yerine getirecek bir durumda değildi. Aksine İ.T.'ciler, başa geçtikten sonra söz konusu taleplerin tam tersini gerçekleştirmeye çalıştılar. Bu şekilde Kürdistan halkının durumu her geçen gün daha da kötüleşti. Şeyh Abdulselam, bu talepler konusunda yönetime baskı yapmak amacıyla Kürd aşiret reislerini birleştirmeye çalıştı. İstanbul'da bulunan Seyyid Abdulkadir, Emin Ali Bedirxan, Şerif Paşa gibi liderlerle temas kurdu.

Bunun üzerine 1914 yılının ilk baharında Behdinan'ın büyük bir bölümü başkaldırdı. Kıyama Hemavend, Caf, Dizai ve daha bir çok aşiret de katıldı. Kıyam, ilkbaharın sonlarında Musul vilayetinin tamamını ve Bağdat vilayetinin büyük bir kesimini kapsadı. Şeyh Abdulselam, kıyama, Kürdistan'ın öteki kesimlerine yaymaya çalıştı. Onun Doğu ve Güney Kürdistan'daki Kürd ve Arap aşiretleri üzerinde büyük bir etkisi vardı. Onları başkaldırı saflarında birleştirebilecek kadar güçlü bir etkisi vardı. Böyle bir ihtimalin varlığı, İ.T. hükümeti için büyük bir tehlikeydi. Bu nedenle çabuk davranan İ.T. hükümeti; Rewanduz, Aqra ve Amadiye'de büyük kuvvetler toplayarak 1914'ün sonuna

varmadan bir çok yerde kıyamı bastırdı. Osmanlı geleneği olan; halkı suçsuz yere kıyımdan geçirme, bu kıyamda da kendini gösterdi ve halka yönelik acımasız kıyımlar başladı. Şeyh Abdulselam Barzani önce Urmiye'ye sonra ise Rusya'ya geçmeyi başardı. Ancak aynı yılın sonlarında şehit edildi.

Barzan Kıyamı'nın yanı sıra, Savaş öncesi dönemde, Kürdistan'ın bir çok yerinde özgürlük, bağımsızlık adına önemli çalışmalar yürütülüyordu. Bunlar Komala Kürdistan(Kürdistan Birliği) örgütünün halk içinde yaptığı çalışmalardı. Kürdistan'ın çeşitli bölgelerine silah temin etme ve Kürd halkının ulus bilincini geliştirmeye yönelik farklı çalışmaları vardı.

Örgüt, Fransa'da "Meşrutiyet" adında bir dergi yayınladı. Örgütün ileriye yönelik programlarında; "Kürdistan'a yönetsel özerklik tanınması, vergilerin hafifletilmesi, Kürdlerin kendi ordularını oluşturması, halkın kendi diliyle eğitim görebileceği okulların açılması" gibi maddeler yer alıyordu.

Güney Kürdistan, Kürd Tarihi içinde hem köklü mücadelelerin geliştiği, hem de büyük bedellerin ödendiği bir bölgedir. O dönem, Osmanlı boyunduruğunda bulunan bu bölgede, gelişen kıyam hareketi İttihat ve Terakki tarafından bastırıldı. Kıyam sonrası toplu kıyım ise, zaten Kürd başkaldırıları ve kıyımları sonrası Kürdlere karşı

uygulanan jenosidin bir devamı ve acı tekrarı olmuştur.

Ama ödenen onca bedele rağmen, Şeyh Abdulselam Barzani önderliğindeki kıyam hareketi, sonraki dönemlerde ortaya çıkan Şeyh Mahmud Berzenci ve ileride ortaya çıkacak olan Molla Mustafa Barzani liderliğindeki başkaldırıların zeminini hazırlamıştır.

Bu da gösteriyor ki; Kürdistan'da belli bir dönemde yaşanan siyasal ve sosyal bir gelişme (ister olumlu ister olumsuz olsun), kendi dönemine hapsolmemiştir. Barzan Kıyamı özelinde, bu sürekliliği ele alacak olursak; Güney Kürdistan'da ısrarlı ve kararlı adımlarla; daha gelişmiş, daha organizeli ve daha örgütlü mücadelelerin gelecek açısından güzel ve umut verici kazanımlar elde etmesinde, Kürd Kıyıamları'nın kendilerini sonraki dönemlere taşımasının payı ve rolü de büyüktür.

Barzan Kıyamında yaşananlar, Kürd halkını sindirememiş, aksine büyütüştür. Özellikle savaş öncesi dönemde yaşanan bu tür kıyıamlar, halkın; aşiretçilik, bölgecilik gibi geriliklerden uzaklaştırarak ulus bilincinin olgunlaştığı bir dönem olmuştur.

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA KÜRDİSTAN

Siyasi gelişimini tamamlamış Avrupa Devletleri, sanayileşmeyle baş gösteren hammadde ihtiyacını karşılayabilmek için 20.yy'ın başlarından itibaren Ortadoğu'nun zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olmanın yollarını aramaya başlamıştı. İşin içinde -aynı kıta devletleri olmalarına rağmen- birbirine muhalif ve çıkarları çatışan bu devletlerin çekişmeleri de olunca, siyasi konseptler uğruna milyonlarca insanın katledileceği ve insanlığın belleğinde maddi ve manevi olarak derin izler bırakan kuralsız ve ilkesiz bir savaşın kapısı aralanıyordu.

Emperyalist devletler, Ortadoğu coğrafyasını gizli anlaşmalarla kendi aralarında paylaşmalarına rağmen; bazı devletlerin kendi paylarını yetersiz bulup, daha geniş sömürelere sahip olmak istemesi bu savaşın temel sebebi olmuştur.

1914'e gelindiğinde 2,9 milyon km²'lik sömürge payı bulunan Almanya ile 10,6 mil-yon km²'lik payı bulunan Fransa ve 33,5 mil-yon km²'lik payı bulunan İngiltere'nin sömürge payları arasında büyük uçurumlar vardı. İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, İtalya, Avusturya, Macaristan gibi devletleri iki blokta karşı karşıya getiren bu savaşa, daha küçük çıkarlar elde etmek için birçok devlet de katıldı. İtifak Bloğu'nun başını Almanya çekerken, İtilaf

Bloğu'nun başını ise İngiltere ve Fransa çekiyordu. **I. Dünya Savaşı**, dünya halkları için büyük altüst oluşlara ve yıkımlara sebep oldu.. Bu savaşta çarpışan 75 milyon askerden 10 milyonu öldü, 20 milyonu da yaralandı. Dahası savaş sırasında yaklaşık on milyon kişi açlıktan yaşamını yitirdi. Bu korkunç insan katliamının yanı sıra ekonomik kayıplar, doğanın uğradığı tahribat vb. olumsuzluklar içerisinde insanlık 1914-1918 yıllarında tam bir kabus yaşamıştır.

Temmuz 1914'de tüm şiddetiyle savaş başlarken, Almanya; yeni cepheler açıp İtilaf Devletleri'nin gücünü bölmek için Osmanlı Devleti'nin de savaşa katılımını sağladı. Aslında son iki yüzyıllık ömrünü emperyalistlere (özellikle İngiltere ve Fransa'ya) borçlu olan Osmanlı için bu intihardan başka bir şey değildi. Fakat Almanların kazanacağı zaferin gölgesinde Turan İmparatorluğu hayalleri kuran, Enver-Cemal-Talat üçlüsünün ayakları yerden kesilmiş ve imparatorluğun savaşa girmesi sağlanmıştı. Osmanlı'nın eski gücüne dönebileceği gafletine düşen ve onun "hasta adam" olarak suni teneffüslerle yaşadığı gerçeğini ihmal eden bu bir avuç maceraperestin grupsal ihtirasları, Kürdistan ve Anadolu'da milyonlarca insanın ölümüne ve toplumsal yaşamın altüst olmasına sebep olmuştur.

Kürdistan, kendisinin dışında gelişen bu savaşın tam orta yerinde kalarak zoraki bir şekilde savaşın içine

sürüklenmiştir. Bölgedeki yerli işgali yıkıcı bir şekilde hisseden Kürdistan halkı, adeta ikinci bir işgalle büyük bir sarsıntı yaşamıştır. Osmanlı'nın sosyal, siyasal ve ekonomik politikalarının ağır yükleri altında ezilen Kürd halkı, Osmanlı-Safevi savaşlarının daha çağdaş bir versiyonu olan bu savaşta, "kendisi dışında herkesi asker olarak" savaşmak zorunda bırakmıştı. Çünkü Osmanlı-Safevi savaşlarında ön cephede "**Kürdü, Kürde kırdıran**" zihniyetler bu sefer de "kafirlere karşı cihad" propagandasıyla Kürdistan'ı farklı bir şekilde savaş alanına çevirmekteydi. Bin bir türlü hile, aldatma ve vaatlerle Kürdistan'daki İslami ve ulusal dinamik, bu savaşta bir güç haline getirilmiş ve Kürd halkı tarihinin en kanlı bedelini ödemiştir. Savaş boyunca 1.5 milyon Kürd ölmüş ve yüzbinlerce insan da yaralanmış, Kürdistan'da sosyal ve ekonomik açıdan büyük yıkımlar yaşanmıştır.

Osmanlı yönetimi, Almanların safında yer alarak; İngiltere, Fransa ve Ruslara savaş ilan etti. Böylece savaş; emperyalistlerin bir türlü paylaşamadığı ve hakkında yoğun çekişmelere girdiği Ortadoğu'ya, yayılmış oldu. Ümmetin diğer bölgelerinde halkı cihada çağıran fetvalar çıkaran Şeyhülislam, Kürdleri savaşa çekebilmek için beş ayrı fetva yayınladı. Ayrıca İ.T.'ci paşalar tarafından, Kürdistan'a özerklik vaatlerinde bulunuldu. Almanlar ise Selahaddin-i Eyyubi'nin türbesine yemin ederek; Müslümanları, Hristyanların saldırılarından koruyacaklarını

bildirdiler. Bunlar, sadece Kürdleri ve diğer Müslüman halkları savaşa çekmek için yapılıyordu. Şüphesiz savaşın, Kürdistan'a sıçraması Kürdlerin iradesine kalmış bir şey değildi. Çünkü savaşın çıkış nedeni zaten Ortadoğu ve Kürdistan'ı masa başında paylaşmayan emperyalistlerin silaha başvurmasıydı. Dolayısıyla Kürdistan'ın savaş alanı olmaktan korunması imkansızdı. Bu nedenle Kürdistan, savaş boyunca; Osmanlı-Alman, Rus-İngiliz ordularının çok kanlı çarpışmalarına ve bu devletlerin savaş ve propaganda uzmanlarının yoğun faaliyetlerine sahne oldu. Kürd halkı, olup bitenleri anlayamadan kendisini korkunç bir ateş çemberinin içinde bulmuştu.

Savaş boyunca söz konusu devletlerin orduları arasındaki çarpışmalar, Kürdistan'da büyük karışıklıklara ve göçlere neden oldu. Bir çok Kürd genci bu savaşta can verdi. Osmanlı'nın Erzurum'daki 9., Elazığ'daki 11., Sivas'taki 10., Musul'daki 12. ordularının büyük çoğunluğu Kürdlerden oluşuyordu. Askeri teçhizattan yoksun, yiyecekten mahrum, çadırsız 40 bin mevcutlu 10. kolordudan ancak üç bini Allah-u Ekber Dağları'nda soğuktan ve Rus askerlerinden kurtulabilmiştir. 60 bin kişilik 9.Kolordu 10 Ocak 1915'te 1,5 metrelik karların arasında yok olurken, bunlardan sadece 8 veya 12 bin kişi hayatta kalabilmiştir. Hamidiye Alayları'ndan müteşekkil 190 bin kişilik 3.ordu, Sarıkamış muharebesinde Allah-u Ekber Dağları'nda

70 bin kişinin karlara gömülerek donmasından sonra bozguna uğratıldı. Ancak bu durum İ.T. yönetimi için bir kazançtı. Çünkü onlara göre Ruslardan daha büyük bir tehlike oluşturan Kürdlerin ölümüne sürüklenmesi yenilgi değil zaferdir. Kafkas Cephesi, Kürdler için çok büyük acılar getirdi. Ayrıca Hamidiye Alayları'nın çoğu bu savaşta Kafkaslarla birlikte; Çanakkale, Yemen gibi cephelerde de başkaları için can vermişti.

Aç kalan Osmanlı askerlerinin; yiyecek ve giyeceklerini Kürd halkından zorla, karşılıksız makbuzlarla temin etmeye çalışması; ayrıca Rus ordularındaki Ermenilerin savunmasız Kürd köylerini ateşe verip nice masum Kürdü katliamdan geçirmesi üzerine, Kürdistan'dan güneye ve batıya büyük bir göç dalgası başladı. Göç eden kadın-çocuk ve yaşlılar yollarda kitleler halinde ya da erişebildikleri şehirlerin sokaklarında soğuktan ve açlıktan ölüyorlardı. Mehmet Emin ZEKİ bu noktayı şöyle ifade ediyor:

"1914'te başlayan savaş sırasında da Kürdler çok zarar ve kayıplara uğradılar. Savaşa yetenekli herkes orduya alındı. Geride kalan yaşlılar, kadınlar ve çocuklar açlıktan, bakımsızlıktan kırıldılar. Bu da yetmezmiş gibi hükümet, savaşı bahane ederek vergi üzerine vergi çıkarıyor, parası olmayanın malını, kendisi ile geçindiği üç-beş hayvanını zorla alıp götürüyordu.

Erzurum'da, Sivas'ta ve çeşitli yerlerde karargah kuran orduların yiyecek ve giyecek ihtiyacı bu yoksul halktan karşılanıyordu. Osmanlı Hükümeti, artık laçkalaşmış, her yanda çöküntüye uğramakta olan durumu görmeksizin altın rüyalar içerisinde Turan davası gütmeye başlamıştı..."

Bu savaş, İ.T. yönetimi için bir bahane oldu. Kürdistan'ı Kürdlerden temizleyip, Türkmenlerle doldurmayı amaçlayan şovenist İT yönetimi, adeta cephedeki düşmanı bırakıp Kürd halkına yönelmişti. Planlı olarak Kürd halkı göçe zorlandı. Yürürlüğe konan "**Muhacir Umum Müdürlüğü Kanunu**"nun 12. maddesi, Anadolu'ya göç eden Kürdlerin yerleşimi ile ilgiliydi. Buna göre; "**Kürdler silahtan arındırılacak, küçük kabileler halinde batıdaki illere sevk edilecek; Türk nüfusu arasına %5'i aşmayacak şekilde dağıtılacaklar; mollalar, reisler vb. nüfus sahibi kişiler kitleden ayrı yerlere yerleştirilecek ve gözetim altında tutulacaklar**"dı. Ve bu politika gereği, 700 bin Kürd yurdundan sürülmüş ve bunların çoğu yollarda açlıktan, soğuktan ve yorgunluktan yok olmuştur.

M. Emin ZEKİ bu hususta şunları ifade etmektedir: "I. Dünya Savaşı başlarında Rusya askerlerinin öncüsü sayılan askerler (Ermeniler) Kürdlere, çok zarar verdiler. Ardından Halil Paşa'nın Kürdlere reva gördüğü zulümler başladı. Halil Paşa bununla övünç duyuyordu. 700 bin kişinin Kürdistan'dan göç

ettirildiği sıralarda bunların çoğu yollarda açlıktan ve yokluktan yok oldular."

I. Dünya Savaşı; Kürdlerde ulusal hareketlerin, örgütlerin ve basın yayın çalışmalarının ulusal bilinçlenme ortamı oluşturduğu sıralarda başlamıştı. Urmiye'deki bir Rus Konsolosu bir raporunda bu durumu şöyle belirtiyor: **"Eğer I.Dünya Savaşı patlak vermemiş olsaydı, Kürd toprakları Osmanlı için yeni bir Balkanlar'a dönüştürülebilirdi."**

Savaş sırasında da Kürd halkının ulusal mücadelesi devam etti. 1917'de Dersim, Mardin, Harput, Amed, Botan, Bitlis gibi birçok bölgede önemli kıyamlar gerçekleşti. Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmud öncülüğünde, Doğu Kürdistan'da Qadı Fettah öncülüğünde kıyamlar gerçekleşirken, yine Doğu Kürdistan'ın Gilan bölgesinde Dr. Haşmet el-Taligani, Hacı Ahmed el-qasemi ve Mirza Koçik Han'ın önderliğinde büyük çaplı Cengeli hareketi başladı. İttihadü'l İslam adıyla özel bir komite oluşturan bu hareket İngiliz, Rus ve İran'ın işbirliği sonucu başarıya ulaşamadı.

I. Emperyalist Bölüşüm Savaşı; Osmanlı'nın sonu olurken Kürdistan'da savaş nedeniyle çalışmaları kesintiye uğramış örgütleri yeniden faaliyete geçirmiştir.

Celadet Ali BEDİRHAN'ın 1. Dünya savaşı konusunda fikri:

Celadet Ali Bedirxan bey 1. Dünya savaşının Kürd ulusal mücadelesini daha da olgunlaştırdığını ve halkın bağımsızlığa duyduğu özlemin nasıl büyüdüğünü İT.'ye gönderdiği bir mektubunda şöyle belirtiyor:

"İT. Hükümeti, planda başarı sağlayamadan gitti, yapılan bütün zorla göçler ve katliamlar Kürd vicdanını ve Kürd ulusal hareketini uyutmak ve dondurmaktan çok uzaktı. Tam tersine genel harpte Kürdlere vurulan bu darbeler, Kürd cereyanını, daha coşkunun bir surette harekete getiren feyizli seller halinde olgunlaştırdı. Kürdistan, Kürd kalmak ve Kürd olarak yaşamak iradesi daha çok kuvvet buldu. Bu arzu daha büyük şiddetle dile getirildi."

BİTLİS KIYAMI (1914)

Kapitalizmin, Emperyalizme geçiş dönemi olan 1900'lü yılların başı, aynı zamanda dünya genelinde kaos ve keşmekeşliklerin yaşandığı dönemdir. Dünya genelinde çıkar çatışmalarının doruğa ulaştığı bu dönemde, "Süper Güç" olma yarışı gittikçe kızışıyordu ve Ortadoğu topraklarından en fazla pay alabilen aynı zamanda "**Süper Güç**" olabilirdi. Bu noktada genelde Ortadoğu, özelde ise Kürdistan toprakları büyük önem kazanıyordu. Buldukları coğrafyalarda azınlık konumunda olan birçok halkın öyle veya böyle bağımsızlıklarını kazanmaları, Kürdistan halkının da umutlarını artırmış ve gelişen ulus bilinci her tarafta irili-ufaklı kıyımların yaşanmasına vesile olmuştur. 1.Emperyalist Bölüşüm Savaşı arefesinde Osmanlının kan kaybetmesiyle beraber otorite boşluğunun da yaşanması Kürdlerin haklı kıyımlarına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Kürdistan'ın dört bir yanında kıyımlar başlamış ve halk, uygulanan zulüm ve zorbalıklara karşı sesini yükseltmiştir.

20. yüzyılın başlarındaki ilk örgütlü başkaldırı niteliğine sahip olan Bitlis Kıyımı, 1913 yılının ilkbaharında Siirt'in Şirvan yöresinde kurulan Rêxistina İrşad (İrşad Örgütü)'ün çalışmaları neticesinde 1914'te patlak verdi.

İttihad Terakki yönetimi; Osmanlı'nın din kisvesi altında uyguladığı politikaları, artık dini kılıflara geçirme gereğini duymuyordu. İslam karşıtı uygulamalarla rengini net bir şekilde ortaya koyan İT'ciler, ilk anda halkın tepkisini almış, birçok kesimin farklı direnişleriyle karşılaşmıştır. İktidarı ele geçirmeden bukalemun gibi her renge bürünen İT, iktidarı ele geçirdikten sonra gerçek yüzünü göstermede herhangi bir sakınca görmemiştir. Kürdistan Halkının dini değerlere olan bağlılığı, bu tür politikaları kabullenmemeyi ve direkt karşı koyuşu beraberinde getirmiştir.

İttihat Terakki'nin yönetime geçmesiyle beraber artan zulüm politikaları doğrultusunda halkın dini değerlerine doğrudan yapılan saldırılar, hem Anadolu Müslümanları hem de Kürdistan halkı tarafından büyük tepkilerle karşılandı. İttihat Terakki'nin yönetime geçmeden önce Kürd halkının desteğini alabilmek amacıyla verdiği vaatlerin aksine, sistemini Kürd karşıtlığı üzerine geliştirmesi ve Kürd halkına yönelik geliştirilen baskı politikaları, halkı sisteme karşı örgütlü yapılanmalara yöneltmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda Mele Selim, Şeyh Sahabettin, Seyyid Ali gibi önderlerin öncülüğünde 1913 yılında '**Rêxistina Îrşad**' kurulur. Rêxistina Îrşad'ın amacı, İttihat Terakki yönetiminin "**Kürdleri silahsızlandırıp vergileri artıran uygulamalarına Kürdistan'da son vermek**" tir. Bu dönemde İslami ve ulusal bilincin Kürdistan'da en çok geliştiği yerler

medreseler, camiler ve tekkelerdir. Buradaki alimler, halkın sorunlarına bizzat şahit oluyorlar, aynı acıları yaşıyor ve halkla beraber bunlara bir çözüm arıyorlardı. Dolayısıyla bu alimler, sahip oldukları bilinç ile halka öncülük eden, bizzat halkın bağrından çıkmış kimseler olarak öne çıkıyorlardı.

Yükledikleri misyonun bilinciyle hareket eden alimler, sistem tarafından yok edilmeye çalışılan değerlere ve Kürdistan halkının elinden alınmaya çalışılan haklara sahip çıkmış, bu uğurda dünyevi hiçbir beklenti içine girmeksizin canları pahasına mücadele etmişlerdir.

Örgütlenmesini gizli bir şekilde yapan **Rêxistina İrşad**'ın varlığı ve amaçları Seyyid Ali'nin kardeşi tarafından İT'cilere ihbar edilir ve bunun sonucunda bir çok önde gelen İrşad üyesi, Eylül 1913'ten itibaren İttihat Terakki yönetimi tarafından tutuklama ve suikastler sonucu etkisiz hale getirilir. Son olarak 1914'ün Mart ayında hareketin lideri Mele Selim tutuklanır. Osmanlı'dan devraldığı entrikacı yönetim anlayışını aynen sürdüren İttihat Terakki yönetimi de, Kürd halkına karşı tahammülsüzlüğünü bir kez daha ortaya koymuş ve gerçekleştirebilecek her türlü hareketlenmenin önünü alabilmek için yapıyı öndersiz bırakarak dağıtmaya çalışmıştır.

Tutuklanan Mele Selim, Bitlis'e götürülürken, Kürdlerin yaptığı bir baskın sonucu kurtarılır ve İttihat Terakki yönetimine karşı kıyam bayrağı

yükseltilir. Kıyam geniş bir alana yayılır ve bölgedeki bir çok aşiretin katılımıyla Kürd direnişçilerinin sayısı, 9 Mart'ta 4000 kişiye çıkar. Kısa bir süre içinde bu sayı, 8000'in üzerine yükselir. Kıyama Abdurrezzak, Yusuf Kamil, Şeyh Taha ve Simko gibi ünlü şahsiyetler de katılır. Osmanlı ordusundaki bir çok Kürd askeri, kendi halkına karşı silahlandırılıp onursuzluğa sürüklenmek istenirken, bu askerler silahlarıyla birlikte Mele Selim'in saflarına geçerler. Mele Selim, Hizan ve Tatık yörelerini ele geçirip ilerleyişini sürdürürken, İttihat Terakki ordusundaki Kürdler **"kardeşlerimizle savaşmak istemiyoruz"** diyerek saldırı emrine uymazlar. Bunun üzerine Erzincan'dan getirilen ordu, Kürdler tarafından bozguna uğratılır.

Kıyamcılarla başa çıkamayacağını gören şovenist ve yayılmacı İttihat Terakki yönetimi, daha büyük ordularla Kürdistan'a yönelir.

Bu arada Kürd kıyamcılarını stratejik mevzilerini terk ederek Bitlis kentini kuşatırlar. 3 Nisan'da kenti ele geçiren direnişçiler, kente hakim olan Dideban ve Şeribay tepelerine, üzerinde "La İlahe İllallah Muhammeder-Resulullah" yazılı yeşil bayrakları asarlar. Bu zafer sonucunda tüm güçlerini Bitlis'te toplarlar. Osmanlı ordusu bunu fırsat bilerek daha donanımlı bir güçle doğrudan Bitlis'e saldırır. Bu saldırı sonucu kente giren Osmanlı ordusu, Bitlis'te katliam gerçekleştirir, kıyamcılarını kentin içinde

vurarak dağıtır ve kıyama kanlı bir şekilde bastırır. Kıyama katılıp katılmadığına bakılmaksızın binlerce insan tutuklanır. Mele Selim, saldırı sonrası Rus konsolosluğuna sığınır. Diğer liderler ise tutuklanıp idam edilir ve ibret olsun diye cesetleri birkaç gün boyunca idam sehpalarında asılı bırakılır.

Daha sonra I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın Rusya'ya savaş ilan etmesiyle beraber, Rus konsolosluğu basılarak Mele Selim tutuklanır ve idam edilir.

Başlangıcı, gelişimi ve sonuçları ile ele alındığında, bu kıyam Müslüman Kürdistan halkının -her ne kadar yenilgiyle sonuçlansa da- özgürlüğünü elde etmek için mücadeleden vazgeçmediğinin/ vazgeçmeyeceğinin somut bir kanıtıdır. Sanıldığıının aksine, bu kıyam Kürd halkı tarafından büyük bir sahiplenmeyle karşılanıp, Kürdistan Direniş Tarihindeki yerini almıştır.

20. yy.'daki kıyamlar zincirinin ilklerinden olan Bitlis Kıyımı, kendisinden sonrakilere büyük bir umut ve direniş geleneğini bırakmıştır. 21. yüzyıl, halkımızın yenilgilere "yeter" diyeceği ve yarınlarını; Tevhid'in, Özgürlüğün ve Adaletin harcıyla yoğurarak inşa edeceği parlak bir yüzyıl olacaktır inşallah.

* * * * *

Kürdistan Teali Cemiyeti

Osmanlı'nın parçalanma sürecinde Kürdler, kendi aralarında bir birlik oluşturarak farklı boyutlarda "**Özgür Kürdistan**" için çalışmalarda bulunmuşlardır.

I. Dünya Savaşı'nın da yaşandığı bu dönemde, artık ulusların tek derdi Ortadoğu'nun paylaşımında kendilerine daha büyük parçalar koparabilmek olmuştur. Kaynaklarda o dönem ile ilgili şunlar geçer:

Savaş sürecinde, Kürd soylu ailelerine mensup ve İstanbul'da öğrenim görmeye gelmiş bulunan Kürd öğrenciler ve ulusal bilincini İmparatorluk bünyesinde taşımaya özen gösterebilmiş asker-bürokrat, Kürd 'Milli' unsurlar, aydınlar ilk Kürd Teşkilatlanmasına girişmiş bulunuyorlardı. KTC (Kürdistan Yükselme Derneği) bu ilişkilerin ürünüdür.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine, Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde yaşamlarını sürdürmekte olan Kürdler, "**Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi**" ilkesinin de etkisiyle Kürd aydınlarının etrafında örgütlenmeye başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen dağılmakta olduğu I. Dünya Savaşı'nın politik karmaşa ortamında kaderleri ile baş başa bırakılmış mazlum uluslardan biri olan

Kürdlerin, ilk kurmuş olduğu siyasi örgüt olan KTC, kısa sürede en etkili cemiyetler arasında yerini almıştır.

KTC'nin kuruluş tarihi (17 Aralık) 1918 yılı, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşamlarını yoksulluk ve eziyete katlanarak sürdürmüş bulunan Kürd toplumunun hakları için örgütlü mücadelelerinin sıcaklaştıracağı yıl olma özelliğine sahiptir. KTC aslen Van'lı olan, Hakkari vilayetinin Şemdinli ilçesinden Seyyid Abdülkadir Efendi başkanlığında kurulmuştur. 1909'lardan sonra, İttihat ve Terakki'nin giderek 'İstibdat' yönetimini kurumlaştırmaya başlaması ve Türkçü-Turancı yüzünü daha açık göstermesi üzerine önceleri Jön Türk hareketi içinde yer almış olan değişik görüşlerdeki Kürd Aydınların Muhalefet örgütlerinde yer almaya başladıklarını görüyoruz.

Hêvi Cemiyeti, 1908'lerden sonra İmparatorluk bünyesinde Turancılık fikrinin yayıldığı bir ortamda, Kürdlerin birleşmelerine katkıda bulunmak için kuruldu. Hêvi, 1912 yılında resmen kurulmuştur. Bu örgütün ilk kurucusu ve ideoloğu Dr. Mehmet Şükrü Sekban'dır. Hêvi'nin çıkarmakta olduğu Roji Kurd, Hetawi Kurd ve Pejdeki'den sonra Jin Dergisi yayın hayatına girmiştir.

Seyyid Abdülkadir Ve KTC:

Seyyid Abdülkadir, tanınmış mutasavvıf Abdülkadir Geylani'nin soyundan gelmektedir. Şeyh Ubeydullah'ın küçük oğludur; Şeyh Ubeydullah'ın ayaklanmasında, 50.000 kişilik Kürd ordusunun bir koluna kumandanlık etmiştir. Ayaklanmanın Osmanlı orduları tarafından bastırılması üzerine esir alınarak İstanbul'a getirilir, daha sonra Mekke'ye sürgüne gönderilir. Şeyh Ubeydullah kaçarak Şemdinan'a döner; orada oğulları Sıdık ve Abdülkadir kendisini 8.000 kişilik silahlı Kürd savaşçısıyla birlikte Hakkari dağlarında muhafazaya alıp mevzilenirler.

Bir müddet sonra araya büyük devletler girer. Osmanlı idaresi bu kez, Şeyh Ubeydullah'ı küçük oğlu Abdülkadir ile birlikte Mekke'ye sürer; Şeyh Ubeydullah 1883'te Mekke'de ölür. "Seyyid Abdülkadir'in İstanbul'a yerleşmesine izin verilir. Ama Kürd yurtseverlik düşüncesinin ilgi görmesi üzerine bu kez İstanbul'dan sürgün edilir. 1908'e kadar sürgünde kalır.

Meşrutiyetin ilanı üzerine İstanbul'a döner, Osmanlı Senatosu'na üye seçilir. Seyyid Abdülkadir, "Kürd Birliği" anlayışına sahiptir: Kürd Birliği anlayışı az sayıda entellektüele aktarılabilmiştir. Bunlar da Bedirxan'ın oğulları, torunları ve de Şeyh'in küçük oğlu Şeyh Abdülkadir'dir.

Seyyid Abdülkadir, 1908'de kurulmuş bulunan Kürd Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin de kurucuları arasında yer almıştır.

2 Ekim 1908'de İstanbul'da kurulmuş olan cemiyetin çalışmaları Balkan Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Seyyid Abdülkadir, 4 Mart 1919 tarihinde kurulan Damat Ferit Paşa hükümetinde Şura-ı Devlet (Danıştay) başkanlığına getirilmiştir. Cemiyetin kuruluş tarihi olan 17 Aralık 1918 tarihinde Tevfik Paşa hükümeti görevdedir.

Cemiyet 1922 yılında dönemin hükümeti tarafından "zararlı faaliyetlerinden dolayı" kapatılmıştır.

Yönetim Kurulu: Koçgiri adlı kitapta KTC'nin ilk genel kurulundan sonra oluşturulan yönetim kurulunun şu isimlerden oluşturulduğu belirtilmektedir:

1. Birinci Reis Şemdinanlı Şeyh Ubeydullah oğlu Seyyid Abdülkadir
2. İkinci Reis Vekili: Emin Ali Bedirxan
3. Üçüncü Reis Vekili: Ferit Fuat Paşa (Süleymaniyeli, Har.vek.Said Paşa'nın oğlu)
4. Umumi Katip: Ferit Hamdi Paşa
5. Muhasebeci: Seyyid Abdullah (Seyyid Abdülkadir'in oğlu)
6. Aza: M. Ali Bedirxan (Botan)

7. Aza: Süleymaniyeli m. Emin Bey (askeri kaymakam)
8. Hoca Ali Efendi
9. Aza Arvaslı Şefik (Öğretmen)
10. Aza Baban zade Şükrü Bey (Tercüman Gazetesi Baş Yazarı)
11. Aza Baban zade Fuat Bey
12. Aza Fettullah Efendi (Tüccardan)
13. Aza M.Şükrü Sekban

KTC'nin ilk kurucuları arasında ismi geçen Halil Hayali, önemli bir Kürd dil bilimcisi ve yazardır. Jin Dergisi'nin daimi yazar kadrosunda yer almıştır. Jin'de, "Kürdiyê Bitlisi" adıyla; tarih, mitoloji, dilbilgisi, felsefe üzerine yazılar yazmıştır. Fransızca ve Arapça dillerini oldukça iyi bilen Halil Hayali, Kürd milletinin dertlerine çare aramak ihtiyacını duymuş; Kürd dili ile ilgili olarak bir gramer hazırlamıştır. Bir de Kürdçe sözlük yazarak Kürd Dil-gramer çalışmalarıyla ulusal bir çabayı ön plana çıkarmıştır. 1900'lü yılları takip eden yıllarda İstanbul'da bulunan Halil Hayali burada tahsil görmekte olan Kürd ailelerinin çocuklarıyla ilgilenmiş, onlara; ulusal sorunlar, Kürd dili, Kürd edebiyatı hakkında bilgiler aktararak milli duygularının gelişmesine hizmet etmiştir.

Bediuzzaman Said-i Kurdi:

Said-i Kürdi, iman konulu çalışmalarına birlikte ulusal bilince sahip bir kürd alimidir. Bu anlamda KTC adlı kitapta Said-i Kürdi ile ilgili şunlar yer almaktadır: Said-i Nursi'nin "kişiliğinin iki farklı unsurunu oluşturan din ve Kürd sorunu" olmuştur. Rohat Alakom, Said-i Nursi'nin Kürd kimliğinin "bir kenara itildiği" kanısındadır." Bir Kürd perspektifiyle Said-i Kürdi konusuna yaklaşan inceleme ve araştırmaların yokluğu, bazı gerçeklerin bilinmesini, sağlıklı değerlendirme ve yorumların yapılmasını bayağı zorlaştırmıştır. Rohat Alakom'a göre Said-i Kürdi, büyük Kürd düşünürü Ahmede Xani'yi kendisine örnek almıştır. Diğer yandan Said-i Kürdi, kendisi gibi Kürd olan Selahaddin Eyyubi'nin kişiliğinden çok etkilenir. Said-i Kürdi'nin Şark ve Kürdistan, Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi, Volkan, Tanin, Serbesti, Mizan, Misbah gazetelerinde Kürdlerle ilgili hayli yazıları yayımlanmıştır. Bu yazılarında; daha çok Kürdistan'ın perişanlığına değinmekte, eğitim yoluyla ulusal birliğin güçlendirilmesi üzerinde durmaktadır: "Kürdlere gerekli olan nedir? 15 senedir bu ihtiyaç hakkında düşünmekteyim ve Kürdistan'ın kederini garantileyecek şu fikirlere başka çare bulamıyorum: 1.Ulusal birlik, 2. Dini uyanış ile birlikte uygarlık düzeyinin yükselmesi için teknik sanatlar öğrenmek ve ileri gitmektir.

1-) Kürd Tamim-i Maarif Ve Neşriyat Cemiyeti:

1919 yılının başlarında kurulmuş olan cemiyet; KTC'ye bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu dernek esas olarak Kürd yayın ve eğitim alanında çalışmalar yapabilmek için kurulmuştur. Kurucuları aynı zamanda KTC'nin de önde gelen Kürd şahsiyetleridir.

Derneğin programı, 02.02.1919 tarihli Jin Dergisi'nde uzun bir bildiriyle duyurulmuştur. Jin, bu tarihten sonra Kürd Tamim-i Neşr-i Maarif Cemiyeti tarafından çıkarılmıştır. Kürd bireyinin kültür, eğitim, ulusal kimlik gibi sorunlarını programına alarak bu konuda çağdaş, bilimsel tarzda çözümler üretmeyi; ulusal değerlerini öne çıkarmayı çalışma ilkeleri arasına almıştır.

2-) Kürd Kadınları Teali Cemiyeti:

Ayrı bir bölüm olarak ta Kürd Kadınları Cemiyeti kurulmuş ve kadınlara özel bir çalışma platformu hazırlanmıştır. Yani Kürd tarihinde kadının da özel çabalarının bulunması için KTC kendi bünyesinde bu kuruluşu da oluşturmuştur.

Kürd kadınları genelde, KTC bünyesinde çalışmalara katılmışlarsa da ayrı; organik olarak KTC'ye bağlı bir nevi ulusal bilincin Kürd toplumuna, Kürd insanının bilincine yerleştirilmesine çaba harcamışlardır. KTC çalışmaları ayrıca şöyle de değerlendirilmektedir:

KTC'nin Kürdistan'ın il ve ilçelerinde şubeler kurması ve yüksek oranlarda bağlularının ve üyelerinin bulunmasının, hem geri bırakılmış halkın bilinç düzeyini arttırması, hem örgütlü bir güç oluşturması ve hem de yansımaları itibariyle ele alındığında önemli roller üstlendiğini görmekteyiz.

Her ne kadar bu gazete, dergi ve cemiyetler o dönemlerde kapatılmışsa da, Kürd halkının hak ve özgürlük mücadelesinin önüne geçilememiştir. Çünkü, Kürd halkı, her türlü yoksunluğuna, baskılara ve yıldırımlara rağmen kendi çabalarıyla ortaya çıkardığı bu kurumlarla; "Kürd siyaset yapamaz" diyenlerin, halka egemen kılmaya çalıştıkları anlayışlara büyük bir darbe indirmiştir. Ve bugün de, dönemin siyasal realitesine uygun kurumsallaşmalar, Kürdistan'da siyasetin doğru ve sağlıklı icra edilmesi için, tek başına yeterli olmasa da gerekli olduğunu göstermiştir. Çünkü art niyet üzerine bina edilmiş bugünkü siyasetin boşa çıkarılmasının yol ve yöntemi, yine kendi dinamikleriyle yürütülen doğru ve kapsamlı siyasi çalışmalardır.

Evet KTC tarihi, Kürd halkının aslında şimdi neler yapması gerektiğini de bizlere düşündürmektedir. Ayrıca o dönemde Wilson Prensipleri diye bilinen ilkelerde 14 maddeden oluşan ve özellikle Kürdler için önemli olan 12. maddede yer alan: "**Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kısmına güvenli bir hükümlanlık sağlanmalıdır, fakat**

halen idaresindeki diğer milletleri tereddüt edilmez bir hayat güvenliği ile mutlak dokunulmaz muhtar bir gelişme fırsatı tanınmalıdır. Boğazlar milletlerarası garanti altında bütün milletlerin ticaretine ve gemilerinin geçişine devamlı şekilde açık olmalıdır." Bu sözler Osmanlı'yı zora düşürmüş fakat Kürdler için üzerinde durulması gereken bir gerçekliği oluşturmuştur. Kürdler, "milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkı" ilkesi gereğince bazı istemlerde bulunmak amacıyla heyetler oluşturulmuş, ülke genelinde Kürd aydınları tarafından farklı çalışmalar yürütülmüştür. Bu dönemde Kürdistan ulusal mücadelesini resmi anlamda sürdürenler; Kürdistan Teali Cemiyeti, Amed'de faaliyet yürüten Teali Cemiyeti, Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti ve Kürd Millet Fırkası'ydı. Kürdistan Teali Cemiyeti, bu yöndeki çalışmaların öncülüğünü yapmıştır. Çalışmaların sağlıklı ilerleyebilmesi için bir heyet oluşturulmuş ve bu heyet Seyyid Abdülkadir öncülüğünde çalışmalarını yürütmüştür. Bu bağlamda İstanbul'da bulunan diğer ülkelerin temsilcilikleriyle görüşmelerde bulunulmuştur. Bu görüşmelerde asıl hedeflenen, Kürd ulusal haklarının savunulması ve bu noktada etkili olabilecek devletlerin gündeminde yer alabilmektir.

I. Dünya Savaşı ve yaşanan bu olaylar karşısında KTC, Paris Konferansı'nda yer almış, Wilson

İlkeleri'nden yararlanmaya çalışmış, Sevr Antlaşması'nda yer alan "halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı"nı elde edebilmek için ellerinden geleni yapmaya çalışmıştır. Heyetler gönderilmiş, gelişmeler yakından takip edilmiştir. Emperyalistlerin hak olarak iddia ettikleri anlaşma ve çalışmalar tabi ki onlara hizmet edecektir. KTC ise bunlardan Kürdistan için nasıl yararlanabilirse o şekilde bir çalışma ortaya koymaya çalışmıştır. Yoğun çalışmalar devam ederken, KTC kendi yayın organı olan Jin Dergisi'nin yayını durdurmak zorunda kalıyordu. Yine Osmanlı Hükümeti Seyyid Abdülkadir ve Şerif Paşa hakkında yakalanma kararı alıyordu. Bu şekilde KTC çalışmaları durdurulmaya çalışılıyordu.

Temmuz 1920'de Osmanlı Hükümeti'nin, KTC' yi kapatma kararı aldığını İkdam'dan öğreniyoruz. Bu kapatma kararının alınmış olmasına karşın, KTC'nin varlığının 1922 yılına kadar sürdüğü sonradan yayınlanmış olan kaynaklardan anlaşılmaktadır. Kürd örgütlenmeleri yeni rejimle birlikte varlıklarını "gizlilik içinde sürdürme" zorunluluğunu yaşamışlardır.

KTC, kurulan Kemalist rejimin oluşturmak istediği ulusal-toplumsal hayata "zıtlıklar" oluşturacağı düşünülmüş ve kapatılmıştır.

WILSON İLKELERİ VE KÜRDLER

Dünya Siyasi Tarih'inde belli bir dönemde kağıt üzerinde alınan ve duyurulan bazı kararlar ve ilkeler tüm halkları ilgilendiren ortak bir hüküm içermesinden dolayı sürekli gündemdeki yerini ve güncelliğini korumuştur. Bu ilkelerden biri de Wilson İlkeleri'dir. Toplumsal hakların ve özgürlüklerin kısaca alındığı, dünya devletlerinin siyasi ve ekonomik çıkarlar uğruna amansız bir mücadeleye giriştiği I. Dünya Savaşı koşullarında teoride özgürlükçü olan bu ilkeler, mazlum halklar için bir umut kaynağı olmuştur.

Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de dünya kamuoyuna ilan ettiği Wilson ilkeleri diye bilinen 14 ilkenin 12. maddesi Osmanlı'yı yakından ilgilendiriyordu. 12. madde, Osmanlı İmparatorluğu dahilinde bulunan halkların kendi haklarını elde edebilecekleri bir muhtevaya sahipti. Bu bağlamda Kürd halkı da bu maddeden faydalanmak istemiştir.

12. madde şu içeriğe sahipti:

"Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kısmına güvenli bir hükümlanlık sağlanmalıdır, fakat halen idaresindeki diğer milletleri tereddüt edilmez bir hayat güvenliği ile mutlak dokunulmaz muhtar bir gelişme fırsatı tanınmalıdır. Boğazlar milletlerarası garanti altında bütün milletlerin ticaretine ve gemilerinin geçişine devamlı şekilde açık olmalıdır."

Wilson ilkeleri yayınlandığında diğere sömürge devletlerin de onayından geçmeden yayınlanmıştı. Her ne kadar bu ilkeler belli çıkarlar doğrultusunda yayınlanmış olsa da içerik olarak ezilen uluslara az da olsa bazı hakların tanınması bakımından önem taşıyordu. Asıl amaç "manda sistemi"nin kurulmasıydı ve bu şekilde siyasi menfaatlerin karşılanmasıydı. Bu maddelerin yaşamsallaştırılmasıyla dünyaya Amerikan Başkanı Wilson tarafından savaş sonrası yeni bir düzen getirilmek isteniyordu. Bazı Kürd aydınları bu süreçte her ne kadar bu ilkelerin Kürdistan'a özgürlük getireceğini düşünmüş olsa da ilerleyen süreçte böyle olmadığı daha iyi anlaşılacaktı. Emperyalist zihniyet Kürdistan'a yönelik politikalarını değiştirmeden bu dönemde de sürdürecekti.

Kürdler, "milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkı" ilkesi gereğince bazı istemlerde bulunmak amacıyla heyetler oluşturmuş, ülke genelinde Kürd aydınları tarafından farklı çalışmalar yürütülmüştür. Bu dönemde Kürdistan ulusal mücadelesini resmi anlamda sürdürenler; Kürdistan Teali Cemiyeti, Amed'de faaliyet yürüten Teali Cemiyeti, Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti ve Kürd Millet Fırkası'ydı. Kürdistan Teali Cemiyeti, bu yöndeki çalışmaların öncülüğünü yapmıştır. Çalışmaların sağlıklı ilerleyebilmesi için bir heyet oluşturulmuş ve bu heyet Seyyid Abdulkadir

öncülüğünde çalışmalarını yürütmüştür. Bu bağlamda İstanbul'da bulunan diğer ülkelerin temsilcilikleriyle ve özellikle İngiltere temsilciliğiyle görüşmelerde bulunulmuştur. Bu görüşmelerde asıl hedeflenen, Kürd ulusal haklarının savunulması ve bu noktada etkili olabilecek devletlerin gündeminde yer alabilmektir. Heyet mütareke süresince siyasi gelişmeleri yakından takip ederek defalarca girişimde bulunmuştur. İsteklerini içeren bir muhtıra hazırlayıp gerekli yerlere sunmuşlardır.

Bu muhtırada isteklerini öz olarak şöyle belirtmişlerdir:

- 1- Kürdlere, sınırları coğrafi olarak saptanmış bir toprak bütünlüğü, yurt verilmelidir.
- 2- Bağlaşıkların Arap, Ermeni, Keldani vb. küçük azınlıklara yaptıkları muameleden Kürdler de yararlandırılmalıdır.
- 3- Kürdlere özerklik tanınmalıdır.

Kürdler bu istemleriyle Paris Konferansı'na gittiler. İstanbul'a gelen Amerika heyetine ulusal isteklerini dile getirdiler ama tüm çabalara rağmen, bu girişimlerinin hiçbiri sonucunu alamadılar.

Bunun arada Türkler de Misak-ı Milli dedikleri sınırları korumak amacıyla Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Ankara Hükümeti Amerika'nın mandası olmak istediklerini belirtmişlerdir. 5 Aralık 1918'de Kemalist aydınlar bu istemlerini belirten ortak bir

mektup yazarak Wilson'a manda için başvuruda bulundular.

İsmet Paşa'nın, Kazım Karabekir'e yazdığı bir mektupta bunu açıkça görmek mümkün:
"Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkesi yeğ tuttuğu yolunda Amerikan milletine başvurulursa, pek çok faydası olacaktır deniliyor ki, ben de tamamiyle bu kanıdayım. Bütün memleketi parçalamadan bir Amerika'nın denetimine bırakmak, yaşayabilmek için tek uygun çare budur. Fakat bugün bu düşüncemin değeri, onun açıklanmasıdır."

Osmanlı'nın can çekiştiği bu son dönemlerinde değişen ve gelişen 20. yy'ın dünya koşulları karşısında bu eski ve köhne anlayışlarda diretmesinin sebebi de; devlet kademelerine yerleşen Turancı kadroların neye mal olursa olsun ve hangi şekilde olursa olsun siyasi emellerine hizmet edecek ve uluslar arası kamuoyunda tanınacak bir devlet kurmak istemeleridir.

Aslında ABD bu ilkeleri yayınlayarak, ileride girişeceği mücadelelerde büyük imparatorluklarla mücadele etmektense, bunların egemenliğindeki halkların bağımsızlaşmasından arta kalan nitelik ve nicelik yönünden güçsüz ve zayıf devletlerin ortaya çıkmasının teorik ve pratik zeminini hazırlamak istemiştir de diyebiliriz.

Bu bazı halklara özgürlük getirmişse de, Kürd halkının esareti aynı şekilde sürmüştür. Savaş öncesi olsun, savaş sonrası olsun "Doğubilimci" diye adlandırılan ve asıl meslekleri ajanlık olan bilim adamı kılıklı uzman kişilerin özellikle Ortadoğu özelinde yaptıkları araştırmalarla(ki bunlar bugün kitaplaştırılmıştır) hangi devletlerin Emperyal politikalar karşısında zararsız olabileceği hangilerinin direnme dinamiklerine sahip olduğu sonuçlarından hareketle Kürdlere özgürlük hakkı tanınmamıştır. Daha da kötüsü Kürdler mevcut halleri ile bile tehlikeli görülerek Emperyalist devletlerin Ortadoğu'daki işbirlikçi devşirme yönetimleri arasında, coğrafyası ve halkıyla beraber "bölüşlmüş, parçalanmış ve paylaşılmıştır."

Genele uygulanmayan -her ne kadar kavramsal olarak doğrulara sahip olsa da- adı geçen bu v.b. ilkelerin kendisine bir hayrı ve faydası olmadığını bilen Kürd halkı, kendi özgürlüğünün ve bağımsızlığının yolunun nereden geçtiğini çok iyi bilmektedir. Bunun yolu da ekonomik ve düşünsel bağlardan kurtulmuş özgün siyasetlerle verilecek doğru mücadelelerdir. Yani birilerinin belirlediği doğrularla ortaya konulacak pratikler yerine zaten her yönüyle haklı olan özgürlük mücadelelerini koşullara uygun, kendi orjinal taleplerine dayandırarak ve kendi kurtuluşunu birilerinden bekleme gafletine düşmeden yarınlarnı doğru temelde inşa etmek için çalışmaktır.

Kürd Kadınları Teali Cemiyeti

Kürd kadını; cesaretiyle, mücadelecı kişiliğiyle, otoriterliğiyle, sosyalliğiyle ön plana çıkar. Garnettin, Kürd kadınıni şu sözleriyle ortaya koymuştur: "Kürd kadınları aşiretin kan davası, planlar ve düzenler gibi sosyal ve siyasal tüm meseleler ile ilgilidir ve katkıda bulunurlar."(...)

Hollandalı araştırmacı Dr. Theopil Löbel, gözlem ve araştırmaları ile şu tespitlerde bulunur: "Kürd kadınları şarktaki diğer kadınlardan daha fazla özgürlüğe sahiptir ve erkekleri kadar yigittir." Yine Ergani-Madenli Y.C adındaki yazar Kürdlerde Kadın sorunu konulu yazısında Kürd kadını hakkında şunları söylemiştir:

"Kadının eşinin üzerinde olan etkisinden dolayı politik yaşamda yeri vardır. Bir şefin eşi olan kadın toplantılara katılır, eşine danışmanlık yapar. Eğer bir erkek babasından dolayı bir topluluğun veya aşiretin yönetimini, şefliğini almışsa ve yeterince zeki değilse karısının akıllı ve becerikli olması durumunda, erkeğin görevini kadın üstlenir ve şeflik yapar. İşgalcilere karşı Kürdler tarafından yürütölen savaşlarda asırlar boyunca kadınlar da eşlerinin yanında yer almış, bazen eşleri ölünce onun yerine geçip askerlere kumanda etmiş ve şerefleriyle savaş alanında ölmüşlerdir."

Tarihe birçok Kürd kadınının mücadeleci kişilikleriyle isimlerinin yazmış olduklarını görmekteyiz. 1919'da İstanbul'da kurulan Kürd Kadınları Teali Cemiyeti bunun en güzel örneğidir.

Bu cemiyet, Kürd tarihinde ilk "Kürd Kadınları Cemiyeti (Derneği)" olma önemine sahiptir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok Kürd, Osmanlı sınırları içerisinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bunların önemli bir kısmı Kürdistan topraklarından İstanbul'a sürülen Krdlerdir. Bu nüfus içerisinde nl Kürd aydınları, Kürd bürokratlar da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra soylu Kürd ailelerine mensup olup öğrenim görmek için İstanbul'da olan birçok Kürd ğrenci ve bürokratlar da bulunmaktadır.

Kürdler, coğrafyalarından uzak sürgün hayatının vermiş olduğu birçok maddi ve manevi zorluğa rağmen ulusal kimlik mücadelelerini yitirmeyip bu koşullara rağmen devam ettirmekteydiler. Osmanlı İmparatorluğu ise fiilen dağılmakta olduğu Birinci Dünya Savaşı'nın politik karmaşasını yaşıyordu. Kürdler, bu ortamı değerlendirip, ulusal mücadele verirler. Seyid Abdülkadir nderliğinde "Kürdistan Teali Cemiyeti"ni kurarlar. Resmi açılış tarihi 1918 yılının aralık ayında olur.

Kürd Kadınları Teali Cemiyeti de (KKTC), Kürdistan Teali Cemiyeti bünyesinde, beş ay sonra

1919 yılının mayıs ayında Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'da yaşayan Kürd kadınları tarafından kurulur. Kürd Kadınları genelde KTC bünyesinde çalışmalara katılmışlarsa da ayrı; organik olarak KTC'ye bağlı olarak ulusal bilincin Kürd toplumuna, Kürd insanının bilincine götürülmesine çaba harcamışlardır. Derneğin adı, tarihi kaynaklarda Teali Nisvan-ı Kurdi (Kürd Kadınlarını Yüceltme), Kürd Kadınları Teali Cemiyeti (Kürd Kadınlarını Yükseltme) olarak geçmektedir.

Cemiyetin kurucu başkanı Süleymaniyeli Doktor Encum Yamulki Hanım'dır. Yamulki Hanım, İstanbul'da Divan-ı Harp başkanlığı yapan ve bazı kaynaklarda adı Nemrut Mustafa diye geçen, memleketi Güney Kürdistan'a döndükten sonra Şêx Mahmudê Berzenci döneminde eğitim işleri sorumluluğunu yüklenen 1922-1926'da çıkan Bangi Kurd gazetesinin sorumlu müdürü olan Mustafa Paşa Yamulki'nin (1865-1936) en büyük kızıdır. Ayrıca Mustafa Paşa, Yamulki Kürd şairlerinden olup 1956 yılında Bağdat'ta şiirleri yayınlanmıştır.

Doktor Encum Yamulki Hanım da, cumhuriyet kurulunca Paris'e yerleşmiş ve orada 1968 yılında vefat etmiştir.

Cemiyetin açılışı savaş sürecinde çıkmış olan ve

büyük yıkımlara maruz kalan tüm Kürdler için güzel bir haber olur. Bu sevindirici haber, gazetede ve dergilerde yayınlanır. Kürd şairi Abdurrahim Rahmi, KKTC için yazmış olduğu şiirin bir yerinde şu mısraları ifade eder:

"Dediler ki analar açmış bir yükselme derneği
Tanrım Sen rast getir, başarı ver onlara
Rahmi, sunmak için bulamadı layık bir armağan
Kabul edilirse eğer, o beden ve canını eder armağan."
Yine ünlü Kürd aydınlarından olan Vanlı Memduh Selim Bey, Jin Dergisi'nin 20. sayısında "İki Eseri Mebrur" (İki hayırlı eser) adlı makalesinde bu haberi şu sözleriyle ifade eder:

"Çağın dikkatimizin önüne serdiği çeşitli olaylardan ulusumuz da yararlanma payını almaya başladı. Bu yararlanmanın pek çok geç kalmış olduğunu itiraf etmek, hem doğruyu ve gerçeği kabul etmek, hem de derdimizi bilmek olur. Ve var ki gelecek için bize ışıklı ümitler veren müjdeler az olsaydı, bugünkü durum için söz söylemek cüretini de kendimizde bulamazdık."

Kürdlerin vermiş olduğu ulusal mücadelenin Kürd halkının her tabakasında ümitleri arttıracığını Memduh Selim Bey, şu sözlerle ifade etmiştir:

"Ümitlerimi güçlendiren belirtiler, son zamanlarda değişik Kürd tabaklarında en büyük sevinçlerle gördüğüm faaliyetlerin ürünleridir. Bunları, ulusal

erginliğimizi kanıtlayan birer vesile olarak kabul etmek de pek doğru olur.

... İstanbul'daki hanımlarımıza Kürdlük için şeref olan bu kutlu kuruluşlarından dolayı ne kadar şükre borçlu olsak yeridir.

Memduh Selim, bu makalesinde daha önceden Jin'de yayınlamış olduğu "Kürd Hanımı" yazısından da kesitler sunarak günümüze dahi hitap eden İslami anlayışını çok güzel ortaya koymuştur:

"Şurası kuşku götürmez bir gerçektir ki kadının Müslümanlıkta sahip olduğu yer ve haklar bugün kendisine layık görülmeyen haklardan pek geniştir. Din işlerine akli erenlerin ve din bilginlerinin görevi, dinsel hakları esirgemek değil, bu hakları zamanının gereklerine göre genişleterek ve yeniden düzenleyerek kullanılmasına engel olmamaktır."

"Örtünmenin biçim ve anlamının ne olduğunu anlamak isteyenler Kürdistanımıza ve hatta biraz da Türk Anadolusuna kadar zahmet etmeye katlansınlar. Şimdiye kadar kadının giydirilmesiyle uğraşılacağına ona doğru dürüst bir eğitim ve eğitsel bir güç verilmiş olsaydı, sorun çoktan çözülmüş ve ama gerçekleşmiş olurdu."

KKTC'nin ilk çalışması, Sultan Ahmet meydanında kadın-erkek birçok Kürd vatandaşıyla birlikte çalışmalarına başlamak için bir mevlüt okutmak olur. Bu mevlüt okuma çalışmalarına başlama töreni

birçok Kürd ve Osmanlı gazete ve dergilerinde haber olarak yayınlanır.

Okunan mevlütten sonra Encum Yamulki Xanım, şu konuşmayı yapmıştır.

"Saygı değer hanımefendiler! Pek yüce amaçlarla kurulan KKTC çalışmalarına başlangıç olarak bu kutsal mevlüdü okuttu. Önce Cenab-ı Hak'tan hayırlı olmasını ve büyük başarılarla devamını dileyelim, sonra da toplantıya lutfedip katılan hanımlara Kürd ulusu adına teşekkürler sunar ve birkaç söz söylememe müsaade buyurmanızı rica ederim."

Cemiyetin amaçları için Kürd Kadınları Teali Cemiyeti nizamnamesi adında bir tüzük oluşturulur. Doktor Yamulki Xanım, konuşmasında derneğin amaçlarını ve düşüncelerini şu sözlerle ortaya koyar:

"Hanımefendiler! Biz Kürdler, çeşitli kavimleri kardeşleştiren, İslam'ın zuhurundan yani asırlardan beri Türk milletinin en sadık seveni en güçlü bir dostu ve en içten bir kardeşi olarak bulunmuşuzdur. Bugün bütün milletlerin alinyazılarını başka şekillerde aldığı ve herkese bir hak verildiği bir zamanda bizler de kendi hakkımızı istiyoruz. Çünkü ortada milyonlarca Kürd ve büyük bir Kürdistan var. Mukaddes emeller uğruna en ziyade çalışmak isteyenlere ve milletlerine olan sevgilerini göstermiş oldukları fedakarlıklarla ispat edenlere cümlemiz bütün varlığımızla teşekkür borçluyuz."

Kürd Kadınları Teali Cemiyeti, kuruluş nizamnamesinin dördüncü maddesinde, cemiyetin amaçlarının gerçekleşebilmesi için; cemiyet önderliğinde yapılacak olan üyeliğin ve faaliyetlerde cemiyet üyelerinin en önemli görevleri cemiyetin bu çalışmalarından ve tüm fırsatlardan sonuna kadar cemiyet namına yararlanmaları ve Kürd ulusal uyanışını sağlamak için cemiyet namına gerekli propaganda yapılması ifade edilmiştir.

Yamulki Xanım, cemiyetin amaçları için yapılacak çalışmaları şu sözleriyle ifade etmiştir:

"Hanımefendiler! Derneğin amacı ülkemizde yardıma muhtaç ne kadar Kürd kadın ve çocukları varsa onlara iş bulmak; yönetim merkezleri açmak, okullar açmak, öksüz yavrularını bilgilenmeye çağırarak ve öğretmenlik yapabilenlerimizin de öğretmenlik yapmalarınıdır. Demek istiyorum ki dernek mümkün olduğu kadar maddi ve medeni yardımda bulunacaktır.

Ayrıca Kürd kadınlarımızın medeni bu bakış açısıyla yükselmesini ve ilerlemesini sağlayacak Kürd kimliğinin örgütlü düzeyde savunmasını sağlamak, aile yaşamında köklü reformlar oluşturabilmek, göç ettirme ve kitle halinde öldürmeler nedeniyle sefalet içine düşmüş olan Kürd öksüz ve dullarına iş bulmak ve maddi yardımda bulunarak onları, içinde buldukları sefaletten kurtarmak da belirlenen

amaçlar arasındadır."

Encum Xanım amaçlarını yerine getirebilmek için toplantılar, konferanslar ve müsamereler düzenleyeceklerini, kütüphaneler ve tartışma salonları açacaklarını ve Kürd kadınının bu çalışmalara nasıl katılacaklarını; ayrıca gazete, mecmua, kitap ve risaleler yayınlayacaklarını ifade etmiştir.

Dernek, 1919 yılının Ağustos ayında Kurban bayramı nedeniyle Şişli Çocuk Hastanesi'nde birçok yoksul Kürd çocuğunu sünnet ettirmiştir.

Maddi Ve Manevi Fedakarlık:

Cemiyetin amaçlarına ulaşip faaliyetlerini düzenleyebilmesi için, Kürd halkı maddi ve manevi desteğini eksik etmemiştir. Yamulki Xanım da bu beklentiyi şu sözleriyle ifade etmiştir:

"Dernek ulusun yaralarını sarmak için sizlerin fedakarlığına muhtaçtır. Her Kürd yardım için bize elini uzatır ve her fedakarlığı başarı ile yaparsa, ulusal isteklerimizin de gerçekleşeceğini göreceksiniz."

Cemiyetin Üyeleri Ve Yönetim Şekli:

Cemiyetin üyeleri iki grupta toplanır: Azay-i Müessise ve Azay-i Tabiye. Azay-i Müessise kurucu üyelere oluşmuştur. Azay-i Tabiye ise cemiyetin

kurucu üyelerine sonradan katılan diğer üyelerdir. Cemiyet, oluşturulan üç kurumla yönetilmiştir. Bunlar; Heyet-i Müşavere, Heyet-i Idare ve Heyet-i Umumiye'dir.

Heyet-i Müşavere: Bu yönetim kurulu, KKTC'yi kurmuş olan Azay-ı Müessise konumunda olan üyelere oluşturulmuştur. Yüksek danışma kurulu niteliği taşıyan "**Heyet-i Müşavere**", cemiyet yönetimi üzerinde doğrudan doğruya söz hakkı yoktur. Ancak cemiyetin faaliyetlerini denetlemek, cemiyetin yönetim kurulunu aydınlatmak ve yönlendirmek, gerek görüldüğü takdirde genel kurulu toplantıya çağırarak gibi önemli bazı yetkiler cemiyete en çok destek olan üyelere oluşan "**Heyet-i Müşavere**"nin yetkileri arasındadır.

Heyet-i Idare: Cemiyetin yönetim kuruludur. Bu kurul, Heyet-i Müessese (kurucu üyeler) tarafından sayıları yirmiyi geçtikten sonra gizli oylarla seçerler. Kurul, her yıl düzenli olarak toplanacak olan kongrelerde yapılacak seçimlerle tekrar yenilenecektir. Kurul; bir reise, iki reise vekili, altı da üye olmak üzere toplam dokuz kişiden oluşmaktadır. Bu dokuz kişiye ek olarak bir katibe ve veznedarlık görevini de üstlenmiş olan bir muhasebeci heyeti de idare toplantılarına katılacak ancak bu görevlilerin oy hakkı yok. Geçerli bir mazereti olmayıp heyeti idarenin toplantılarına üç defa üst üste katılmayan heyeti idare üyesi istifa

etmiş sayılacaktır. Kuruldan bir üye istifa etmesi veya görevinden ayrılması durumunda boşalan üyelik için yeniden seçim yapılır ve kurucu üyeler tarafından tekrar boşalan yere bir üye seçilir.

Kurum, cemiyetin bir yıl boyunca her türlü faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde ve cemiyetin gerekli muamelesinin yürütülmesinden sorumludur. Kurul haftada iki defa toplanır. Toplantının açılabilmesi için kurulun azalarının yarısından bir fazlasının toplantıda hazır bulunması gerekmektedir. Ele alınan kararlar, oy çokluğuyla karara bağlanmaktadır. Oylar içerisinde eşitlik sağlandığı müddetçe; başkanın reyini iki oy sayılmakta, yani karar reisenin oyuna göre belirlenmektedir.

Kurulun toplanmadan önce yapacağı toplantının gündemini oluşturan gündem maddeleri cemiyetin reise ve katibe tarafından diğer yönetim kurul üyelerine bildirilmektedir. Heyeti idarenin almış olduğu kararlar, ilgili karar defterine kaydedilmekte ve bu karar toplantıya katılan tüm üyeler tarafından imzalanmaktadır. Heyeti idare toplantısında alınmış olan kararlardan herhangi birine itiraz eden yönetim kurulu üyesinin ilgili maddenin altını imzalaması gerekmektedir.

Heyet-i Umumiye: Bu kurum, Heyet-i İdare'nin denetimi altında olan ayrı bir kurumdur. Kurumun amacı, Kürd Kadınları Teali Cemiyeti'nin her türlü

parasal işlerini yürütmek ve hesaplarını tutmaktır. Heyet-i İdare üyesi olan muhasebecinin sürekli bu kurulu denetlemesi gerekmektedir. Cemiyetin Heyet-i Müşavere ve Heyet-i Umumiyesi, cemiyetin muhasebecisini ve onu denetlemekle yükümlü olan Heyet-i İdare'sini parasal konularda denetlemek yetkisiyle donatılmıştır.

Cemiyetin tam olarak neden kapatıldığı ifade edilmemiştir. Ama 1928 yılında Tiglis'te yayınlanan Zarya Vastako gazetesinin 297. sayısında yayınlanan ve muhtemelen eşi Dilara Hanım, cemiyetin İstanbul'daki faaliyetlerine katılmış olan Kamil Bedirxan tarafından yazılan makalesinde "Konstantinopolis milliyetçilerinin hilekarlıkları ve soruşturmaları yüzünden" kapatıldı denmiştir. Ana örgüt olan Kürdistan Teali Cemiyeti de Kemalist rejim tarafından kapatılmıştır.

KKTC, o dönemde Kürd kimliğinin gelişmesi, Kürd kadınının ulusal mücadeleye katılması, Kürd çocuklarının ve kadınlarının eğitim alanında önemli gelişmeler kat etmelerine vesile olmuştur.

Kürd kadını dün olduğu gibi bugün de yüzyıllardır verilen Kürd ulusal mücadelesine adını tarihe yazdıracak pratikler ortaya koyacaktır.

Sevr Antlaşması ve Kürdler

Paris Barış Konferansı İtilaf devletlerinin savaş sonrası dünyaya verecekleri yeni düzeni ve Avrupa'nın geleceğini kararlaştırmak amacıyla toplandı. Oldukça çetin, çekişmeli ve kanlı geçen savaştan sonra, savaş alanlarında sömürgeci zihniyete sahip devletlerin umduğu sonucun çıkmaması üzerine masa başında kendi aralarında bir paylaşım yapmak isteyen emperyalist Avrupa, yönünü bu türden konferanslara sözde barış anlaşmalarına çevirdi. Çünkü onlar da, I. Dünya Savaşı'nın bir süre daha devam etmesi halinde, devletleriyle beraber toplumlarının da siyasal, sosyal ve ekonomik yönden, geri dönülmez bir şekilde alt üst olacağını biliyorlardı.

Paris Barış Konferansı'nda şu devletler temsil ediliyordu: İngiltere, ABD, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika, Sırbistan, Brezilya, Kanada, Avusturya, Güney Afrika, Hindistan, Çin, Çekoslovakya, Polonya, Yunanistan, Hicaz, Portekiz, Romanya, Yeni Zelanda, Bolivya, Küba, Ekvator, Guatamela, Haiti, Hondruras, Liberya, Nikaragua, Panama, Uruguay. Konferans bu devletler içinde dört büyük adıyla bilinen İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya'nın etkinliği ve denetimi altında çalışmalarını sürdürmüştür.

Bu göstermelik temsil ve katılım listesi mazlum halklara; "dünyanın yeniden şekillenmesinde sizin

düşüncelerinize önem veriyor ve sizi tanıyoruz" mesajını vererek yapılacak bir dizi değişimi-dönüşümü kamuoyu nezdinde meşrulaştırmak amacını gütmekteydi.

İsviçre'de bulunan birçok Kürd ve Türk aydın, 16 Ocak 1919'da Cenevre'de bir kongre toplayarak, Paris Barış Konferansı'nda İtilaf Devletleri nezdinde Osmanlı Devleti'nin haklarını savunması için Şerif Paşa'yı delege seçmişlerdi. Bu kararlarını İngiltere, Fransa ve İtalya'ya telgraf göndererek bildirmişlerdir.

Şerif Paşa'nın Paris'te bulunduğu sıralarda, Mısır'da Süreyya Bedirhan yönetiminde Kürdistan Bağımsızlık Derneği kurulmuştur. Bu dernek tarafından Paris'e Arif Paşa başkanlığında bir heyet gönderilmiş ve bu heyet Şerif Paşa başkanlığında çalışmalara katılmıştır. Aynı dönemde Güney Kürdistan'da Şeyh Mahmud Berzenci liderliğinde kurulmuş olan Kürd Hükümeti de bir heyet göndermiş ve bu heyet de Şerif Paşa ile ortak çalışmalara katılmıştır.

21 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı'na Osmanlı Temsilcisi sıfatıyla katılmış olan Şerif Paşa, 16 Nisan 1919 tarihinde Osmanlı temsilciliğinden çekilerek, görevini yalnızca Kürd temsilcisi sıfatıyla sürdüreceğini duyurmuştur.

Bu konferansın Kürdistan'ı ilgilendiren tarafı ise masumane görünen çok sinsî bir planla Kürd halkının üzerinde yaşadığı doğal sınırları olabildiğince daraltarak Kürd nüfusun çoğunlukta olduğu birçok il Fırat Nehri'nin doğusunda kurulması düşünülen Ermenistan'a bırakılmak isteniyordu. Ayrıca Musul bölgesi Kürdistan sınırları dışında tutulmak isteniyordu.

Bu görüşmelerde Ermeni heyeti Ermeni isteklerini şöyle sıralıyordu.

- 1- Van, Bitlis, Amed, Harput, Sivas, Erzurum ve Trabzon'dan oluşan yedi;
- 2- Maraş, Kozan, Cebel Bereket ve İskenderun Limanlarıyla birlikte Adana illeri Ermenistan'a tanınacak olan sınırlar içinde (resmen) yer almalıydı.

Yani Kuzeydeki Kürdistan bölgesinin hemen hemen hepsi talep ediliyordu. Burada iki durum ortaya çıkıyor. Birincisi; Ermeniler bir dönem yaşadıkları ve tarihte bilinen çeşitli nedenlerden dolayı ayrılmak zorunda kaldıkları Kürdistan topraklarında yaşamayı, toprak talebine dönüştürmek istemişler. Yani Kürdistan toprakları üzerindeki tarihi geçmişlerini göz önüne almadan, sadece burada yaşamayı bile bu topraklarda hak iddia etme sebebi saymaları Paris Barış Konferansı'nda öne çıkmıştır. İkincisi de Ortadoğu'da böylesine bir şekillenme, Müslüman

Kürdistan halkının sahip olduğu güçlü bir Kürdistan yerine, kurulacak ya da daha doğru bir ifadeyle kurdurulacak bir Ermenistan'ın kendi dış politikalarına daha çok hizmet edeceğini bilen emperyalist devletler tarafından planlanmıştır.

İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar, kendilerine bir pay koparabilmek, bu arada Musul petrollerini de kendi ellerinde tutabilmek için de politika belirtiyorlardı.

Sevr Antlaşması'nın bu yöndeki maddelerini incelersek;

Madde 64- İş bu anlaşmanın yürürlüğe konuluşundan bir yıl sonra 62. maddede belirtilen bölgelerdeki (Fırat'ın doğusunda ileride saptanacak Ermenistan'ın sınırının güney inde..., Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde Kürdlerin sayıca üstün bulunduğu bölgedeki) Kürdler bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti Kongresine başvurlarsa ve konsey de bu nüfusun bağımsızlığa yetenekli olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Türkiye'ye salık verirse Türkiye bu tavsiyeye uymaya ve bu bölgeler üzerinde bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçmeyi şimdiden yükümlenir.

Bu vazgeçme gerekirse ve gerekeceği zaman, Kürdistan'ın şimdiye dek Musul ilinde (vilayetinde) kalmış kesiminde oturan Kürdlerin, bu bağımsız Kürd Devletine kendi istekleriyle katılmalarına başlıca müttelik devletlerince hiçbir karşı çıkışta bulunulmayacaktır."

Kürdistan'a verilen hakların sınırlı olması ve gelecekte birçok soruna neden olabilecek bir tarzda belirlenmiş olması birçok Kürd aydını tarafından fark edilmiştir. Hasan Yıldız, bu nedenle Kürdistan için asıl Sevr'in bölünmeyi beraberinde getiren bir belge olduğu kanısındadır:

"Tüm bu nedenlerle denilebilir ki Kürdistan Lozan'la değil gerçekte Sevr ile bölünmüştür. Lozan ile bu bölünmüşlük onaylanmıştır. Sevr maddeleri içinde olan Kürd Devleti kurulması prensibi yine bu nedenlerle ciddi değildir. Daha çok Kürdlere karşı oyalayıcı bir rol oynarken Mustafa Kemal ve Irak yönetimine karşı ise tehdit edici bir unsur olarak ele alınıp değerlendirilmelidir."

Sevr, Kürdlerin ulusal hayatlarında, içeriğiyle taşıdığı bütün olumsuzluklara rağmen, Kürd ulusunun ulusal haklarının uluslar arası metinlerde bir kez yer alması gibi önemli bir misyona sahiptir.

M. Emin Zeki batılı devletlerin Kürdistan'la ilgilenmelerinin nedenlerini şöyle yorumlar:

"Dünya savaşının sonlarına doğru Almanya ve onun yanında yer alanların durumu bozulunca, devletlerin politikaları hızla değişmeye başlamıştı. Özellikle haklıların davalarına önem verilmeye başlanmıştı. Gerçi bunlar büyük devletlerin bazı politik düşünce ve çıkarlarının dışında hiçbir önem taşımazdı. Bununla birlikte Şerif Paşa Kürd sorununun ve Kürd ulusunun temsilcisi olarak Paris'teki toplantıya katıldı. Kurula Kürdistan haritasını belirten bir rapor sundu."

Kürdistan'ı bölen ve göz boyamak için de Kürd halkına küçük ve mütevazı bir "Kürdistan" vaat eden bu Emperyalistler, kurulmasını her seferinde engelledikleri uluslar arası anlaşmalarla belirlenmiş sınırlar, sonradan değiştirilemeyecek veya değiştirmek için bölgesel savaşlar çıkarılacak, böylelikle her halükarda emperyalistler karlı çıkacak. Kendilerinin de imzaladığı bu anlaşmaya uyulmaması durumlarını da Ortadoğu'ya yeni bir müdahale sebebi sayacak olan bu devletlerin endişesi elbette ki "halkların özgürlüğü, bağımsızlığı" değil, kendi çıkarlarıdır.

Uluslar arası düzeyde Kürd ulusunun haklarından söz edilmiş olması, ilk kez uluslar arası bir metinde Kürdistan devleti nitelemesinin yazılması, ayrıca diplomatik statüye sahip bir Kürd delegasyon heyetinin görüşmelerde muhatap olarak görülmesi ve Kürdlerin kendi kimlikleriyle uluslar arası organizasyonlarda ifade edilebilmeleri de Sevr'in bir başka yönüdür.

Kürd halkının devletsizliğini ve yaşadıkları sıkıntıları her seferinde Kürd halkına siyaseten karşı bir koz olarak kullanan sömürgeciler -Avrupalısından tutun, yerli ve emperyalizmin işbirlikçisi tüm devletler-gasp ettikleri özgürlüğü "kaşıkla verip kepçeyle almasını" da iyi planlıyorlar. Kürd halkının esaret koşullarını ve içinde buldukları mazlumiyeti istismar ederek ya da kullanarak "nasıl bir Kürdistan vaat edersek de razı olurlar" düşüncesiyle hareket edenler, Kürd halkının kendi tarihi köklerinden kopuk davranmayacağını ve kendi bu gününe de geleceğine de yine ancak Kürd halkının karar verebileceğini iyi bilmelidirler. Kürdistan her köyü, ilçesi, şehri ve parçasıyla Kürd halkının aklında ve yüreğinde bir bütündür. İnşallah bu durum Ortadoğu siyasetinde de kendisini en güzel şekilde ifade edecek ve 21. yy'da özgürlüğün koşulları dünden daha olgun ve daha güçlü bir şekilde kendisini hissettirecektir.

Koçgiri Ayaklanması

Kürd tarihinde Kürd halkının haklarının ve özgürlüklerinin gasp edilmeye başlandığı 1800'lü yıllardan günümüze kadar, ortaya çıkan kıyam ve başkaldırıların hemen hepsine alimler, aydınlar, toplumun ileri gelenleri önderlik etmiştir. Halkımızın başkaldırı tarihi; bazen İslami-özgürlük temelinde bazen de salt özgürlük yönüyle ön plana çıkan, bölgesel veya genel, küçük-büyük birçok başkaldırı hareketiyle doludur.

Sadece son 200 yılda 29 başkaldırının meydana geldiği göz önüne alınırsa; dünya üzerinde eşibenzeri olmayan bir sömürü ve esareti yaşamamasından dolayı Kürd halkının "özgürlüğe tutkusu" ve "başkaldırılarının haklılığı" daha iyi anlaşılacaktır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra elinde kalan son sömürgeleri de kaybeden Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması'nda belirlenen hükümlerin uygulamaya konulmaması için faaliyetler yürütmeye başladı. Son sultan Vahdettin tarafından görevlendirilip Anadolu ve Kürdistan'a gönderilen Mustafa Kemal, buralarda halkın desteğini almak için görüşmelerde bulunup kongreler düzenliyordu. Osmanlı yönetimini tamamıyla ortadan kaldırıp yeni bir yönetim kurmak isteyen Mustafa Kemal, Erzurum ve Sivas'ta Kongre düzenleyerek Anadolu'da yeni bir oluşumun temellerini oluşturur. Kürdistan'da aşiret reislerini bir araya getirip, birlikte hareket edecekleri takdirde

onlara da haklarının verileceği vaadlerinde bulunur.

Mustafa Kemal Sivas valisi Reşit Paşa'nın desteğiyle Dersim ve Koçgiri'deki aşiret reislerini Sivas'a çağırıp görüşür. Bu görüşmeye sadece Koçgiri aşiretinden Alişan katılır. Mustafa Kemal Sivas'ta bulunduğu süre içinde Koçgiri'de halkın ayaklanma hazırlıkları yapmakta olduklarını öğrenir.

İttihat Terakkiciler, bu dönemde İstanbul Hükümetini kabul etmediklerini açıklayarak Ankara'da yeni bir hükümet kurarlar. Ankara Hükümeti'nin kurulmasıyla beraber halifeliğın elden gideceğini gören halk irili ufaklı kıyamlarla Ankara Hükümeti'ne karşı direnişeye geçer.

Kürdistan'da aktif bir şekilde faaliyet yürüten Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Koçgiri'de de şubesi açılmıştı. Bu dönemde KTC tarafından Koçgiri ve Dersim'de örgütlenme ve halkı bilinçlendirme çalışmaları yürütülüyordu. Kürdistan Teali Cemiyeti, genel bir ayaklanma hazırlığı için bölgeye bazı aydınlar gönderir. Sivas yöresinde Zara, Divriği ve Kangal'da veteriner olarak çalışan Nuri Dersimi, KTC üyesi olan Haydar Bey'le beraber 1919 Haziran'ında Dersim'e gider. 1920'de Sivas'ın Kangal ilçesinin Yellice nahiyesindeki Hüseyin Abdal Tekkesi'nde aşiretlerle görüşmelerde bulunarak Kürdistan'ın özgürlük mücadelesine destek vermelerini ister. Bu toplantıya Canbegan, Kurmeşan

ve diğler aşiretlerle bölgedeki bütün Kürdler katılırlar.

Dersim ve Koçgiri'li aşiret reisleri, ayaklanmadan önce Xarput'ta toplanıp TBMM Hükümetine bir nota vermeyi kararlaştırırlar. Mustafa Kemal'e gönderilen notada yeni hükümetin, Kürdistan'daki Türk memurları ve Koçgiri bölgesine giden askerleri geri çekmesi, Kürd mahkumları derhal serbest bırakması istenir.

6 Mart 1921 'de Koçgiri ayaklanması başlar ve Kürdler Ankara Hükümeti ile ilk mücadelelerini başlatırlar. Bir süre sonra Kangal'ın Yellice Nahiyesindeki Hüseyin Abdal Tekkesi'nde Kurmeşan, Canbegan ve diğler Koçgiri aşiretlerinin katılımıyla bir toplantı düzenlenir. Toplantıda Amed, Van, Bitlis, Xarput, Dersim ve Koçgiri bölgelerinde bağımsız bir Kürdistan'ın kurulması için silahlı mücadelenin gerekliliğine karar verilir. Bir yandan hazırlıklar hızla sürdürülürken öte yandan da teçhizat elde edebilmek amacıyla askeri noktalara bazı baskınlar düzenlenir. İlk olarak Temmuz ayında Zara'da, Çulfa Ali Karakolu basılır, daha sonra Şadan Aşireti reisi Paşo komutasındaki güçler, Kuruçay'a cephaneye taşıyan bir askeri birliğe baskın düzenler. Bir kaç karakol basılarak cephanelerine el konulur. Refahiye ele geçirilerek Hükümet Konağı'na Kürdistan bayrağı asılır.

Gelişen olaylardan endişe duyan Ankara Hükümeti, Koçgiri aşireti reisi Alişan'ı Refahiye Kaymakamlığına, kardeşi Haydar'ı ise Ümraniye müdürlüğüne atar. Alişan ve Haydar'dan, Dersim'de yaşanan olayların önüne geçmeleri istenir. Bu arada Alişer komutasında bir grup Kemah ve çevresinde baskınlara devam ederler. Alişer'in, ayaklanmadaki etkinliğinin farkında olan Ankara Hükümeti Alişan ve Haydar'ı, Alişer'i takip etmeleri için görevlendirir. Aynı zamanda aşiretlerle görüşüp direnişi durdurmaya çalışırlar. Ankara Hükümeti bu dönemde Anadolu'da baş gösteren Çerkez Ethem ayaklanmasıyla uğraştığı için buradaki ayaklanmayı içten bastırmaya çalışıyordu.

Dersim, Hozat, Çemişgezek bölgelerinde Kürd ileri gelenleri bir araya gelerek Ankara Hükümeti'nin Kürdlere yönelik tutumlarını öğrenmek amacıyla Hükümete bazı soruların sorulmasına karar verir.

1- Kürdistan Muhtariyet idaresine muvafakat eden İstanbul saltanat Hükümetinin bu babdaki kararını Mustafa Kemal Hükümetinin de resmen kabul edip etmeyeceğinin açıklanması,

2- Kürdistan Muhtariyet idaresi hakkında Mustafa Kemal Hükümetinin görüş noktası hususunda Dersimlilere acele cevap verilmesi,

3- Elaziz, Malatya, Sivas, Erzincan mıntıkları hapishanelerinde mevcut bütün Kürd mahkumlarının serbest bırakılması,

4- Kürd çoğunluğun bulunduğu noktalardan Türk Hükümeti memurlarının çekilmesi,

5- Koçgiri Mıntikasına gönderildiği haberi alınan askeri müfrezenin derhal geri alınması.

Ankara Hükümeti'ne gönderilen bu sorulara Hükümet tarafından hiçbir cevap verilmez. Sadece halkı yumuşatmak için bir heyet gönderilir ancak bu heyet Dersim halkı tarafından kovulur. Dersimliler bu kez "Elaziz Vilayeti vasıtasıyla" bir telgraf çekerler. Telgrafta şunlar belirtilir:

"Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine;Sevre muahedesi mucibince; Diyarbekir, Elaziz, Van ve Bitlis vilayetlerinde müstakil bir Kürdistan teşekkül etmesi lazım geliyor, binaenaleyh bu teşkil edilmelidir, aksi takdirde bu hakkı silah kuvvetiyle almaya mecbur kalacağımızı beyan eyleriz." (İmza: Garbi Dersim Aşair Rüesası)

Bu telgraftan sonra hükümet bir cevap vermeden bölgeye asker göndermeye başlar. Kürdler de kıyama hazırlanırlar. Ayaklanmanın gelişim planı şu şekilde hazırlanır:

Hozat'a Kürdistan bayrağı çekilecek, ardından Erzincan, Xarput ve Malatya üzerinden Sivas'a doğru ilerlenecek ve Ankara Hükümeti'nden Kürdistan'ın bağımsızlığının tanınması istenecekti. Bu arada Ankara Hükümeti ayaklanmayı içten bastırmak için bazı aşiret reisleriyle görüşüp yanına çekmeyi başardı. Diyap Ağa, Meço Ağa, Kango oğlu Remzi ve Binbaşı Hayri Dersim mebusu olarak Ankara'ya çağırıldı.

Ayaklanmaya yönelik ilk ağır darbe bu şekilde gerçekleşti.

6 Mart 1921'de Kızıltepe'li Rifet ve Temiro oğlu Hüseyin Bey önderliğindeki bir grup köylü asker kaçaklarını yakalamak isteyen bir süvari bölüğüne Koçgiri yakınlarında baskın düzenler.

Baskında Binbaşı Halis, iki Subay ve dört Er öldürülür. İmranlı da tamamen ele geçirilir. Hükümet 10 Mart 1921'de, Sivas bölgesinde sıkıyönetim Mahkemesi kurulması kararı alır.

Seyit Rıza, ayaklanma sırasında insiyatifi başkalarına; özellikle elçisi olan Nuri Dersimi'ye bırakır. Ayaklanmanın başlıca liderleri olarak Koçgiri aşiret ağalarından Alişan ve Haydar, ilk yönlendiriciler olarak da Alişer ve Nuri Dersimi'dir.

Hükümet ayaklanma bölgesinde bulunan birliklerine ayaklanmayı bastırma yönünde bir bildirge gönderir ve nasıl bastıracaklarını şöyle bildirir:

"İsyan ve eşkiyalıkta ayak direyenlerin mallarına el konulacak ve en yakın hükümet merkezine teslim ile evleri yakılıp yıkılacaktır. Ayaklanmada ve eşkiyalıkta direnenler tek kişi olmayıp köy halkı oldukları takdirde bu işlem bütün köy için uygulanacaktır."

Bu sırada Topal Osman adındaki bir çete reisi adamlarıyla beraber Refahiye üzerinden Koçgiri'ye cephe açar. 25 Martta, Eğin ve Erzincan'dan gelen bir Hükümet Birliği pusuya düşürülür.

Kurmeşan aşiret reisi Güzel Ağa bir çatışmada vurulduktan sonra hareket darbe alır. Kürd Kuvvetleri Koçhisar'dan doğuya doğru çekilmeye başlar. Zara'da çarpışan güçlere yardım gönderilemeyince oradakiler yenilgi alır. Hareketin askeri önderlerinden Bahri ve Sabit Bey'ler de vurulunca hareket öndersiz kalır. Kürd Kuvvetleri geri çekilerek cepheyi terk etmeye başlarlar. Haydar Bey 2.000 kişi ile 24 Nisan'da Erzincan-Pülümür üzerinden Dersim'e çekilirken Türklere hoş görünmek için Kureşan Aşireti reisi Kör Paşa, bir kaç bin kişilik bir kuvvetle yolunu keserek Dersime geçmesine engel olur. Haydar Bey onlarla savaşmayı reddederek tekrar Koçgiri'ye geri döner. Daha sonra Sivas beylerine kanarak 1.000 kişilik grubuyla Hükümete teslim olur. Durumu fırsat bilen Topal Osman da geri dönerek halka yönelik kıyımına devam eder.

Dersim'den hemen bir kısım Kürd savaşıçı gönderilir, çarpışmalar sonucu çeteye büyük zarar verdirilir. Topal Osman da yaralı olarak kaçar. Haydar'dan boşalan yere amcası Mahmud Bey gelir. Mahmud Bey, Temiro Oğlu Hüseyin, Nuri Dersimi, Tarbazlı Memo, Kımıl Aziz, Dılo, Abbas, Alişer ve Paşo Arpaçayı geçerek Dersime varırlar. Buna rağmen ayaklanma Alişan Bey'in teslim olduğu 17 Haziran'a kadar sürer.

TBMM ordusu 11 Nisan 1921'de ayaklanmadan geriye kalanları da yok etmek için harekete geçer. Koçgiri Hareketinin kanla bastırılması o sırada TBMM deki bazı Kürd Mebusları tarafından da şiddetle eleştirilir. Erzincan mebusu Emin Bey: **"Orada öyle bir mezalim icra edilmiştir ki, tüyler ürperticidir"** der.

Nuri Dersimi isyanın sonucunu şöyle değerlendiriyordu. "Koçgiri Kürd İstiklal Savaşı, Kürdistan istiklal savaşının bir merhalesiydi, onunla bir meydan muharebesi kaybetmiştik fakat savaş bitmemiştii. Biz son zaferi kazanacağımıza inanmış ve iman getirmiştik. Arzu ve inancımıza hiç bir şekilde halez gelmemiştir."

Sivas Sıkıyönetim Mahkemesi, Alişan Bey, Haydar Bey, Alişer Bey ve Zarife ile ayrıca 95 isyancıyı idama, 180 isyancıyı ise 5 yıl ile müebbet hapse mahkum eder.

Alişer ve Karısı Zarife ise 9 Temmuz 1937 yılında Peri Palaxine'de Kafat mağarasında Rehber ve Zeynel adlı iki hain ve adamları tarafından öldürülmüşlerdir.

Bugün bu ayaklanmanın gerçekleştiği bölgeye gidilirse, bunun izlerine rastlamak zordur. Sistemin tehcir politikası sonucu özellikle önde gelen aileler başta olmak üzere, ayaklanmayla ilgisi olan veya olmayan tüm bölge halkının çoğu Anadolu'ya sürülmüştür. Sonrasında uygulanan asimilasyon sonucu bu bölge Kürd özgürlük mücadelesinden koparılmaya çalışılmıştır.

Haklı olduğuna güçlü bir şekilde inanan bu halk, bu haklılığının üzerine; başarıyı, geleceği ve kurtuluşu bir gün mutlaka inşa edecektir. Bunun için de yaşadığımız 21. yüzyıl inşallah buna şahit olacaktır.

SİMKO İSMAİL AĞA BAŞKALDIRISI

Şikak Aşireti Reisi İsmail Ağa (Simko), 1921 yılında Doğu Kürdistan'da büyük bir ayaklanma başlatmıştı. Önce Asurilere karşı savaşmış, dini liderleri Mar Şamun'u öldürdü. Daha sonra Kürd kuvvetleri saldırıya geçip Urmiye ile Tebriz'in bir kısmı kontrol altına alındı. Ayaklanma bugünkü Türkiye-İran sınırında olduğu için, Türkler ilk etapta ayaklanmanın kendi sınırlarına sıçramasından korkuyorlardı. Ancak o dönemde Yunan-Türkiye savaşı söz konusu olduğu için de elden geldikçe sorun oluşturmayacak şekilde ayaklanmanın Kuzey Kürdistan'a sıçramasını engelleyip en az zararlı kurtulmayı amaçlıyorlardı. İran'ın büyük bir orduyla Kürd kuvvetlerine saldırması sonucu Simko Türkiye sınırına çekilmek zorunda kalır.

1921 yılının sonuna doğru önemli Kürd cemiyetlerinde bulunan Kürd aydınları ve önderleri Kürdistan'da genel bir kıyam hazırlığı içine girmişlerdi. Bu konuda Simko'dan da, kendi cephesinden gerekli desteği sunması istenir.

Simko bu dönemde İran'a karşı direnişini sürdürür ve Mehabad'ı ele geçirmeyi hedefler. 6 Ekim 1921'de Simko'nun kayınbiraderi Taha, Mehabad'a saldırır. Simko'nun da desteğiyle kısa sürede kent ele geçirilir.

Mehabad'ın ele geçirilmesinden sonra Azerbaycan'da konumlanmış bulunan İran ordusu da saldırıya geçer.

Daha sonra Ezdikan'da ve Toppah'da hükümet güçleri yenilgiye uğratılır ve direniş güçleri tarafından buralar da ele geçirilir. Simko güçlerinin ele geçirdiği yerler Urmiye Gölü'nün batı yakasından, Kuzey Koy'a, güneyde Bane'ye ve Zibar yöresinden Bira-Kapra'ya kadar genişlemiştir. Direniş güçlerinin geniş bir alana yayılması ve büyük zaferlerin elde edilmesi gerek İran Hükümeti tarafından ve gerekse de Türkiye Hükümeti tarafından endişeyle karşılanır.

Simko'ya göre İran İmparatorluğu'nun dağılması, Doğu Kürdistan'ın kendi bağımsızlığını elde etmesiyle ancak mümkündü. Simko Azerbaycan silahlı kuvvetlerinde Albay Zafer Dowleh'e 1922'de yazdığı mektupta şunları ifade eder: "Kürd aşiretlerinin dörtte biri büyüklüğünde bile olmayan dünyanın küçük uluslarının Alman hükümeti gibi büyük hükümetlerden özerkliklerini elde ettiklerini görüyorsunuz.

Eğer bu büyük Kürd ulusu İran'dan haklarını alamazsa, bu koşullarda yaşamaktansa ölmek daha iyidir. Kaldı ki, İran hükümeti bize haklarımızı verse de vermese de Kürdistan'ı özerk yapacağız."

Simko, Kürdistan koşullarından kaynaklı yalnız başına mücadele etmesinin yeterli olmayacağını

düşünerek İngilizlerle görüşüp onlardan destek almaya çalıştı. Ancak Kürdistan tarihinde bilinen bir gerçektir ki; Kürdistan'da ortaya çıkan başkaldırıların bastırılması için yüzyılların kanlı-bıçaklı devletleri, gerektiğinde aynı masaya oturup anlaşmalar yapmışlardır. İngilizlerin, Simko başkaldırısını; gerektiğinde kendi lehlerine kullanmaları ve gerektiğinde de karşı durup bastırmaya çalışmaları da bu tarihi gerçeklik doğrultusunda ele alınmalıdır. İngilizler bu dönemde İran Hükümetiyle işbirliği anlaşması imzaladığı için Simko'ya destek vermezler. Aynı zamanda Türkler Yunanistan'la savaş içinde oldukları için, Simko'yla anlaşıp destek sözü vererek onun kendi sınırlarındaki Kürdler'le işbirliğini önleyip olayı kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlardır.

İran, Türkler'in bu desteği çekmeleri için görüşmeler başlatır. Bu görüşmeler sonucunda da bilinen tarihi gerçeklik tekrar tezahür eder ve 25 Ekim 1922'de Türk-İran anlaşması imzalanır.

1922'de İran Hükümeti, Mehabad'ı tekrar ele geçirmek üzere askeri güçlerini Miyandewab'da toplar. Üç ay süren çatışmalar sonrası İran askeri güçleri yenilgiye uğrayıp geri çekilmek zorunda kalır. İran güçleri ile 25 Temmuz'da Şakaryazı'da gerçekleştirilen çarpışmalarda, uzun bir direnişten sonra İran'ın askeri üstünlüğü sonucu Kürdler yenilgiye uğrar.

İran askeri güçleri burada kazandıkları zaferin ardından Urmiye üzerine saldırıp burayı da tekrar ele geçirirler. Simko'nun karargahı durumunda olan Şerik'e doğru hareket edilir. Türk sınırında bulunan Şerik de İran hükümeti tarafından ele geçirilir ve Türk askerlerinden direnişçilerin sınırdan geçerken silahsızlandırılmaları istenir.

Simko, Kela Reş denilen yerde İran askeri güçlerine saldırır. Ancak askeri yetersizlikten dolayı Sarıtaş Dağı'na sığınmak zorunda kalır. Şiddetli geçen bu çarpışmalar sonucu Simko tutuklanır ve Türkiye'ye sürgün edilir.

Simko hakkında Türk istihbaratı tarafından şunlar belirtilir:

"Kaymakam Özdemir Beye
14.6.338
İstihbarat No.1745

1- Simko zeki bir adamdır. Zekası sayesinde taşıdığı hançeri uygun bir zaman için saklamıştır. Bu adamın kafasında bağımsızlık elde etme düşüncesi yatmaktadır. Onun amacı İran'da etkisi artıncaya kadar ve amacına ulaşıncaya kadar bizimle arasının açılmamasıdır.

2- Simko'nun Kürd aşiretleri içinde etkisinin artması bizim Milli Hükümet'e ters düşer.

Ama şimdilik Simko'yla ilişkilerimizin bozulması çıkarımıza da değildir. Eğer yapabilirseniz Simko'yla Kürd aşiretleri arasında düşmanlık oluşturunuz.

Çünkü bu hükümete yapılan büyük bir hizmet olur. Simko aleyhine propaganda yapınız. Onun, İngiliz parasıyla bu hareketi sürdürdüğünü ve kendi öz menfaati ile İngiliz menfaati uğruna harekete başladığı propagandasını halkın içinde yaygın hale getirin.

Cephe Komutanı adıyla
Harp Kurmay Başkanı Basri"

Simko Türkiye'ye gönderildikten sonra da boş durmamış ve tekrar kaçıp fırsatını bulduğu anda direnişe geçmiştir.

Simko, 1924'te İran'a teslim olmak üzere Türkiye'den kaçtı. İran hükümeti; kendilerine bağlı kalacağına söz vermesi karşılığında Şerik'te oturmasına izin verir.

Ancak aradan uzun bir süre geçmeden 1925'te Simko bazı Kürd aşiretleriyle Şahpur Ovası'nı işgal eder.

İran askeri güçleri tarafından yenilgiye uğratılır ve Türkiye sınırına yaklaştığında Türk askerleri tarafından kuşatılıp, tutuklanır. 1928'e kadar Irak ve Türkiye'de kalır. 1929'da İran'da tekrar ikametine izin verilir ve Kuçno'ya vali olarak atanır. 1930'da İran askeri güçleri tarafından vahşice katledilir.

Kürdistana Sor - Kızıl Kurdistan

Yakın tarihe kadar Kızıl Kürdistan olarak anılan bölge; 10. ve 13. yy. arasında Şeddadi Kürd Devleti sınırları içerisinde kalmıştır. 13.yy'da Ablan-Xaçın bölgesi olarak anılmıştır. 16.yy.da İran egemenliğine girmiştir. 17. ve 18. yy.'da Karabağ ve Erivan Hanlığı arasında bulunan Kafkasya Kürdistanı, daha çok Karabağ Hanlığı ile ilişkili olmuştur. 1805 yılında Kürekçay Antlaşması ile Karabağ Hanlığı Rusya'ya bağlanmıştır. 1822'de Karabağ Hanlığı ortadan kaldırıldıktan sonra Kürdistan da diğer bölgeler gibi Rus İmparatorluğu'nun oluşturduğu sıkıyönetim rejimi ile yönetilmeye başlanmıştır. Daha sonra bölge Rus İmparatorluğunun Yelizavetpol eyaletine bağlanmıştır. 20 yy. başlarında Kafkasya'da yaşayan diğer halkların, üzerinde yaşadıkları topraklar kendi isimleriyle anılmaya başlanmıştır. Bu paralelde Kafkasya'da yaşayan Kürdler'in yaşadıkları bölgeye de Kızıl Kürdistan denilmiştir.

Kızıl Kürdistan dört büyük il merkezinden ve bunlara bağlı ilçe, kaza ve köylerden oluşmaktaydı. Bu il merkezleri; Laçın, Kelbecer, Gubadlı ve Zengilan'dan oluşmaktadır. Laçın ilinin geçim kaynakları ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bu ilin en yüksek noktası deniz seviyesinden 3594 m. yükseklikte bulunan Gızılboğaz Dağıdır. Bu il merkezine bağlı yüzlerce kasaba ve köy bulunmaktadır.

Kelbecer ilinin toprakları tarıma ve hayvancılığa elverişlidir. Bunun yanı sıra güzel bir doğaya sahiptir. Başta altın ve civa madenleri olmak üzere birçok yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip olduğu görülmektedir. Bu ilin en yüksek noktası, deniz seviyesinden 3724 m. yükseklikte bulunan Kamış Dağı'dır. Bu il merkezine bağlı yüzlerce kaza ve köy bulunmaktadır.

Gubadlı ili tarım ve hayvancılığa elverişli dağlık ve düzlük arazilere sahiptir. Karabağ Yaylası'nın güneydoğusunda bulunan Gubadlı ili Bergüşad ve Hekeri ırmakları arasında yer alıyor. Yüzlerce yerleşim birimine sahiptir.

Zengilan ili Doğu Kürdistan sınırındadır. Bu il, alçak dağlar ve dağ eteklerinden oluşan bir coğrafya üzerinde kurulmuştur. Tarım ve hayvancılık gelişkin olmasına rağmen bu ili asıl ön plana çıkaran zenginliği ise; altın, molibden, granit gibi madenlere sahip olmasıdır. Bu il merkezine bağlı yüzlerce yerleşim birimi bulunmaktadır.

Kızıl Kürdistan'ın kurulmasını gerektiren şartlar hakkında detaylı bilgi ve kaynaklara ulaşamamasına rağmen, Rusya'nın izlediği politikalar analiz edildiğinde kuvvetli ihtimalle şu iki temel sebep Sovyet Rusyası'nı mecbur kılmıştır;

- 1- Tarihi zorunluluklar ve
- 2- Bölgedeki milli bazdaki dengelerin dayatması.

SSCB'nin kurulduğu yıllarda Moskova'nın, Sovyetler birliğindeki "her halka ve milli azınlığa bir devlet ve otonomi" anlayışı olmasa da, İmparatorluk Rusya'sından miras kalan karmaşık milli sorunların çözümü için milli ve idari birimler oluşturulması bir çare olarak görülmüştür. Böyle bir tarihi zorunluluk Kızıl Kürdistan'ın da kuruluşunun nedenlerinden biri olarak görülebilir.

Diğer taraftan Sovyetler Birliği sosyalist ideoloji gereği, halklar için özgürlük vaat etmişti. Bu temelde yapılan baskılar, genç Sovyet devletini halkların milli taleplerini karşılamak için formüller aramaya zorlamaktaydı. Böyle siyasi ve sosyal gerçekliklerle karşı karşıya kalan SSCB, Kafkasya'da da dengeli politika ve çözümler üretmek zorunda kaldı.

Kızıl Kürdistan otonomisinin kurulması elbette burada yaşayan Kürdler'in kara kaş ve kara gözü için değildi. Hiç kuşkusuz bu çözüm; Moskova tarafından bölgesel, tarihi ve siyasi gerçekler dikkate alınarak, düşünülmüştü. Ancak Moskova'nın meseleye birkaç açıdan yaklaşması mümkündü. Bunları şöyle sıralayabiliriz;

- 1- Halklara özgürlük vaat eden sosyalist anlayış, yoğun Kürd nüfusunu göz ardı edemezdi. Kürdler,

Kızıl Kürdistan bölgesindeki halkların % 72,2 sini oluşturmakta idi.

2- Kafkasya Kürdistanı'nın sınırları içerisinde bulunan, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki tartışmalı "Dağlık Karabağ Sorunu" yakıcı bir şekilde gündemde durmakta idi. Bu sorundan dolayı her iki halk (Ermeniler-Azeriler) arasındaki savaşların son bulması amaçlanmakta idi. Moskova, Dağlık Karabağ'ın özel bir statü ile Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde kalmasını sağlayarak, Dağlık Karabağ'la Ermenistan arasındaki Kürd bölgelerinde de Kürdistan otonomisi oluşturup bir anlamda Kürdler'i iki rakip güç arasında emniyet sübabı gibi tutarak bu sorunu çözmeyi hedeflemekte idi.

3- Uluslararası siyasi dengeler açısından,
1.Emperyalist Paylaşım Savaşı'ndan sonra (1914-1918) Büyük Britanya'nın başını çektiği emperyalist blok tarafından, Ortadoğu'nun yeniden düzenlenmesi, Kürdler'in anavatanlarının bir kısmında otonom Kürdistan oluşturma yaklaşımını gündeme getirmiştir. 1920 yılındaki Sevr Anlaşması ile Kürdler'e devlet öngörülmesi; Rusların, devreye girebilme amacıyla Kürdler üzerinden yeni bir politika oluşturma eğilimlerini gündemleştirdi. Kafkasya'daki Sovyet Kürdistanı, Sovyetler'e genelde sempati ile bakan

Ortadoğu Kürdistanlıları'nı etkileme gücüne sahipti. SSCB'deki proletaryayı bütün dünyaya yaymayı hedefleyen Moskova'nın, Kafkasya üzerinden Büyük Kürdistan'ın sınırına yerleşmesini dikkate alarak Kafkasya'da Sovyet Kürdistan'ı oluşturup burayı Ortadoğu Kürdleri için bir etki merkezi durumuna getirmek anlayışıyla hareket etmesi de amaçlarından biri olabilirdi.

Kızıl Kürdistan'ın kurulmasına Azerbaycan baştan tereddütlü onay vermiş, Ermenistan mecbur kalmış, Kürdler'in kendisi pasif yaklaşmış, T.C. hasımane politika izlemiştir.

SSCB 1923 yılında Kızıl Kürdistan Otonomi Bölgesini kurdu. Ve menfaat politikaları gereği 1929 yılında Kızıl Kürdistan tekrar dağıtıldı. Kızıl Kürdistan'ın ömrü sadece 6 yıl sürdü. Kürdistan'ın bu parçası, Ermenistan ve Azerbaycan arasında sürekli bir şekilde paylaşılamayarak savaş nedeni olmuştur.

Otonom Kızıl Kürdistan, Azerbaycan ve Ermenistan sınırları arasında kalan Dağlık Karabağ'ı da kapsayan bölgedir. İlan edilen Kızıl Kürdistan, Kafkasya Kürdistanı'nın tamamını kapsamıyordu. Kızıl Kürdistan'ın dışındaki bölgeleri ise Azeri, Ermeni ve Gürcü toprakları içerisinde kalmıştır.

Kafkasya Kürdleri için bu dönemden sonrası acılarla, katliamlarla ve sürgünlerle iç içe bir dönem olacaktır.

Bugün dahi Kızıl Kürdistan'ın yıkılışı ile ilgili olarak ne Azerbaycan'da ne de Rusya'da herhangi bir resmi kaynağa ulaşmak mümkün olmamaktadır. Halkımızın imha politikası gereği gereği imha edilmiştir.

Ama şunu ifade edebiliriz ki, Kızıl Kürdistan'ın ortadan kaldırılmasında hem iç hem dış konjonktürün etkisi olmuştur. Sovyet Kürdologlarının ifadelerine bakacak olursak şu şekilde bir analiz ile karşılaşırız. "1920'li yılların sonlarına doğru, Azerbaycan yönetiminde ve dış politik konjonktüründe (SSCB ile TC) arasında kurulan dostluk ilişkileri ile ilgili olarak milliyetçi eğilimlerin güçlenmesi sonucu, Azerbaycan'da Kürd nüfusa yönelik bütün çalışmalar yalnızca durmakla kalmadı, aynı zamanda karşı yönde gelişmeler göstermeye başladı. 1930 yılında cumhuriyetin yapısı içindeki Kürdistan özerk bölgesi tasfiye edildi."

Kızıl Kürdistan Otonomi Bölgesi'nin yıkılmasından sonra Kafkasya Kürdleri'ni bekleyen imha, inkar, katliam ve sürgünlerin başlama sinyalleri, Kürdler'e yönelik politikalarda kendini hissettiriyordu. Bu süreçten sonra Kürdistan tarihinde hiç unutulmayacak kadar derin izler bırakan ve sistematik bir şekilde işleyecek olan diasporalar başlayacaktı.

ŞÊX SAİD KIYAMI - 1925

Şêx Said; 1865 yılında Erzurum'un ilçesi Hınıs'a bağlı Kolhisar Köyü'nde dünyaya gelir. Babasının adı Şêx Mahmud Fevzi'dir. Şêx Said; Muş, Malazgirt, Hınıs ve Palu'da farklı medreselerde ilmi eğitimini tamamlar. Babasının vefatının ardından ailenin sorumluluğunu alır.

Ailesi bölgenin en saygın ve zengin ailelerindedir. Hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Şêx; Erzurum, Halep, Musul ve Şam'a kadar gidip buralarda ticaret yapıyordu. Şêx Said gittiği yerlerde bir yandan ticaret yaparken öte yandan halka İslami ve ulusal değerleri için mücadele bilincini kazandırmaya çalışır. Bu yönüyle halk nazarında sevilip saygı duyulan bir konuma sahipti. Osmanlı'nın son dönemlerinde yönetimi ele geçiren İ.T.'nin İslam karşıtı ve şovenist politikaları karşısında Şêx Said de İslami ve ulusal değerlerine sahip çıkıp mücadele ruhuyla hareket etmiştir. Her ne kadar İT yönetimi Abdulhamit karşıtı politikalarıyla iktidara geldiyse de, Abdulhamit'in Kürd karşıtı politikalarını aynen devralmıştır. Bu bağlamda birçok Kürd alimi ve aydını gibi Şêx Said de Kürdistan Teali Cemiyeti'ne üye olur.

1921'de Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kapatılması üzerine 1923'te Kürd aydınları bir araya gelerek Rêxistina Azadi Örgütü'nü kurarlar. Rexistina Azadi Örgütü'nün başkanlığına, Aşiret Mektepleri'nde okumuş ve Hamidiye Alayları'nda görev yapan Şêx

Said'in kayın biraderi Cibranlı Halit seçilir. Azadi Örgütü'nde Kürd aydınlarından ve ileri gelenlerinden bazıları şunlardır; Hacı Musa, Cibranlı Halit, Hasenanlı Halit, Hayderanlı K r Hüseyin Paşa, Eski Millet Vekili Yusuf Ziya, Seyyid Abdulkadir, Yüzbaşı İhsan Nuri, Cemil PaŐazade Ekrem, Dr.Fuat, Ő x Tahir. R xistina Azadi, Kürdistan'da toplam 23 Şube açar. Bunlar Amed, Siirt (9 Şube), İstanbul, Dersim, Bitlis(2 Şube), Kars, Hınıs, Muş, Erzincan, Malazgirt, Van (BeytuŐŐebap dahil 7 Şube).

Yusuf Ziya, örgütün kuruluŐundan sonra Ő x Said ile görüşüp, Kürdistan'da genel bir kıyama hazırlıŐında olduklarını ve Ő x Said'in de onlara destek vermesini ister. Ő x Said kıyama destek verir. R xistina Azadi ile irtibatlı bir Şekilde köyleri gezerek, tanıdıŐı ve sevdiŐi insanlara mektup göndererek halkı kıyama  aŐırır.  nk  Ő x Said'e göre Kürd halkının Osmanlı'ya karşı baŐlılıŐı Halife'ye olan baŐlılıktan geliyordu. Bu minvalde denilebilir ki Kürd halkında, HalifeliŐin ortadan kaldırılmasıyla birlikte yeni sisteme baŐlılık da bitmiŐtir.

R xistina Azadi  yeleri kendi aralarında iletişim kurmak için bir Őifre dili oluŐtururlar. Bu Őifrelerle yaptıkları görüşmelerden birinde, Őifre yanlış anlaŐılır ve ayaklanma hazırlıŐı Mustafa Kemal tarafından duyulur.

Nasturiler, 7 AŐustos 1924' te Hakkari Valisi ve beraberindekilere, HangediŐi'nde saldıarak bir binbaşı ve 3 askeri öldürürler, valiyi de esir alırlar.

Bunun üzerine çevre illerden birlikler gönderilir. Bu birliklerden birisi de Şırnak'ta bulunan 7. Kolordu 2.Tümene bağlı 18. Piyade Alayı'dır. Bu alayda Azadi Örgütü mensubu bir çok subay ve asker de vardır.

Şırnak'tan Beytuşşebep'a nakledilen 18.Piyade Alayı, olay yerine vardığında Teğmen Rıza, ağabeyi Yusuf Ziya'dan bir telgraf alır. Telgrafi, kıyamın başlatılması şeklinde deşifre ettiğinden 3-4 Eylül gecesi kıyamı başlatır. Gelişmeleri haber alan Mustafa Kemal derhal kıyamcılarının tutuklanması doğrultusunda talimat verir.

Yusuf Ziya'yı Ankara'da, Miralay Halit'i de Erzurum'da tutuklayıp, Bitlis'e götürürler. Şêx Said'e de haber gönderip ifadesini almak istediklerini bildirdiler. Şêx Sait ifade vermeye gitmeyip 27 Aralık günü Hınıs'tan ayrılıp Çapakçur'a doğru yola çıkar.

Şêx Said evden çıkacağı zaman hanımı ona şöyle der:

"Sen bizi kime bırakıp gidiyorsun."

Bu soru karşısında Şêx Said tarihi cevabını şöyle verir:

- Eğer ben ve bu bastonum yalnız da kalsak ben yine bunlara karşı çıkacağım. Ne ben Hz. Hüseyin'den daha değerliyim ne de benim ailem onun ailesinden daha kıymetlidir.

Evet ben cihada başladım ve korkanlar, cihat edemeyecekler, hastalar gelmesinler. Bu yol korkakların yolu değildir!

Kardeşi Bahaddin ise O'na şöyle der: "Abi sen biliyorsun Kürd halkı bilgi yönünden pek gelişkin değil. Sen başaramazsın."

Şêx Said'in cevabı ise:

- Bahaddin, Bahaddin! Hiç merak etme ben Amed'de asılacağım, sen de Kur'an'ın üzerinde şehit düşeceksin.

4 Ocak 1925 günü Şêx Sait ve çok sayıda Kürd ileri geleni Kırkan köyünde bir toplantı yaparlar. Bu toplantıda Şêx Said'in fetvası şudur: "Bizler ve Türkleri bağlayan sadece din kalmıştı, Türk Hükümeti dini de kaldırdı ve artık bizi birbirimize bağlayan hiçbir şey kalmadı."

Bu toplantıda kıyama yönelik şu karar alınır: Şêx Said; Amed, Ergani, Lice, Farqin, Darahini, ve Hani'nin ileri gelenleriyle görüşecek. Ardından Çevlik'e gelecekler ve orda kıyama başlanılacak. Newroz Bayramı ile kıyam başlayacaktı.

Şêx Sait 12 Ocak'ta Çapakçur'a, 15 Ocak'ta Darahini'ye, 21 Ocak'ta Lice'ye ve 25 Ocak'ta Hani'ye gider. Şêx Sait buralarda halk ile ve bazı Kürd önderleri ile toplantılar yapar.

Şêx Sait Piran'da kardeşi Abdurrahim'in evinde iken, Türk askerleri evi basıp, Şêx Abdurrahim'e sığınmış bazı Kürdleri almak isterler. Şêx Abdurrahim, kendisine sığınanları, Şêx Sait orada iken vermeyi reddettiğinden, askerler bu kişilere saldırırlar. Bunun üzerine askerler ile oradaki mahkumlar arasında bir çatışma çıkar. Böyle bir provokasyon sonucu, başkaldırı beklenmedik bir şekilde, planlanmış zamandan önce, 8 Şubat 1925'de başlar

Kıyam, 1925 yılının Şubat başında, Kürdistan'ın bütün bölgelerinde aynı anda başlar. Hasenan aşireti reisi Albay Halit derhal Muş'u kuşatır. Cibran Aşireti'nden Hasan, çarpışmalardan sonra Hınıs'ı, Şêx Abdullah ise Varto'yu zaptederler. Birkaç küçük çarpışmadan sonra Ergani ve Maden de zaptedilir. Şêx Sait, 7000 kıyamcı ile birlikte Kiği, Eğil üstüne yürür. Hani, Lice ve Piran'ı zaptederek 14 Şubat günü Darahini'yi tamamen ele geçirir ve buraya Modanlı Feqi Hesen'i vali olarak tayin eder. Darahini, Kürdistan'ın geçiçi başkenti ilan edilir. Toplanan vergiler ve tutsak alınanlar Darahini'ye gönderilir. Çapakçur da ele geçirildikten sonra, bütün Harput ele geçer. Kısa bir süre sonra da çevre aşiretlerden yardımcı kuvvetler alınarak Amed üstüne yürünür.

Hükümet endişeye kapılarak derhal Sarıkamış'taki 9., Erzurum'daki 8., Amed'deki 7. tümenleri ve Mardin'deki 1., Urfa'daki 14. Süvari alaylarını,

Van'daki 1. Süvari tümenini ve hudut birliklerini harekete geçirir.

Amed'e doğru ilerleyen kıyamcılar, hem kuzeyden hem de güneyden taarruza geçerler. Her iki taaruz da başarılı olur ve Mardin kapısının yeraltı geçidinden şehre girilir. Hükümet birlikleri kaçarak İç Kale'ye sığınır. Direnişçiler, orada bulunan silah ve cephane depolarını zaptederler.

Kıyamcıların ilk hedeflerinden biri, kıyamdan elde edilebilecek güçle Azadi Örgütü'nün liderlerini kurtarmaktı. Ancak sistem, 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükun Kanunu'yla Amed'de ve Ankara'da birer İstiklal Mahkemesi kurar. Kıyam bölgesindeki İstiklal Mahkemesi'ne, alınan idam kararlarını derhal uygulama yetkisi verilir. Şark İstiklal Mahkemesi 14 Nisan'da fiilen göreve başlar ve 17 Nisan'da Şeyh Eyüp ve Doktor Fuat, 27 Mayıs'ta Seyid Abdülkadir ve arkadaşları idam edilir. Bu arada Cibranlı Halit ve Yusuf Ziya da asılırlar..

Hükümet askerleri Amed'in etrafında başarı elde edemezler, her taraf kıyamcılar tarafından kapatılır. Kürdistan'da ortaya çıkan kıyamın bastırılabilmesi için her zamanki gibi sömürgeci güçler birlik olup kıyama bastırmaya çalışılır. Bu bağlamda Fransızlar, Türk askerlerine güneyden girebilmeleri için yol açarlar. Bundan dolayı, yollar Kürdistan direnişçilerine kapatılır. Bazı aşiretler durumun kötüleştiğini görünce, hükümet askerlerinin safına

geçerler. Şêx Said geri çekilerek İran'a geçmeye karar verir.

Şêx Sait'in kuvvetleri Genç'in kuzeyinde zor duruma düşer. İran'a çekilmek için şiddetli çarpışmalar yaşayarak, hükümet askerlerinin cephesini yarıp Varto yakınlarına varabilirler. 15 Nisan'da, Şêx Sait Bacanağı Binbaşı Kasım'ın ihbarı üzerine, Muş ve Varto arasındaki Abdurrahman Köprüsü'nde, büyük bir kısmı yaralı olan diğer yoldaşlarıyla birlikte düşman güçlerine esir düşer ve Amed'e gönderilirler. Şêx Said arkadaşlarıyla beraber 5 Mayıs günü Amed'e getirilir. Yargılandıkları zaman karar zaten bellidir. 29 Haziran'da Şêx Said ile beraber 46 arkadaşı idam edilir.

Asılacağı sırada bir kağıdın üzerine Arapça şöyle yazar: "Değersiz dallarda beni asmanıza pervam yoktur. Muhakkak ki ölümüm Allah ve İslam içindir."

İlmik boynuna geçirildikten sonra, Kürdçe söylediği son söz ise; "Şu anda fani hayata veda etmek üzereyim. Halkım için feda olduğuma pişman değilim. Yeter ki torunlarım düşmanlarıma karşı beni mahcup etmesinler."

Bu kıyamın sonucunda 14 şehir, 700 köy, 9000'e yakın ev harabeye döner. 50.000 kişi göç ettirilir, 7.500 kişi zindanlara atılır, 660 kişi idam edilir. 80.000 kadar Kürd öldürülür. Bir çok yerde insanlar ahırlarda toplu bir şekilde yakılırlar.

AĞRI AYAKLANMASI

1925'te gerçekleşen Şeyh Said Kıyâmı'ndan sonra gerçekleştirilen devlet şiddeti, Kürdistan'da adeta Kürd kıyımı halini almıştı. Kürdistan'ın bir mezar haline getirmeyi hedefleyen sistem, idam sehpaları kurup, şehirleri, köyleri topa tutmuş, binlerce Kürd, Mecburi İskan Yasası'yla farklı bölgelere göç ettirilmişti. Kürdistan'a Anadolu'dan Türk nüfus aktarılarak Kürd halkı zorla Türkleştirilmeye çalışılmıştır. Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılması ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması, Umumi Müfettişlikler vs. uygulamalarla Kürdistan'da çıkabilecek yeni kıyâmların önü alınmaya çalışılmıştır.

Oysa ki Şeyh Said Kıyâmı'ndan sonra, Kürdistanda hiçbir zaman kıyâmlar durmadı. Seyh Said Kıyâmı'nın bastırılmasından on gün sonra Nehir ayaklanması meydana geldi. 1926'nın başlarında Hazro ayaklanması, Haco önderliğinde Nusaybin'de gerçekleşen ayaklanma, Arvo ve Pervari ayaklanmaları (Nisan) Van, Hakkari, Beytüşebap, Çölemerik ve Sason'da lokal ayaklanmalar 1926 yılının kıyâmlarıdır.

Şeyh Said Kıyâmı'na katılıp Suriye'ye kaçanlar bir araya gelip Hoybûn Örgütü'nü kurarlar. 1927'nin ilkbaharında Ağrı'da "Kürdistan Teali Cemiyeti", "Kürdistan Teşkilatı", "Kürd Milleti", "Bağımsızlık

Komitesi" örgütlerinin kendilerini fesh ederek kurmuş oldukları bir örgüttür. Hoybûn'un çalışmaları bir idari komite tarafından yürütülüyordu. Fransa, ABD ve Mısır'da bürolar açarak Kürdçe, Fransızca, Türkçe ve Arapça gibi farklı dillerde yayınlar çıkarmışlardı.

1928 yılına kadar da örgütün merkezi Halep'ti. Hoybûn Örgütü'nün idari komitesinde İstanbul'daki Kürd aydınları bulunuyordu. Emin Ali Bedirxan'ın oğullarından Celadet Bedirxan komitenin başkanıydı. Diğer üyeleri de Celadet Bedirxan'ın kardeşleri Kamuran Bedirxan, Süreyya Bedirxan, Memduh Selim Bey ve Şahin Bey, Haco Ağa, Ramanlı Emin, Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza gibi aşiret liderleri, Kerim Bey, Kamil Bey, Tefvik Bey idi.

Hoybûn yöneticileri daha önceki eksiklikleri yaşamadan, dört parçadaki bütün aşiretleri bir araya getirerek, savaşçıları modern silahlarla donatmak suretiyle geniş çaplı bir kıyam hazırlığı yapıyorlardı. Örgütün kurucuları arasında Kuzey, Güney ve Rojava'dan Kürdler vardı. Ağrı ayaklanması öncesi ve sonrasında Doğu Kürdistan da dahil olmak üzere her dört parçada örgütlü bir mücadele yürütülüyordu. Savaşı ve silahlı ayaklanmayı amaçlamış, işgal edilmiş Kürdistan topraklarını kurtarıp, üzerinde bağımsız bir ülke kurma amacına uygun, gizli bir örgütlemenin gereklerine cevap verebilecek bir örgütlenmeydi. Xoybûn, ortaya koyduğu çalışmalarla Ağrı Ayaklanması'na öncülük etmiştir.

Hoybûn örgütü:

Türkiye, İran ve Irak'da etkinlik gösteren Kürd hareketleri ile iletişim kurup destek vermeye çalışmıştır. Kürdistan'ı tamamıyla özgürleştirinceye mücadele etmeye kararlı olan Hoybûn Örgütü diğer komşu ülkelerle de görüşüp onlardan da destek almaya çalışmıştır. Oysa İran Hükümet'i Ağrı ayaklanmasının bastırılması için Türkiye ile işbirliğine girmiştir. Irak ve Suriye de kendi sömürgeleri altında bulunan Kürdlerin de aynı istemlerle ayaklanmalarının önünü almak için Hoybûn Örgütü'nün istemlerine cevap vermemişlerdir. Kuzey Kürdistan dağları, ayaklanmanın merkezi olacak ve savaş için depo ve talim yeri olacak, Kürd kuvvetlerinin genel komutanlığı altında faaliyet gösterecek bir askeri merkez oluşturma kararı almışlardı.

1925'ten beri Ağrı bölgesinde kıyاملar sürekli devam ediyordu. Hoybûn, var olan gücü birleştirip örgütlü bir ayaklanma zemini oluşturmuştur. **Ağrı ayaklanması 16 Mayıs 1926'da başladı.** Xoybûn; İhsan Nuri Paşa'yı askeri güçlerin başkanı, Biroyê Heske Têli'yi (İbrahim Paşa) vali ve sivil yönetimin başkanı olarak görevlendirmiştir. Ayaklanma diğer bölgeleri de içine almış, Amed, Muş, Hınıs ve Bulanık'ta şeyhler halkı örgütleyip ayaklanmayı yönlendirmişlerdi.

Türk ordusu ilk karşı saldırıyı 1927'de Zilan vadisinden başlatır ancak İran'dan gelen aşiretlerin desteğiyle 8 bin kişilik Türk ordusu bozguna uğratılır. Savaş teçhizatları ele geçirilir. Bu yenilgiyle Türk askerleri Diyadin'e çekilirler. Türkiye, bu yenilginin, İran'dan gelen güçlerin desteğiyle olduğunu anlayınca, İran'dan, sınırı kapatmasını ve sınırdan geçecek Kürd güçlerinin silahsızlandırılmasını ister.

Kürd güçleri burada ortaya koydukları başarının ardından Ağrı'da Kürdistan bayrağını çekerler ve böylece Ağrı'da "Kürd Cumhuriyeti" kurulur.

1928'de Türk hükümeti Ağrı Kürdleri ile görüşme yolları aramaya başlar. Ayaklanmadan vazgeçtikleri takdirde sürgünleri durduracağını, idamların olmayacağını ve sürgündeki Kürdlerin geri dönüşleri sağlanacağını, mahkumların bırakılacağını belirtir.

Türk hükümetinin ikna çalışmaları sonuç vermeyince, 1928'in Eylül ayında, iki mebus, Kara Kilise valisi, 29. Tümen komutanı, Diyadin ve Beyazıt kaymakamlarının da aralarında bulunduğu bir heyet ile doğrudan İhsan Nuri Paşa'yla görüşmek üzere Beyazıt'a giderler.

İhsan Nuri'ye; teslim olması ve silahlarını teslim etmesi koşuluyla; tüm arkadaşlarıyla birlikte affedileceklerini, Türk hükümeti tarafından General

rütbesi, yüksek maaş, istediği Avrupa ülkesinde askeri ateşe görevi teklif edilir.

Ulusal hakların söz konusu dahi edilmediği bu görüşmede İhsan Nuri Paşa, bütün teklifleri reddedip görüşmeleri keser.

1929 Mart ortalarında Türk askeri gücü, Iğdır ve Beyazıt'a Salih Paşa komutasında iki kolordu yerleştirir. Operasyonlar 11 Haziran 1930'da Ağrı Kürd Cumhuriyeti'nin sınır karakollarına saldırıyla başlar. Haziran'ın ikinci yarısında, Ağrı Dağı'na yayılmış Kürdlerle, Türk ordusu karşı karşıya gelir. Kürdler çok geçmeden bir operasyon başlatırlar. İhsan Nuri komutasındaki birlikler ve Celali Kürdlerinin şefi İbrahim Paşa ve Türk ordusunda eski bir binbaşı olan Mahmud Beyler, Türk birliklerini tecrit etmek amacıyla arkadan bir saldırı gerçekleştirirler, mahalli halkın desteğiyle Van Gölü'nü güneyden ve kuzeyden geçip Amed'e ulaşmayı amaçlarlar. Çok geçmeden kuzeyden Ağrı, Van'ın doğusunda Hoşab'a kadar uzanan 150 km'lik geniş bir cepheden söz edilmeye başlanır.

Irak'ta Barzanlı Şeyh Ahmet, 21 Temmuz 1930'da 100 ila 200 arasında savaşçısını Kürdlere yardım etmek üzere Türkiye sınırı olan Oramar yakınlarına gönderir.

Türk hükümeti bu durumu İngiliz hükümeti nezdinde protesto eder, birkaç gün sonra Şeyh Ahmet ikinci

bir Kürd savaşçı gurubunu daha gönderir.

Bu ekip hemen Türk kuvvetleriyle savaşa tutuşur. İran'ın gönderdiği takviyeler sayesinde kıyamın genişlemesi engellenir. Daha sonra Türkiye'nin girişimiyle Irak hükümeti tarafından Şeyh Ahmet'e bir operasyon düzenlenir. Türk hükümeti aynı dönemde Salih Paşa'ya da Ağrı'da mevzilenmiş Kürdlere saldırı emrini verir. Türk birliklerinin, Ağrı'nın doğu yamacındaki stratejik noktaları ele geçirmesiyle Salih Paşa tarafından 7 Eylül 1930'da Ağrı'nın kuzey yamacından saldırı emri verilir. Salih Paşa, 10 Eylül'de iki Ağrı arasındaki Eğer'i ele geçirir. Daha sonra güneye çekilmeye başlar. Kürd başkomutanı İhsan Nuri, İran'a iltica eder.

Ağrı Ayaklanması'nın bastırılması üzerine Türk devleti tarafından Van'ın Erciş İlçesi'nin Zilan Deresi'nde büyük bir imha hareketi başlatılmıştır.

Ağrı Dağı başkaldırısından sonra Zilan Vadisi'ne sığınan Kürdlere, dönemin Kolordu Kumandanı Salih Paşa tarafından yürütülen askeri hareketle tam bir soykırım uygulanır. Türk uçakları tarafından Zilan Bölgesi bombalanır, dağlar ve dereler ateş altına alınır. Bölgenin giriş ve çıkışları tutulur ve bölge on binlerce asker tarafından kuşatılır, katliam başlar. Yeni doğmuş bebekten, 90'lık ihtiyara kadar

her yaş ve cinsiyetten insan; mitralyöze tutularak, süngülenerek, buğday başağı biçilircesine yok edilir. Toplam 44 köy ateşe verilir ve yaklaşık 15 bin kişi de Ceme Gürceme vadisinde, birbirlerine bağlanarak toplu bir şekilde vahşice katledilir. Bu toplu kıyıma katılan erlerden biri olayı şöyle anlatır: “Kadın, çocuk ve bebeler dahil herkesi, bölgedeki bütün köylerin halkını, binlerce insanı, Zilan deresine doldurdular.

Etraflarını makineli tüfeklerle çevirdiler. Makineli tüfeklerin başında bizler, yani erler vardı. Ellerimiz tetikteydi ve namlular topluluğa dönüktü. Bizim arkamızda erbaşlar sıralanmıştı. Elleri tüfeklerin tetiğinde namluyu bize yöneltmişlerdi. Onların arkasında, üçüncü sırada subaylar tabancaların namlusuna mermiyi sürmüş bekliyordular.

Biz ateş etmesek erbaşlar bizi vuracaklardı. Onlar bizi vurmazsa subaylar onları ve bizi vuracaklardı. Tetiğe bastık. Binlerce mermi deredeki insan topluluğunun üzerine ateş kustu. Kadınların, çocukların, yaşlı, genç erkeklerin korkunç çığlıkları dereyi sardı. Bir süre sonra çığlıklar iniltiye dönüştü. Ve sonra iniltiler de kesildi. Yaşlı ve genç erkeklerin yanında, binlerce kadının, çocuğun, kundaktaki bebeklerin cesetleri bir kan gölü içinde bırakıldı. Kurda, kuşa yem edildi. Bir süre sonra cesetler koktu, çürümeye terk edildi.”

Cesetler arasında baygın yattıkları için öldürülmekten kurtulan yaralılar da bu trajediyi yıllarca anlattılar. Bunlardan biri olan Tayfun Susak, -Bulanık'ta halk tarafından "**Tayfunê Zilani**" olarak tanınır- o günü şöyle anlatır: "Yüzbaşı Derviş Bey'e bağlı askerler, isyana kalkışacağız diye bir anda Zilan Deresi'ndeki 7 köye baskın yaparak, taramaya başladılar. Herkesi öldürmeye başladılar. Kısa bir sürede ortalık cesetlerle doldu. Bütün cesetleri üst üste yığdılar, ben de cesetlerin altında kaldım. Askerler gittikten sonra ortaya çıktım. Ancak ailemden sadece ben sağ kalmıştım. Babam, annem ve bütün akrabalarım öldürülmüştü. Çok az kişi sağ kurtuldu. Kurtulanlar da benim gibi akli dengelerini yitirdiler."

Olaylardan sonra tekrar askerlerce gözaltına alındığını belirten Susak, şöyle devam ediyor: "Bir süre sonra askerler tekrar bölgeye geldiler ve sağ kurtulanları Muş, Ağrı ve Doğubeyazıt'a götürdüler. Aralarında ben de vardım. Buralarda günlerce aç kaldık ve işkencelere tabi tutulduk. Daha sonra esir olarak birkaç yıl askerler için çobanlık yaptım. Çobanlıktan sonra beni Elazığ Deliler Hastanesi'ne gönderdiler. Uzun bir zaman burada kaldım. Burada hayvan muamelesi yapıyorlardı. Hastanede çok acı çektim. Burada ortalığın düzelmesi ile birlikte serbest bıraktılar. Ben de tekrar köyüme gelmek istedim. Ancak oraya gittiğim zaman evler dahi yoktu. Ben de Muş'a geldim. Ve Bulanık İlçesi'ne

yerleştim. O günden bu yana buralarda dilencilik yaparak geçiniyorum."

Katliam tarihinde 17 yaşında bir genç olan ve şu an Kündük Köyü'nde oturan 94 yaşındaki Kakil Erdem, o dönemin sağ kalan ender tanıklarından biri olarak gördüklerini şöyle anlatıyor:

“Askerler, hamile kadınları öldürüp, çocuklarını karınlarından çıkarıyorlardı. İnsanları gözlerimin önünde kesiyorlardı. Benim gözümün önünde 3 akrabamın kafa derisini yüzdüler. İki kardeşi ağaçlarla döverek öldürdüklerini gördüm.”

Erdem, katliam başladığı sırada dağlara kaçtığını ve saklandığı yerden olup biteni izlediğini belirterek: “7. Kolordu'ya bağlı binlerce asker köylere geldi. Zilan'da bulunan 72 köyün etrafını sardılar. Bu köylerde bulunan çoluk çocuk, kadın erkek, yaşlı genç demeden herkesi öldürdüler. Askeri birliğin başında da İbrahim ve Derviş beyler vardı. Onlar insanları öldürdüğünde biz kaçıp saklanmak zorunda kaldık. Bazıları da buğdayların ve eşyaların altında saklandılar. Daha sonra dağlara kaçtık. Günlerce dağlarda aç kaldık. Askerler gittikten sonra köye geri döndük. 35 akrabamı öldürmüşlerdi. Benim en büyük ağabeyim de sağ, o da bu olayları gördü.” diyor.

Erdem, “bence emri İsmet İnönü verdi. Derviş Bey Alparslan Türkeş'in babasıdır. Katliamın baş

sorumluları onlardır. Olayları düşündükçe tüylerim diken diken oluyor. O katliamı hiç unutamadım. Esir alınanları da öldürdüler. Bu katliamda ölenlerin çoğu Kurtuluş Savaşı'nda savaşmış insanlardı. Bu ülke için de savaştilar. Ben de bu ülke için askerliğimi Sarıkamış'ta yaptım. Düşmana karşı birlikte savaştığımız insanlar daha sonra gelip bizi öldürdüler.”

Uygulanan bu katliamdan sonra sistemin yarı resmi gazetesi durumunda olan Cumhuriyet Gazetesi, 16 Temmuz 1930 tarihindeki sayısında Zilan vadisindeki toplu katliamı şöyle veriyordu:
"Ağrı eteklerinde eşkıyaya katılan köyler yakılarak, ahalisi Erciş'e sevk ve orda iskan olunmuştur. Zilan hareketinde imha edilen eşkıya miktarı, 15 binden fazladır. Yalnız, bir müfreze önünde düşüp ölenler 1000 kişi tahmin ediliyor. Zilan deresine sıvışan 5 şaki teslim olmuştur. Buradaki harp, pek müthiş bir tarzda cereyan etmiştir. Zilan deresi, lebalep cesetlerle dolmuştur."

Harp Tarihi Arşivi'nde mevcut belgelerden alınmış olan bazı bilgilerin yer aldığı Türkiye'de Kürd İsyancıları (Faik Bulut) kitabında, Genelkurmay Başkanlığı'nın 1 Temmuz 1930 tarihli emrine de yer verilmiş. Genelkurmay Başkanlığı, "Ayaklanma sahasındaki köylerden, ayaklanmalara katılmış olanların tamamı yakılacaktır." emrini veriyor.

Genelkurmay Başkanlığı'nın 3 Ağustos 1930'da yayınladığı emirde ise, "...Halka ayaklananların mutlaka cezalandırılacağı kanısını vermek için Oramar olayına katılan köylerin ve yayladaki aşiretlerin tespiti ile bunların hava kuvvetleri ile bombardıman ettirilmesi gerekir" deniliyor.

Bu belgelerde; "2 Temmuz 1930'da, kolordu bölgesinde şu hareket ve faaliyetler olmakta idi: Kaymaz, Haçan, Kölesor, Çilli ve Osmanlı köyleri havadan bombalanmış; Patnos bölgesinde ayaklanmalara katılan köyler bomba ve makineli tüfek ateşi altına alınmış." olduğu yazılıdır.

Dönemin iktidarlarına göre ise; "**İsyan mıntıkasında işlenen fiiller suç sayılmaz**"dı. Bölge, "serbest atış alanı"ydı. 20 Temmuz 1931 tarih ve 1850 Sayılı Kanunla bu teyid edilmişti:

Madde 1: Erciş, Zilan, Ağrı dağ havalisinde vuku bulan isyanda, bunu müteakip Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkası ve Erzincan Pülümür kazası dahilinde yapılan takip ve te'dip hareketleri münasebetiyle 20 Haziran 1930'dan 1 Kanun-ı Evvel 1930 tarihine kadar askeri kuvvetler ve devlet memurları ve bunlar ile birlikte hareket eden bekçi, korucu, milis ve ahali tarafından isyanın ve bu isyanla alakadar vak'aların tenkili emrinde gerek müstakilen ve gerekse müştereken işlenmiş ef'al ve hareket suç sayılmaz.

Madde 2: Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 3: Bu kanunu icrasına Adliye ve Dahiliye vekilleri memurdur.

Katliamdan sonra Zilan Deresi, askeri yasak bölge olarak ilan edildi. Bir süre sonra da Devlet Üretim Çiftliği kuruldu. Sonrasında bölgeye, Afganistan'dan göçmenler, yani Türkmenler getirilip yerleştirildi. Hala da bölgede sadece Türkmenlerin bulunduğu köyler vardır.

Bu halk için mazlumiyetinin en acılı karelerinden biridir Zilan Deresi. Orada kundaktaki bebelerden tutun, en yaşlısına kadar buğday başağı biçilircesine binlerce insanlar yok edildi.

Şuna inancımız sonsuzdur ki, bu halkı öldürmekle bitireceklerini zannedenler yanılmışlardır. Zilan katliamından sonra Halepçe, Qamişlo, Dersim, Lice ve farklı yerlerde ve farklı zamanlarda Kürd halkı üzerinde katliamı gerçekleştirenler de bu halkın özgürlük mücadelesini bitirememişlerdir. Bu halk, özgürlük mücadelesi verdiği için bunca katliamlara uğramış, bunca ağır bedeller ödemiştir. Şüphesiz Kürd halkının ödediği bu bedeller hiçbir şekilde boşa gitmeyecektir ve bu halk eninde sonunda özgürlüğünü elde edecektir.

Seyyid Rıza ve DERSİM DİRENİŞİ

"Ben sizin yalan ve hilelerinizle baş edemedim, bu bana dert oldu. Ama ben de sizin önünüzde diz çökmedim, bu da size dert olsun." (Seyit Rıza)

Kürdistan'da tarih boyunca adını direnişle tarihe kaydeden Dersim, aşiretler tarafından yönetiliyordu. 1938'lere kadar hiçbir askerin ayak basamadığı bir bölge olan Dersim, Osmanlı'dan beri bağımsızlığını korumuş, kendi kendini yönetmiştir.

Şeyh Said Kıyamı'ndan sonra Kürdistan'da hakimiyetini kurmaya çalışan yeni rejim, Dersim'in bu yapısını kendisi için tehlike olarak görmüştür.

Osmanlı'dan bu yana, hiçbir zaman tam anlamıyla devlet otoritesine boyun eğmeyen Dersim'i ezmek, bu süreçte yeni rejimin stratejik hedefini oluşturuyordu. İlk etapta Dersim'e yakın bölgelerdeki muhalif güçler bastırılarak Dersim'in etrafındaki çember daraltıldı. 1936'da M. Kemal, meclisin açılış konuşmasında; "Dahili işlerimizden en mühim bir safra varsa o da Dersim meselesidir, ezilmesi için ne gerekiyorsa yapılmalıdır" diyordu. 2 Ocak 1936'da yürürlüğe giren Tunceli Kanunu'yla Dersim'in adı Tunceli olarak değiştirilir. General Abdullah Alpdoğan, Dersim'e vali ve 3. Umum Müfettişi olarak atanır. Kendisine Dersim üzerinde her türlü tasarruf yetkisi verilir. Alpdoğan, sıkıyönetim ilan

edip, terör ve idamlara başlayarak Dersim'e asker yığar. Sivas, Malatya, Erzurum ve Gümüşhane illeri de bu kanunun geçerlik alanına dahil edilirler. Böylece Tunceli Kanunu merkezi Dersim olmak üzere yerleşik tüm sahayı kapsamına alır. Dersim, bu kanunla "Yasak Bölge" ilan edilir. Dersim'e giriş çıkışlar özel izne tabi tutulur. Bu kanunun çıkarılmasının nedeni, Dersim'de var olan bağımsız yönetim yapısından çıkarıp, egemenlik altına almaktı. Buna yönelik olarak da "İç Dersim" olarak adlandırılan, direnişlerin merkezi olan bugünkü Tunceli'ye çok sayıda karakol inşaa edilir. İlk olarak karakol yapımına Sin, Amutka, Denzik, Haydaran bölgelerinde başlanır.

Dersimliler Seyit Rıza önderliğinde 1937 yılı başında M. Kemal'e bir uyarı bildirisi sunarak; "Bütün jandarma ve ordu mensuplarının bölgeden çekilmesini, her türlü imar (askeri amaçlı) çalışmalarının (köprü, demiryolu vb.) durdurulmasını isteyip, silahlarını koruma hakkı ve vergilerin hafifletilmesi" taleplerinde bulunurlar. Bu istekler cevap bulmayınca Dersim halkı direnişe geçer. Seyit Rıza ve Alişer, karakol yapımlarına ilk karşı çıkanlardı. Bu durum Haydaran, Kureyşan, Yusufhan ve Demanan aşiretleri ve daha bir çok aşiretin de toplanmasına yardımcı oldu.

Devlet tarafından Ocak 1937'de, Kürdistan'a yönelik zorunlu iskan yasanın çıkarılması Dersim halkını daha bir öfkeliendirir. Halk, bu yasayı tartışmak üzere bir toplantı düzenler. Bu toplantılar sonucunda, Türk Askeri Valisine halkın yasaya karşı olduğunu belirten bir protesto mektubunu iletcek bir temsilci heyeti gönderilmesi kararlaştırılır. Bu mektubu taşıyan elçiler, Askeri Vali tarafından tutuklanırlar ve hemen ardından Harput'ta idam edilirler. Kürdler ise misilleme olarak bir polis konvoyuna saldırıp polisleri kaçıırırlar. Polis konvoyuna yapılan bu misillemeyle birlikte ayaklanma start alır.

Direnışin komutanlarından Seyit Rıza, Harput'ta Alpdoğan ile bir görüşme yapar. Öte yandan, Abdullah Alpdoğan, Seyit Rıza'nın yeğeni Rehber'le görüşür. Direnişinin komutanlarından Alişer, Rehber'in bu görüşmesine karşı çıkar. Fakat Rehber, Alişer'i dinlemez ve görüşmeye gider. Bu görüşmede Rehber, Alpdoğan tarafından kandırılır ve amcasına ihanet etmesi karşılığında kendisine maddi bazı menfaatler vaad edilir.

İlk saldırı, savaş uçakları eşliğinde silahsız bölgelere yapılır. Bu arada Mazgirt bölgesinde çatışmalar başlar. Devlet bunun üzerine Erzurum ve Erzincan kolordularını bölgeye sevkeder, Diyarbakır'dan 7. Kolordu Uçak Karargahı'nı Elazığ'da konuşlandırır ve seferberlik ilan edilir. 1937 yılında uçaklar, Dersim'i bombalamaya başlar.

21-22 Mart 1937 gecesi, Pax Köprüsü Demenan ve Haydaran aşiretleri tarafından yıkılır, karakollar basılır. Devlet, Yusufhan aşireti üzerinde yoğunlaşır. Burada insanlar öldürülür kadınlara tecavuz edilir. Bazı Dersimli hanımlar da askerin eline geçmemek için kendilerini Munzur sularına bırakarak ölürlər!.

Bir süre sonra ordu güçleri geriletilir. Dersim'in Mazgirt bölgesinde de çatışmalar başlar. Direnişe, kısa sürede Bahtiyar, Abasan, Corin, Karabal, Haydaran, Demanan aşiretleri de katılır. Dersim direnişinin önderlerinden olan Alişer, devletin baş hedefleri arasındaydı. Abdullah Alpdoğan, daha önceden satın aldığı Rehber'i bu arada devreye sokar. Rehber, on beş gün boyunca direnişe katılır. Bu durum bir güven ortamı yaratır.

Alişer, direnişi Ağdat Tujik Dağı eteklerinden yönetir. Plana göre Alişer, bölgeyi terkedecekti. Rehber, Alişer ile sık sık görüşür. 9 Temmuz 1937'de Alişer ve eşi Zarife, bölgeyi terketmeden önce, Rehber ve 8 kişi tarafından katledilirler. Onların kesik başları ordu komutanına teslim edilir. Türk ordusu, Dersim'i kuşatma altına alır. Kureyşan ve Bahtiyar aşiretleri direnişe destek çıkan aşiretlerdendi. Bahtiyar aşireti lideri Şahin Ağa, Alişer'in katledilmesinden sonra direnişi yönetenlerin başında geliyordu. Askerler, havadan ve karadan saldırıyı daha bir yoğunlaştırırlar. Seyit Rıza'nın bulunduğu Laçınan

Deresi, günlerce direnir. Bu direniş sonunda Seyit Rıza sağ kurtulurken, ailesi ve 33 arkadaşı katledilir. Sonraki günlerde direniş, aşiretler tarafından sürdürülür. Toplantı yapan aşiretler, Munzur suyuna birer taş atarak direnişe devam kararı alırlar. Hozat'ta Bahtiyar Aşireti lideri Şahin Ağa savaşıyordu. Bu arada direniş devam ederken, Yusufhan aşireti devlet tarafına geçer. 9 Ağustos 1937'de Şahin Ağa Abdullah Alpdoğan tarafından satın alınan süt kardeşi Lılo Hıdır tarafından kafasına bir kurşun sıkılarak öldürülür. Ardından kafası kesilerek Hozat'taki Ordu komutanına teslim edilir. Dersim direnişini sürdüren liderlerden Şahin Ağa'nın katledilmesi, direnişin bitişine yol açan etkenlerdendir.

Seyit Rıza ve yoldaşları bütün bu yaşananlara rağmen direnişi sürdürürler. Seyit Rıza bu yoğun çatışmalar içinde yeni cepheler açma, direniş dışı kalan aşiretleri savaşa katma planları yapıyordu. Seyit Rıza'nın bu çabaları sonucu aşiretlerden çoğu direniyor, savaşıyor ve devlet kuvvetlerine önemli zaiyatlar veriyordu.

Devlet, bu direnişlerde önemli kayıplar verir. Erzincan Valisi, Seyyid Rıza'ya bir mektup göndererek şunları ifade eder; "Eğer bana yetişirsen, senin can ve mal güvenliğini sağlayacağıma ve şartlarını görüşebileceğime inanmanı isterim." 5 Eylül 1937'de Seyit Rıza, yoldaşlarıyla birlikte Erzincan'a ulaşır. Burada Seyit Rıza ve yoldaşları

hemen tutuklanarak zindana atılırlar. Seyit Rıza'nın da aralarında bulunduğu 58 kişi, hemen Elazığ'da, olağanüstü yetkilerle donatılmış ve kararı temyiz edilemeyen özel bir mahkemede yargılanmaya başlarlar. Mahkeme 11 kişiye idam cezası verir. Dört kişinin cezası çok yaşlı oldukları için 30 yıl hapse çevrilir. Seyit Rıza ve beş direnişçinin idam kararı 18 Kasım 1937'de Elazığ Buğday Meydanı'nda infaz edilir. Seyyid Rıza gururla idam sehпасına doğru ilerler ve çingeneyi itip, ipi boynuna geçirir ve sandalyeye de kendisi tekme vurup kendi infazını gerçekleştirir.

Sivil halk kitlesel halde Kutu ve Kalan derelerine sığınır. Alişer'in öldürülmesi ve Seyit Rıza'nın idamından sonra asker, hemen hemen her dağın zirvesini ve her vadiyi işgal eder. Kemalist devletin Dersim'e yönelik amacı, Dersim'i kesin şekilde ilhak etmek ve insansızlaştırmaktı. 1938 yılında küçük ayaklanmalarla devam eden direniş, tam bir katliamla sonuçlanır. 60 bin Dersimli katledilir, on binlercesi sürgün edilir.

* * * * *

Molla Mustafa Barzani Ayaklanması

1930'da Irak'ın bağımsızlığa kavuşmasıyla Güney Kürdistan'da halka yönelik baskılar daha bir şiddetlenmeye başlar. Daha önce Şêx Mahmud Berzenci önderliğinde direniş ortaya koyan halk, bu kez Barzani ailesi öncülüğünde yeni bir direniş için örgütlenir.

İkinci Dünya Savaşı arefesinde Kürdistan'da durum iyice kötüleşir. Irak hükümetinin Kürdistan'a yönelik uyguladığı baskı politikası yaşamın her alanında kendini hissettirir.

Bu dönemlerde sürgünde bulunan Barzan ailesi, 1939 yılında Kürd subayları tarafından kurulan "Hiwa" örgütü üyeleriyle temasa geçip Barzan bölgesine dönüş planları yapar. Molla Mustafa Barzani, 12 Temmuz 1943'te Süleymaniye'den Şeyh Mahmud Berzenci'nin oğlu Latif Berzenci'nin de desteğiyle sürgünden firar eder. Önce İran'a gider ve ordan kuzeye yönelerek sınırı geçer ve Barzan'a ulaşır. Barzani, hemen kendi aşiretini toplarlar ve yeni bir direniş için hazırlıklara başlar. Bir yandan karakollara baskınlar düzenleyerek askeri teçhizat elde etmeye çalışırken, öte yandan Kürd aşiretlerine elçiler göndererek aşiretleri örgütlemeye çalışır.

Irak hükümetinin halka yönelik baskıları halkın hükümete karşı tepkisini artırır. Bu süreçte Molla Mustafa Barzani'nin direniş çağrısı halkta büyük yankı uyandırır. Molla Mustafa Barzani silahlı direnişe geçmeden önce sorunları diplomatik yollarla çözmeye çalışır. Irak hükümetine Şeyh Ahmet Barzani aracılığıyla bir mektup göndererek hükümetten; halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesini, eğitim ve sağlık alanlarında çalışmaların iyileştirilmesini talep eder. Ancak hükümetten bu isteklere karşı herhangi bir yanıt gelmediği gibi halkın direnişe geçmesinin önüne geçebilmek için farklı önlemler de alınır. Bu bağlamda Şeyh Ahmet Barzani ve diğer Barzan yöneticileri rehin alınırlar. Irak Hükümeti, Mustafa Barzani'nin hemen teslim olmasını, aksi takdirde kendilerine yönelik silahlı saldırıların başlayacağını bildirir. Hükümet, rehin aldığı Barzani ailesini tekrar Hille'ye sürer. Barzani'nin kardeşi Şeyh Ahmed'i bir mektup yazmaya zorlarlar. Şeyh Ahmed bu mektubunda Barzani'ye yapılacak en iyi şeyin teslim olmak olduğunu belirtir.

Güney Kürdistan'da bulunan Hiwa, Rızgari, Şoreş, Yekitiya Xebat gibi örgütlerden de destek alan Molla Mustafa Barzani ve çevresindekiler askeri harekatı başlatırlar. Hiwa örgütü, Irak hükümeti başta olmak üzere bazı büyük devletlerin Bağdat büyükelçiliklerine mektup ve bildirimler göndererek Mustafa Barzani'ye destek sağlamaya çalışırlar. Bazı

kaynaklarda Molla Mustafa Barzani Hareketine her gün 40–50 kişi katılıyor ve hükümet tarafından gönderilen askeri kuvvetler bozguna uğrattılıyor.

Hükümet, İngilizlerden de destek alıp Mustafa Barzani'ye bir mesaj göndererek bölgeyi terk etmesini ister. Ancak bu istek, Molla Mustafa tarafından kabul edilmediği gibi direnişin daha da büyüyerek gelişmesine vesile oldu. İngilizler, direnişin daha fazla büyümemesi için önlemler almaya başlar. Irak hükümeti ise Kürdlerin elit tabakasından bazı kişileri kendi tarafına çekmeye çalışarak direniş gücünü kırmaya çalışır. Bu bağlamda Macit Mustafa'ya bakanlık görevi verilir ve direnişçilerle hükümet arasında arabuluculuk görevi kendisine yüklenir.

Direnişçiler bir çok bölgede hükümet askerlerini yenilgiye uğrattınca, hükümet yetkilileri sorunu diplomatik yollarla çözmek amacıyla Molla Mustafa Barzani ile görüşülmesi için temsilciler seçip gönderirler. Direniş gücünün ekonomik yetersizliği, askeri teçhizatın azlığı gibi sorunlarla birlikte baştan itibaren sorunu diplomatik yollarla çözmek isteyen Molla Mustafa Barzani'nin görüşmeleri kabul etmesine neden olur. 1943'ün aralık ayında Merga-Sor bölgesinde hükümet temsilcileriyle görüşmeler başlar. Mustafa Barzani, ayaklanmaya son vermek için şu koşulları öne sürer:

- 1- Kerkük, Erbil, Süleymaniye, Hanekin ve Duhok Kürd kentlerini kapsayan özel bir yönetim bölgesinin oluşturulması.
- 2- Her Bakanlar Kurulu'na, Kürd bölgelerinin yönetiminden sorumlu Kürd bakanının atanması.
- 3- Her Kürd bakana yardımcı atanması.
- 4- Kürdçe'nin resmi dil olarak tanınması.
- 5- Kürdistan'da ekonomik reformların yapılarak hayata geçirilmesi.

Kürd ulusal haklarını tanımayı hiçbir şekilde göze alamayan hükümet bu görüşmeleri uzatarak güç toplamaya çalışır.

Macid Mustafa, işlerin istediği gibi yürümediğini görünce 1944'ün Ocak ayında Kürdistan'a gelerek Barzani ile görüşür. Bir hafta süren görüşmelerden sonra yapılan anlaşmalara göre Hille'deki Şeyh Ahmed Barzani ve rehin alınan diğer Kürd yetkililerinin Barzan'a dönmelerine izin verilir.

Macid Mustafa, Molla Mustafa Barzani'yi görüşmelerde bulunmak üzere Bağdat'a gitmeye ikna eder. Barzani, Şubat 1944'te Bağdat'a gidip daha önce kendisine gönderilen temsilcilere sunduğu koşulları detaylı bir şekilde içeren bir plan sunar. Hükümet, Molla Mustafa Barzani'nin öne sürdüğü koşulları kabul etmez. Bunun üzerine mayıs ayında Nuri Said,

Kürdistan'da bir geziye çıkar. Bu gezide Barzani dışındaki Kürd liderleriyle görüşür.

Gezi boyunca Kürdler'in istemlerini görmeye hazır olduğunu, Kürd bölgesinin teşkilini ve Kürdler'in kabinede temsilini kabul edebileceğini bildirir. Irak hükümeti ile Kürdler arasında aşağıdaki anlaşma imzalanır:

- 1- Ayaklanmacılar tarafından ele geçirilen topraklar onların denetiminde kalacak.
- 2- Ülkenin kuzeyindeki olaylarla ilgili olarak tutukluların tümü serbest bırakılacaktır.
- 3- Aşiret bütün kuvvetlerini ve Irak ordusundan alınmış silahlar da dahil olmak üzere bütün silahlarını muhafaza edecektir.
- 4- Irak Kürdistan'ında erzak eşit bir şekilde dağıtılacaktır.
- 5- Kürd bölgelerinde görevli bütün Arap memurların yerine Kürd memurlar atanacaktır.
- 6- Öğrenim ve Kültür alanında Kürdistan özerk olacaktır.
- 7- Yeni okul ve hastaheneler açılacaktır (19).

Anlaşma doğrultusunda Süleymaniye valiliğine bir Kürd Generali, Baha ed-Din Nuri atanır. Savaşın oluşturduğu kıtlıktan dolayı baş gösteren açlığa karşı tahıl dağıtımı sağlanır. Ancak anlaşma maddeleri henüz hayata geçirilmeden Nuri Said yönetimi istifade eder ve Irak'ta yeni hükümet başa geçer. Yeni hükümet Hamdi Ali Paçacı başkanlığında kurulur.

Kürd İşleri Bakanı Macid Mustafa'yı görevinden alan Paçacı, daha sonra ordudaki bazı Kürd subayları tutuklatır. Molla Mustafa Barzani, yeni hükümetin tahriklerini cevapsız bırakmaz. 1945'in Şubat ayında yedi Kürd subay ile birlikte Özgürlük Komitesi'ni oluşturur. Komite, bütün ilerici Kürd örgütleri ve kuvvetlerinin birleştirilmesini, Kürdlerin durumunun dünya kamuoyuna tanıtılmasını Kürd halkının haklarının savunulması için düzenli bir ordu oluşturulmasını öngören bir eylem programı hazırlar. Bu bağlamda bazı örgütler ile temasa geçilerek direniş gücüne destek sağlanır. Hükümetin askeri önlemlerine karşılık Molla Mustafa Barzani de önlemlerini alarak direniş bölgelerini üçe ayırıp doğu cephesine Muhammet Hoşnav ve Muhammet Kutsi'yi, batı cephesine İzzet Aziz ve Abdulhamit Bekir'i, güney cephesine de Süleyman Barzani'yi yönetici olarak tayin eder.

Bunların yanında Bağdat'taki diplomatik temsilciliklere bildiriler gönderilerek Kürd halkının içinde bulunduğu durum ve sömürge güçlerinin Kürd halkına yönelik kirli politikaları anlatılır.

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından İngilizler Kürd halkının bağımsızlık mücadelesini bastırmak için silahlı müdahale kararı alır. Bu bağlamda 1945 yılının Temmuz ayında Zaho, Amadiye, Akra ve

Revanduz bölgelerine 25 bin kişilik asker gönderilir. Ağustos ayında da askeri harekat kararı alınır. Molla Mustafa Barzani dünya kamuoyunun dikkatini Güney Kürdistan'da yaşanan olaylara çekebilmek için bazı devletlerin Bağdat'taki büyükelçiliklerine bildiriler gönderir. Bu bildirimlerde şunları belirtir: "Sizlere bu mektubu yazdığım sırada, bu bölge köylerinde kadın ve çocuklar, Irak Hükümeti'nin bombalarından ölüyor. Bundan dolayı sizlerden, burada olagelen ve her halkın kaderini tayin hakkına sahip bulunduğunu buyuran Atlantik Sözleşmesi'ne ters düşen olayları, hükümetlerinize bildirmenizi rica ediyorum.

Hükümetleriniz, Irak'taki dikta rejiminin keyfi eylemlerini sürdürmesine müsaade etmemelidir."

7 Ağustos 1945'te Irak ordusu Revanduz'a büyük bir saldırı düzenler. Kürd direniş gücü, Irak ordusuna karşı hem asker sayısı yönünden ve hem de askeri teçhizat yönünden daha zayıf olmasına rağmen bazı bölgelerde işgal gücüne büyük yenilgiler yaşatabilmişlerdir. Akra ve Revanduz yönünden ilerleyen işgalcilere büyük kayıplar verilerek dağlık bölgelerden püskürtülmüşler-dir. Cephelerini güçlendiren Molla Mustafa Barzani, Erbil'e doğru saldırı hazırlığına geçer. Kürd direnişçi- lerinin sağladıkları başarılar sonucu halkın önemli bir kısmı direnişe desteğini artırır.

Ayaklanmanın genişlemesiyle birlikte endişelenen İngiliz yöneticiler, ayaklanmayı bastırmak için hiçbir kural tanımadan Güney Kürdistan'ın bir çok köy ve kentlerine havadan saldırılar düzenlerler.

50'nin üstünde Kürd yerleşim yeri yıkılıp yerle bir edildi. Ayaklanmacıların bir temsilcisinin Beyrut'ta Molla Mustafa Barzani adına yayınladığı bir bildiriye Güney Kürdistan'da yaşanan katliam şu şekilde dile getirilir: "Irak ordusu Kürd köylerinin, masum kadın, çocuk ve yaşlıların imhasında ağır topları ve hava kuvvetlerini kullanıyor."

25 Eylül 1925'te işgal kuvvetleri Bile, Gali Balanda, Arkuş ve Zibar yakınında bir çok bölgeyi ele geçirir. 6 Ekim'de Bağdat'ta, Barzan'ın ele geçirildiği resmi makamlarca açıklanır.

A. Fedçenko, olaylar ile ilgili şunları ifade eder: "Askeri harekate İngiliz hava kuvvetlerinin faal şekilde katılması, Türkiye hükümetinin, Türk-Irak sınırını kapatması, Irak askerlerinin sayısı ve silahları bakımından büyük üstünlüğü ve nihayet Irak İçişleri Bakanı Mustafa Ali-Umari'nin, bir çok Kürd aşiret reisini kendi yanına çekerek ayaklanmacılara karşı kullanması, bütün bunlar, mücadelenin sonucunu önceden belirlemiş oldu."

Molla Mustafa Barzani bu saldırılara karşı daha fazla direnemeyeceğini düşünür ve o dönemde Mahabat'ta büyük kazanımlar elde eden Doğu Kürdistan'a geçer.

10 bine yakın Kürd, ağır koşullarda Irak-İran sınırına çekilir. Yollarda binlerce insan açlıktan ve soğuktan dolayı yaşamını yitirir.

Ayaklanma sonrası Erbil'de askeri bir mahkeme kurulur ve Molla Mustafa Barzani, Şeyh Ahmet Barzani, Irak ordusundan yedi subay ve ayaklanmaya etkin olarak katılmış 35 kişiye gıyabi idam cezaları verilir. Ayaklanmaya aktif destek vermiş olan bazı subaylara idam cezası verilir ve cezaları infaz edilir. Kürd halkının haklı ve onurlu mücadelesine destek verenlerden biri olan Mustafa Hoşnav, darağacına giderken gururla şöyle haykırır:

"Cellatlar, efendilerinize söyleyin ki, benim kanımın öcü alınacaktır! Ben, sizin gücünüze inanmıyorum... Adımın yurttaşlarım tarafından unutulmayacağını ve yaşamını Kürdistan'ın yüceliği ve mutluluğuna adayanlar arasında yer alacağı bilinciyle ölmekten gurur duyuyorum."

II. Dünya Savaşı dönemlerinde Kürdistan'da egemen olan siyasal yapıda daha çok soy ve aşiret reisleri öne çıkar. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kürdistan'ın, Emperyalist politikalar doğrultusunda bölünmesiyle beraber her ülke kendi egemenliği altında bulunan Kürdler'e yönelik baskı ve sindirme politikalarını acımasızca uygular. Bu bağlamda Doğu Kürdistan'da da Kürd halkı çok ağır politikalar sonucu büyük zulümlere maruz bırakılır. Şah Rıza yönetiminin baskıları altında gelişen Kürd

ulusal mücadelesi, savaş sonrası dönemde güç kazanır. 1945 yılının sonlarına doğru Mahabad'da Qadı Muhammed yönetiminde "Kürdistan Demokrat Partisi" kurulur. Bu ortamda gelişen Kürd ulusal mücadelesi, yüzyılların özlemi olan "Özgür Kürdistan" hayallerinin kısmen de olsa gerçekleşmesine vesile olur ve 24 Ocak 1946'da "Mahabad Kürd Cumhuriyeti" kurulur.

Molla Mustafa Barzani, Güney Kürdistan'da yaşadığı yenilgiden sonra askeri gücünü de yanına alarak Doğu Kürdistan'a geçer. 11 Ekim 1945'te Keleşin-Mergevır yolunu kullanarak Doğu Kürdistan'a girer. Molla Mustafa Barzani'nin kafilesinde 9000 sivil, 3000 silahlı insan vardı. Molla Mustafa Barzani, Qadı Muhammed'e "tüm varlığıyla Kürd ulusal mücadelesinin emrinde olduğunu" bildirir. Barzanilerin büyük çoğunluğu Mahabad Kürd Cumhuriyeti'nin silahlı savunmasında yer alır.

Şah rejiminin yoğun saldırıları sonucu 17 Aralık 1946'da Mahabad Kürd Cumhuriyeti yıkılır ve 31 Mart 1947'de Qadı Muhammed idam edilir.

14 Temmuz 1958'de Irak'ta 14 Temmuz Devrimi yapılır ve Kasem Hükümeti başa geçer. Kasem hükümeti genel politik çizgisini şu şekilde ortaya koyar. "Ulusal Birlik Cephesi, Irak'ın mevcudiyetinin, bütün yurttaşların işbirliğine, onların haklarına saygı gösterilmesine, özgürlüklerinin

korunmasına dayandığı görüşündedir. Ulusal Birlik Cephesi, bu hakların gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır."

Bu ortamda Kürd ulusal mücadelesinin önü açılır ve çalışmalar ivme kazanır. Güney Kürdistan'da gazete ve dergiler legal olarak yayınlanmaya başlar.

Hükümet, daha önce yargılanıp ceza almış olan birçok Kürde af çıkarır. Sürgünde bulunan Molla Mustafa Barzani ve onunla birlikte olanlara af çıkarılır ve Güney Kürdistan'a dönüş izni verilir.

Bağdat'ta yayınlana "El

Cumhuriyet" gazetesinde şu ifadelere yer verilir:

"Irak'ın özgürlüğü ve bağımsızlığı uğrunda mücadelede Araplarla omuz omuza katılan Kürdler, durumlarının daima Arap kesiminin durumuna uygun olacağına güvenebilir."

7 Ekim 1958'de Barzani ve onunla beraber birçok Kürd lideri Irak'a giriş yapar. Molla Mustafa Barzani ve Irak Yüksek Devlet Şurası üyeleri arasında bir görüşme gerçekleşir. Türkiye ve İran yönetimi bu gelişmelere tepki gösterirler ve tepkilerini şu şekilde dile getirirler: "Irak'ın, Kürd özerklik hareketini yenileyeceğine inanmak istemiyoruz."

11 Şubat 1959'da Molla Mustafa Barzani ve Ahmet Barzani, Irak hükümet başkanı Kasem ile görüşürler. Kürdistan Demokrat Partisi'nin ve Kürdistan'ın yurtsever liderlerinin, Kasem Hükümeti'ni desteklediğini ifade ederler.

Hükümetin, daha önce sürgün edilmiş Kürdler'in dönüşüne izin vermesi, Kürd halkının hükümete güvenini artırır.

1959 yılının Mayıs ayında Türkiye-İran sınır bölgelerinden silahlı bir müfreze Güney Kürdistan'a saldırır. Şeyh Raşit Lolan emrindeki bu müfreze Molla Mustafa Barzani yönetimindeki Kürd müfrezelerinin müdahalesi sonucu geri püskürtülür ve Raşit Lolan İran'a kaçar.

Irak'ta Kürd halkının gelişmesine, ulusal haklarının elde edilmesine karşı olan bazı Araplar ve Türkiye'deki "Turan" örgütü, bu dönemde bazı provakatif eylemler gerçekleştirirler. Temmuz 1959'da Irak hükümetinin kuruluş yıldönümü münasebetiyle yapılan faaliyetlerde provakasyon amaçlı eylemler düzenlenir. Kasem hükümeti bu ortamda Kürd halkına daha önce vaat ettiği özerklik haklarından geri adım atar. Kasem, bir yandan iç karışıklıkları gidermeye çalışırken öte yandan Kürdler'in desteğini kaybetmemek için, Kürdlerle hala işbirliği içinde olduğu havasını oluşturmaya çalışır.

Kasem ve hükümeti, Kürd halkının ulusal istemleri karşısında "Irak'ın ulusal birliği" fikrini öne sürerek halkın istemlerini göz ardı eder. Kasem Hükümeti, Irak Cumhuriyeti'ni Arap ve Kürdler'in Cumhuriyeti değil de, sadece Arap Cumhuriyeti olarak adlandırıp, Güney Kürdistan'ı "Kuzey Arapları" olarak gösterir.

1960'lı yıllarda artık Kasem Hükümeti, Kürdler'e yönelik kirli politikalarını daha net bir şekilde ortaya koyar. Kürdistan Demokrat Partisi yöneticileri ve üyeleri, hükümetin hedefi konumuna getirilirler.

Molla Mustafa Barzani, 3. Kasım 1960'da Ekim Devrimi'nin yıldönümü münasebetiyle düzenlenen törenleri izlemek üzere davet edildiği Moskova'ya gider. Kasem Hükümeti ile yaşanan sorunları Sovyet yöneticilerine açar. Ancak Sovyetler Birliği için rejimin genel olarak tavrı, özel olarak Kürd meselesine bakışından daha fazla öneme sahiptir. Kasem rejimi, anti-emperyalist olduğunu iddia ediyordu, bu da onların direk ona karşı çıkmalarını önlüyordu. Bu aşmada öyle görünüyordu ki, Sovyetler Birliği, ulusal baskı uyguluyor diye Irak'ı karşısına alarak kaybetmek niyetinde değildi.

Barzani, Sovyetler Birliği'nden döndüğünde Kasım ona tahsis ettiği evi ve arabayı alır, kendisine ücreti keser. Molla Mustafa Barzani ve KDP'nin diğer yöneticileri Bağdat'ta kalmalarının kendileri için tehlikeli olduğunu düşünerek 1960 yılının Aralık ayında KDP'nin Bağdat bürosunu kapatıp Bağdat'ı terk ederek Güney Kürdistan'a çekilirler.

Irak Hükümeti, Xebat Gazetesi'nin yayınlanmasını yasaklar ve Kürdistan'da çıkan birçok gazete ve derginin kapatılmasına karar verir.

Nisan 1961, itibarıyla Kürdlerin açık hiçbir yayını kalmaz. Kürdistan genel bir ekonomik ablukaya alınır ve ambargo uygulanır.

1961 yılının Şubat ayında Kasım'ın sadık adamlarından Sadık Osman Niran adında eski parlamentonun üyesi bir Kürd toprak ağası KDP'nin bir üyesi tarafından öldürür. Kaçarak Kürdistan'daki Safin Dağı'na sığınır. Kendisini 50 jandarma takip etmesine rağmen yakalanamaz. Kürdistan'da bir yönüyle bu kaçış olayı başkaldırının ilk kıvılcımı sayılır.

Bağdat ve diğer büyük şehirlerdeki KDP şubeleri kapatılır. Molla Mustafa Barzani, Kasım'a iki muhtıra gönderir. Birincisi 8 Haziran 1961'de verilir, bu muhtırada Irak'taki genel politik durum belirlenir, asıl olarak da hükümet, Kürd kültürel ve ulusal haklarına ayırıcı davranmakla suçlanır. Kürd diline gereken değerin verilmediği hususu muhtırada kınanır.

Kürdlerin sorumlu mevkilere getirilmediği, Kürdistan'da hiçbir önemli projenin uygulamaya konmadığı, Kürdistan'a bölücü bir politika uygulandığı belirtilir. Kürd onuruna yönelen haksızlıklar protesto edilir. Muhtıra, ülkedeki iç

savaştan sadece emperyalizmin ve yerli işbirlikçilerinin yararlanacağına olan inanç tekrarlamaktaydı. İstekleri şunlardı:

- 1- Takviye olarak gönderilen ordu birliklerinin ve Kürdistan'da son zamanlarda meydana gelen olaylarda rol oynayan kişilerin geri çağırılması..
- 2- Kürdçe'nin Kürdistan'da resmi dil olarak kullanılması..
- 3- Kürdistan'dan sürülen memurların geri gönderilmesi ve demokratik özgürlüklerin tamiri.
- 3- Kürdlerin sosyal ve ekonomik durumuna daha fazla dikkat edilmesi.
- 4- Geçici Anayasanın 3.maddesindeki 'Kürdler'le Araplar Irak Cumhuriyeti'nde eşit ve kardeştir' ibaresinin tam tatbik edilmesi.

Kasım, muhtıralara aldırılmaz. Bunun üzerine KDP 1930 devriminin ansına genel grev çağrısı yapar. 6 Eylül 1961'deki bu çağrı tam bir başarı ile uygulanır. Kürdistan artık için kaynamaya başlar.

Bugün bağımsızlık referandumunun gündemde olduğu Güney Kurdistan Federe Devletinin temeli işte o büyük İnsan Molla Mustafa Barzani tarafından atılmıştır!

Mehabad Kürd Cumhuriyeti

Tarih boyunca kendi topraklarında özgür yaşayan fakat daha sonraları sömürgeci güçler ve onların işbirlikçileri eliyle toprakları gasp edilen Kürd halkı, yüzyıllar boyu kıyam edip ölmeyi, esaret altındaki onursuz yaşama tercih etmiştir. Kendi topraklarında kendi özgür ülkesi için yapılan her kıyam başka kıyamların muştusu olmuştur. İşte Mehabad Kürd Cumhuriyeti de bu haklı istemin bir sonucu olarak tarihe adını yazdırmıştır. İran Şahlığı, ırkçı ve laik esaslar dahilinde, Kürdistanın diğer parçalarındaki yönetimlerle el ele vererek İslam ve Kürd karşıtı politikalarını uygulamaya geçirip, Kürdlerin tüm haklı istemlerini kanla bastırdı.

1930'lu yıllardaki İsmail Simko ayaklanması, Türk, Arap, Fars ve İngiliz ortaklığında tuzaklarla imha edilerek, suskunluk ve imha Kürdistan'da devam ettirildi. İran Şahı Rıza Pehlevi, yirmi yıl boyunca Kürdlere düşmanca davranıp, kendisine boyun eğmekten başka seçenek sunmadı. Kürd coğrafyasını hakimiyetine almak için, Kürdlerin, tarihini, ekonomisini, siyasal, sosyal ve kültürel mirasını yok etmek için her türlü yolu denedi. Kürdlerin gücünü ilk ve son kez kırmak ve enerjilerini yok etmek için, tüm gücüyle Kürdlerle mücadele etti. Her türlü insani direnişi vahşice ezen İran Şahlığı, direniş gösterenleri, ya idam ettirdi ya zehirledi ya da sürgüne gönderdi.

II. PAYLAŞIM SAVAŞI VE İRAN KÜRDİSTAN'I

1941 yılında İngiliz ve Rus askeri birliklerinin İran'a girişleri ile Rıza Şah, rejimiyle birlikte tasfiye edildi. Böylece merkezi İran yönetiminin bir çok yerinde ve Kürdistan'da, İran'ın denetimi fiilen kalktı. İran Kürdistan'ı üç bölgeye ayrılmıştı: Urmiye yakınlarına kadar uzanan bölge Sovyet hakimiyeti, Hanekin-Kirmanşah yolunun kuzeyi İngiliz hakimiyeti ve bu iki bölge arasında kalan tarafsız, yani yerel Kürd güçlerinin hakimiyeti ile neticelenmişti.

Merkezi İran yönetiminin savaş döneminde Kürdistan'dan çekilişi ile Kürd siyasi hareketleri doruk noktasına ulaştı. Zira yıllarca mahrum edildikleri bir çok şeye sahip olmaya başlamışlardı. Diğer taraftan Şah döneminde sürgüne gönderilmiş bir çok Kürd aşiretinin geri dönmeleri, Kürdistan'ı özgürlüğe götüren yolda hareketliliğe hız kazandırdı.

BATI'NIN KÜRD POLİTİKASI

Emperyalist Batı'nın II. Paylaşım Savaşı sırasındaki Kürd politikası savaş sonrası da değişmeden devam etti. Irak, Türkiye ve İran gibi devletlerin kuruluşu ve dizaynında Batı'nın üstlendiği sorumluluk II.

Paylaşım Savaşı sırasında da sürdü. Zira sözü edilen devletlerin Almanların safında yer almamaları için, bu devletlerin çıkarlarına aykırı hareket etmemeye dikkat ediyorlardı. İngiltere ve SSCB, özellikle TC'nin savaş döneminde Almanlarla hiçbir şekilde işbirliği yapmaması için, TC'nin içte ve dışta hassas olduğu, Kürdlerin geleceği sorununda, eski statüyü devam ettirme sözünü verirler. Böylece Batı ve SSCB, Kürdlerin hak ve isteklerine karşı mesafeli durmayı, kendi çıkarlarının bir gereği olarak görürler.

Almanların Kafkasya'dan ve Moskova'dan yenilgi ile ayrılması ile Alman tehlikesini aşan ve müttefiklerin zafer kazanma ihtimalini yakın gören SSCB, kapitalist Batı ve yeni güç ABD karşısında siyasi ve ekonomik alternatif olmak veya en azından İran'daki çıkarlarını korumak için ordusunun bir bölümünü Kuzey-Batı Azerbaycan bölgesinde tutmaya devam eder.

KOMALA'NIN DOĞUŞU

1942 (veya 16 Ağustos 1943) yılı başlarında Mahabad'lı zanaatçı Zabihi'nin girişimi ile "Komala Jiwavewey Kûrdistan" (Kürdistan'ın Dirilişi) adlı hareket kuruldu.

Hareketin programında ilk etapta İran'da "Özerk Kürdistan" ile başlanıp, zamanla diğer bölgelerdeki Kürdistan "Birleşik Kürdistan" projesi çizilmişti. Komala'nın kurucuları, daha çok tüccar ve memurlardan oluşuyordu. Komala, Kürdistan'ın diğer parçalarında da çalışmalarını yürüterek Musul, Kerkük, Hewlêr, Süleymaniye, Rewanduz ve Şaqlaw'a da şubeler açtı. 1944 yılına girildiğinde "Niştiman" adlı gazete ile kitleleri barındıran bir büyüklüğe ulaşır.

II. Paylaşım Savaşı bitimine yakın iki kutuplu sistemin ortaya çıkışı ile Komala önderleri yeni bir açılım yapılması gereği üzerinde tartışır. Bir taraftan esaret altındaki halklara özgürlük vadeden SSCB, diğer tarafta ise yeni süper güç olan ABD'nin dünya siyasetine girmesi... Dönemin siyasi konjoktürünü lehine çevirmek isteyen Komala, yeni çalışma yöntemlerinin benimsenmesini kararlaştırdı. Komala, merkezi İran yönetimin fiilen kalkmasından güç alarak Nisan 1945 yılında Mahabad'da yapılan bir törenle gizliliğine son verdi.

•

Qazi Muhammed'in Liderliği

Nisan 1945 yılında resmi çalışmasını ilan ettiği günde, Mehabad Bölgesinin en saygın kişilerinden biri olan Qazi (Kadı) Muhammed, Komala üyeliğine kabul edilir.

Qazi Muhammed, Debokri aşiretinin nüfuzlu bir ailesinden gelmekteydi. Kadı Ailesi, Mahabad ve çevresinin en dindar ve ilim sahibi ailesi oldukları kadar Kürdistan'ın kritik zamanlarında gösterdikleri cesaret ve fedakarlık ile de meşhurlardı. Qazi Muhammed Arapça, Farsça, Türkçe, İngilizce ve Rusça'yı bilip, toplumsal ve ekonomik konularda çağın gerçekliğine uygun fikirlere sahipti. Qazi Muhammed, babasının vefatından sonra 1930'lu yıllarda Mehabad Bölgesinin Qazilik (şer'i işlere bakan hakim-Kadı) makamına geçmişti. Kısa sürede taşıdığı üstün nitelikleriyle Qazi Muhammed, Komala'ya tamamen hakim oldu.

Savaş döneminde Kürdistan Bölgesindeki otoritenin İran'dan çıkışı ve önemli bir kısmının Kürd liderlerinin otoritesinde bulunması, olası bazı gelişmeleri de beraberinde getiriyordu. Savaşın bitimi ve yeni bir dünya düzeninin oluşturulmaya başlanması ile Qazi Muhammed, mevcut gelişmeleri Kürderin lehine çevirmek ve Kürdlerin geleceğini özgürlük yolunda tesis etmek için bazı ıkışları yapmak zorundaydı.

Bunun bir yolu da artık işlevini tamamlamış olan Komala Jiwanewey Kürdistan'ı feshetmek idi. Böyle bir açılımı devlete gidecek yolda uygun gören Qazi Muhammed, Kürdistan Demokrat Partisi'nin kuruluşunu ilan etti.

Aralık 1945 yılında 'tarafsız' (yerel Kürd idaresinde olan) bölgenin tüm kesimlerinin dahil edildiği parti kurultayı şu aşağıdaki kararlar alındı.

a- İran'daki Kürd halkı, yerel yönetim serbestliğine sahip olmalı, kendi kendini yönetmeli, İran sınırları içinde özerkliğe sahip olmalı.

b- Kürdçe, bölgede resmi dil olup, idari işlerde ve eğitim-öğretimde kullanılmalı.

c- Tüm devlet yetkilileri Kürd kökenli olmalı.

d- Kürdistan'da ayrı bir anayasa kabul edilmeli ve herkesin geleceği garanti altına alınmalı.

e- Kürdistan'ın çok sayıdaki doğal kaynakları, Kürdistan bölgesinin tarım, ticaret, sağlık, eğitim-öğretim gibi alanlarında, Kürd halkının maddi ve manevi refahını sağlamak için kullanılmalı.

f- Azeri ve diğer halklarla (Ermeni, Asuri...) dayanışma ve birliktelik gösterilmeli.

CUMHURİYET'İN KURULUŞU

Cumhuriyet, 24 Ocak 1946'da (veya 15 Aralık 1945'te) Mahabad'ın Çıwarçıra Meydanında aşiret reisleri, KDP yetkilileri ve Mela Mustafa Barzani'nin de katıldığı geniş bir kitlesel törenle ilan edildi. On üç üyeli bir milli meclis kurulup, Qazi Muhammed Cumhurbaşkanı seçildi. Bakanlar kurulu şöyle şekillenmişti:

Başbakan ve Bakanlar Kurulu Başkanı-Şeyh Hacı Baba, Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Savaş Bakanı Seyfi Qazi, Eğitim Bakanı-Menaf Kerimi, Sağlık Bakanı- S. Muhammed Eyyuban, Dış işleri Bakanı A. İlhanizade, Ulaştırma Bakanı İsmail İlhanizade, Ekonomi Bakanı Mirza Ahmet İlahi, Tarım Bakanı Mahmud Walizade.

Ticaret Bakanı H. Mustafa Dawudi, İç işleri Bakanı Mirza Gani Husrevi, Adalet Bakanı M. Huseyin Mecdi, Çalışma Bakanı Halil Husrevi.

Haberleşme Bakanı Kerim Ahmediyan.

Mela Mustafa Barzani'ye general rütbesi verilerek sivil yönetime dahil edilmedi.

Cumhuriyet, Mart 1946'da, resmen dünya kamuoyuna duyuruldu. Mahabad Kürd Cumhuriyeti sınırlarına, Mahabad(başkent), Uşnu, Miandoap, Serdest, Bane, Saqiz, Senendec şehirleri dahil edildi.

CUMHURİYET'İN FAALİYETLERİ VE PROGRAMI

Mahabad Kürd Cumhuriyeti'nin resmen ilan edildiği gün, Qazi Muhammed, bir kız lisesinin açılacağını bildirdi. Resmi dil Kürdçe ilan edildi. Genel ve özel ilköğretimi tesis eden yasalar çıkarıldı. İlkokullar için Kürdçe ders kitapları basıldı. Mahabad rejiminin resmi yayın organları olarak, günlük gazete ve aylık dergi

yayınlanmaya başlandı. Her ikisinin adı "**Kürdistan**" idi. Hawar, Hilale, Agir, Gelawêj, Niştiman dergileri yayınlandı. Hilale, kadın dergisi idi. Milli marş olarak "Ey Raqip" seçildi. Matbaa ve kağıt ithal edilerek matbu evraklar ve gazeteler bununla basıldı.

Hükümet 20.000 toman (4400 dolar) kredi alır ve bunu borcunu da şeker fabrikasının gelirinden kapatır. Vergiler ve aidatlar oldukça düzenli toplanır. (Herkes vergi ve aidatlarını zamanında vermek için adeta birbirleri ile yarışıyorlardı) Az sayıdaki zengin aileler, Cumhuriyet'e bağış yapmakla yükümlü kılınırlar. Alınan radyo istasyonu ile saat 16.00'dan 22.00'ye

kadar yayınlar yapılır. Halkın sorunlarını ve şikayetlerini dinleyip çözüme kavuşturacak niteliklere sahip 'Yüksek Konsey' oluşturulur. 60 öğrenci eğitim için yurt dışına gönderilir. Fakir ailelerin çocuklarına eğitim, ders kitapları, yiyecek

ve giyecek yardımı yapılır. Edebiyat alanındaki şahsiyetler desteklenerek, Kürd dilini zenginleştirme çabası güdüdür.

Politik İlişkiler

Mahabad Kürd Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, çok sayıda Kürd yönetici ve önderi, İran Yönetimine bir muhtıra vererek "Kürdistan yüksek Konseyi" oluşturulmasını isterler. "Kürd halkının geleceğinin sadece kendilerini değil; İran'daki tüm Kürdleri ilgilendirdiğini" ifade ederler.

O dönemlerde, Kürd Cumhuriyeti ile Azeri Cumhuriyeti arasında süregelen bazı sorunlar vardı. Azerilerin özerklikleri, SSCB ve İran tarafından resmen tanınmıştı ama Kürdlerin resmi bir statüleri hala mevcut değildi.

Azeri yöneticileri, SSCB politikalarını Mahabad'a dayatmayı, sınır ihtilaflarını Kürdler aleyhine düzenletmeyi ve özellikle Mahabad'daki Cumhuriyet yönetimini kendi sınırlarına dahil edip yarı-özerk konumuna getirmeyi her platformda dile getiriyordu.

Bunu her halukarda reddeden Qazi Muhammed, diplomatik yollar ile bu olumsuzluğu kendi lehine veya en azından zararsız hale getirmek için 3 Mayıs 1946 yılında Tebriz'de Azerilerle bir anlaşma imzaladı.

Bu anlaşmaya göre:

a- Karşılıklı konsolosluklar açılacak.

b- İki hükümet arasında 'Birleşik Ekonomik Konsey' oluşturulacak.

c- Gerekli durumlarda askeri yardımlaşmalar yapılacaktır.

d- Her taraf kendi bölgelerinde diğer halkın eğitim işlerini düzenleyecek.

e- Dostluğu bozacak kim olursa olsun, iki ülke, bunları cezalandıracaktır.

Azerilerin yönetiminde bulunan Xoy, Urmiye, Şahpur gibi şehirlerdeki Kürd halkı, kitle gösterilerinde Mahabad yönetimine katılma isteklerine karşı, Azeri güçlerinin fiziki saldırıları ile karşılaşılıyordu. Qazi Muhammed, bizzat buralara gidip Kürdleri yatıştırmaya ve fiziki saldırıları durdurmaya çalışılıyordu.

Qazî Muhammed'in Kiürt Milletine Vasiyeti

CUMHURİYET'İN YIKILIŞI

Azerbaycan ve Kürdistan otonom yönetimlerini adalet ve meşruiyet ölçülerinde tanımak istemeyen, bir an önce buraları İran merkezi otoritesine bağlatmak isteyen ama buna tek başına gücü yetmeyen İran yönetimi, sorunun çözümünü ABD, İngiltere ve SSCB kanalıyla sağlamak istiyordu. Bu çözüm, bu iki Cumhuriyetin ortadan kaldırılması, tüm kurum ve liderlerinin yok edilmesi esasına dayanıyordu.

Doğal olarak güçlü ve memnun İran yönetimini isteyen bu devletler 'sorunun çözümü İran lehine olmalıdır' anlayışını harekete geçirdiler. ABD ve İngiltere tarafından İran'a sağlanan diplomatik imkanlarla; İran, BM'ye başvurarak İran topraklarında konuşlandırılmış olan Sovyet askerlerinin çekilmesini talep etti. Akabinde de SSCB yönetimine ' eğer çekilmeyi kabul ederseniz İran petrollerinden siz de payınızı alacaksınız' şeklinde öneri götürdü.

Kendi çıkarlarını, dayandığı 'halkların özgürlüğü' ideolojisi karşısında daha üstün gören SSCB, kısa bir süre sonra kendi tahakkümü altında bulunan ve otoritesine tamamıyla bağlı olan Azeri yönetimine ultimatom göndererek, kayıtsız-şartsız teslim olmasını emretti. 16 Kasım 1946'da Azeri yönetimi kayıtsız ve şartsız İran yönetimine bağlandığını ilan etti ve İran Ordusunu ülkesine davet etti.

Azerbaycan Özerk Yönetimi, Mahabad Kürd Cumhuriyeti için İran'a karşı bir tampon görevini görüyordu. Azeri yönetiminin teslimiyeti ve yıkılışı, İran askeri birliklerinin Mahabad'a girişini kolaylaştıran etken olmuştu. Azerbaycan yönetiminin Kasım ayındaki teslimiyeti ile İran Ordusu, yönünü Mahabad'a çevirmişti.

Qazi Muhammed, İran ordusunun girişini önlemek veya en azından ani değişimleri yakalamaya yönelik zaman kazanmak için, hukuk çerçevesinde, İran yönetimi ile görüşme yollarını aramaya başlamıştı. Ama "esaretten başka bir alternatif sunulmaması" nedeniyle görüşmeler sonuçsuz kaldı. İran yönetimi, Cumhuriyeti yıkmak ve cezalandırmaktan başka bir çözüm getirmeyecekti.

Bu gelişmeler karşısında Qazi Muhammed, 5 Aralık 1946'da savaş konseyini toplayarak ne yapılabileceği üzerinde tartıştı.

Tartışmalardan sonra Abbas Ağa Camii'ne giden Sadri Qazi, "Birlik içinde hareket edecek Kürd ordusu ve aşiret kuvvetleri karşısında İran ordusunun karşı koyamayacak kadar aciz olduğunu" bildirdi. Direnişe geçmek ortak karar idi. Ne var ki daha sonra Tebriz'in düşüşü ve ABD-İngiltere'nin dolaylı tehditleri karşısında direniş vaktinin geçtiğini bildiren bir çok itiraz ve çekince ortaya çıkarak, umutsuzluk havası hakim kılındı.

Bazı aşiretlerinin saf değiştirmeleri ve zor zamanlarda tehlikenin göze alınmayışı ile Cumhuriyet adeta savunmasız kalmıştı.

Öbür yanda Barzaniler, bazı aşiretler ve Milli Ordu ise gerilla taktiklerine başvurarak İran ordusunu, psikolojik yılgınlığa düşürmeye yönelik savunmalar başladı.

On bir aylık Cumhuriyet ve Qazi Muhammed'in iki yıllık görevi boyunca, tek bir ağır silahın bile (defalarca satın alınmak istenmesine rağmen) Kürd yönetimine satılmayışı, ağır silahlar ve zırhlı birliklerle Mahabad'a giren İran ordusunun işini kolaylaştırmıştı.

Qazi Muhammed, yaşanan trajedi karşısında başka bir trajedinin yaşanmaması, yani Kürd halkının soykırıma tabi tutulmaması için bazı koşullar öne sürerek teslim olmak zorunda kaldı. Bu koşullar;

-Barzaniler bölgeden çıkmadan Mehabad'a girilmeyecek, bölgede katliam yapılmayacak.
-İşbirlikçi aşiretler Mehabad'ı işgal etmeyecek.

17 Aralık 1946 yılında İran ordusu Mahabad'a girdi. Mehabad düştü. Cumhuriyet yönetiminde görev almış ve onu desteklemiş bir çok kişi tutuklandı.

QAZİ MUHAMMED'İN VASIYETİ VE MAHKEME TUTANAKLARI

Mehabad Kürd Cumhuriyeti'nin yıkılışı ile Cumhuriyet'in yöneticileri İran hükümeti tarafından yargılanmaya başlanır. Bu yargılananlar arasında iki kişi vardır ki, bunlar İran Kürdistanında değerli hizmetler yapmış olan Qazi Muhammed ve Seyfi Qazi'dir.

Mahkeme heyeti Qazi Muhammed'e bir çok aslı-astarı olmayan suçlamalar yöneltir. O, yalnız aşağıdaki üç suçlamayı, büyük bir iftiharla kabul eder:

1- Bakû'yü ziyaret etmek.

2- Mela Mustafa Barzani'nin Mahabad'a gelişini kabul eder. Şöyle der: "Mela Mustafa Barzani, Kürdistan'a gelen bir yabancı değildi ve değildir. Hiç kimse onu getirmemiştir. Kürdistan her Kürdün evidir, şartlar öyle gerektirmiş ve o da evinin bir bölümünden diğer bir bölümüne geçmiştir.

3- Bayrağın varlığını kabul eder, ama hakimın bayrağını değil... Şöyle der: "Birincisi bizim bayrağın üzerinde orak-çekiç yoktur. İkincisi bu davranışın senin ahmaklığını ve şuarsuzluğunu gösterir. Çok iyi bilin ki hakaret etmek için hiçbir zaman eliniz Kürdistan bayrağına yetişmeyecektir. Bir gün gelecek o bayrak, şu anda yargılandığım

mahkeme binasının üstüne dikilecek ve dalgalanacaktır."

Mahkeme başkanı Qazi Muhammed'e karşı sert üslup kullanır ve hakaret etmeye başlar. Kızgınlığından Qazi Muhammed'e karşı 'Kürdler köpek sıfatındandır' der. Bunu üzerine Qazi Muhammed ayağa kalkarak, şu cevabı verir:

"Köpek, şerefsiz, utanmaz ve namussuz sizsiniz ki halka ve yasalara karşı hiçbir sınır tanımıyorsunuz. Namussuz! Sonuç olarak sen, senden önceki namussuzun verdiği kararı infaz edebilirsin. Ondan fazla elinden hiçbir şey gelmez. Ben suçsuz olduğuma inanıyorum ve çoktan beri bu yolda ölmeye hazırım. Milletimin özgürlüğü için ölüyorum ve şerefli ölümden de onur duyuyorum. Bunu kendim için Allah'ın bir rahmeti olarak görüyorum."

Sonra hakim, Savaş Bakanı Seyfi Qazi'ye yönelik bazı tehditler etmeye başlayınca, o şöyle haykırır: "Artık biz yaşamdan da maldan da vazgeçmişiz. Eğer sen beni bir iğne ucu kadar cesaretlenip rencide etmek istersen (elini yumruk yapıp Albay'a göstererek) bu yumrukla dişlerini ve başını kırarım, sonuç olarak bizim de beklediğimiz ölümün ötesinde bir şey yok."

Yapılan göstermelik mahkemeden sonra, idam kararı yüzlerine okunmaksızın, Cumhuriyet'in ilan edildiği Çıwarçıra Meydanı'na getirildiler. İdam kararı açıklandıktan sonra, Qazi Muhammed, kağıt ve

kalem olarak son vasiyetini yazdı. Vasiyet aynen şöyle:

"Büyük ve şefkatli Allah'ın Adıyla,
Kürd milletine ve değerli kardeşlerime!
Hakları gasp edilen kardeşlerim!
Zulme maruz kalan milletim!
Ben yaşamının son anlarında sizlere birkaç öğütte bulunmak istiyorum: Allah'ın hatırı için artık birbirinize düşmanlık yapmayınız, birbirinizi koruyun, birbirinize yardımcı olun. Zulme ve zorba düşmana karşı koyun, kendinizi düşmana satmayın. Düşman kendi işini size gördürünceye kadar size katlanır, fakat şunu bilin ki hiçbir zaman size acımaz ve güvenmez!

Kürd Milleti! Yeryüzünde diğer milletlerden hiçbir şeyiniz eksik değildir; belki yiğitlikte, beceride ve gayret göstermede kurtulmuş olan diğer bir çok milletten de ilerdesiniz. Zorba düşmanların ellerinden kurtulan milletler de sizin gibidir; fakat kendi birliğini oluşturanlar kurtuldular. Siz de yer yüzünde diğer milletler gibi artık esaret altında kalmayın. Ancak birlik ile, kıskanmadan, kendini düşmana satmadan ve tahammülle milletimiz kurtulabilir.

Kardeşlerim! Kürd düşmanları hangi renkten ve hangi ulustan olurlarsa olsunlar her zaman düşmandır, acımasızdır, vicdansızdır, kendi elinizle

sizi öldürecektir. Onursuzlaştırıp yalan ve hilekarlıkla sizi kandırıp birbirinize düşürecektir...

Ben sizin küçük bir kardeşiniz olarak, Allah yolunda ve Allah hatırı için size diyorum; birlik olun ve hiçbir zaman birbirinizi yalnız bırakmayın. Çok iyi bilin ki eğer Acemler size bal verirse biliniz ki içine zehir katmıştır. Sözüne, yeminine ve yalanına kanmayınız. Umud ederim ki bizim ölümümüzden ders ve ibret alırsınız.

Kürd milletine sadık olanlar!

Size diğer bir vasiyetim şudur ki, Kürd Milletinin bağımsızlığı için ne yapıyorsanız Yüce Allah'tan dileyin ki size yardımcı olsun. Ben çok iyi inanıyorum ki Yüce Allah size yardımcı olacaktır ve başarılı olacaksınız. Sen niye başarmadın? diye sorabilirsiniz. Size vereceğim cevapta diyorum: O Yüce Allah'ın adına ben başardım, kendi halkının kurtuluşu yolunda başını, canını ve malını kurban etmekten daha büyük bir başarı var mıdır? İnanın ki eğer ölüm, Allah ve O'nun peygamberi yolunda ulusum ve halkım içinse ve yüz akıyla ölüyorsam, bu ölüm benim için bir başarıdır...

Sizden biri büyük bir sorumluluk üstlendiği ve büyük bir yükü omuzlayıp götürdüğü zaman, o işi bildiğini ve göreve karşı büyük bir sorumluluk altına girdiğini bilerek, tahammülsüz olmasın. Çok iyi bil ki senin

Kürd kardeşin, kindar ve kötü kalpli düşmandan daha iyidir.

* Allah'a ve peygamberine inanın ve Allah'tan gelen her şeye güvenin ve mümkün olduğunca dini görevlerinizi (ibadetlerinizi) yerine getirin.

* Birlik ve beraberliği savunun, kötü işler yapmayın, özellikle sorumluluk ve hizmette birbirinizi kıskanmayın.

* Düşmanın tuzaklarına daha az düşmek için okuyun, bilginizi ve bilimsel yanınızı geliştirin.

* Acemlerin sözüne güvenmeyim; zira onlar dininizin ve halkınızın düşmanıdırlar.

* Bu dünyada birkaç günlük değersiz yaşam için kendinizi düşmanınıza satmayın.

* Esaretten kurtulana kadar mücadeleden ve çalışmadan vazgeçmeyiniz. Dünya malı hiçbir şeydir. Eğer devletiniz olursa, özgür olursanız, o zaman her şeye; mal, vatan, toprak, namus ve mülke sahip olursunuz.

* Birbirinize karşı zulüm ve zorbalık yapmayın.

Çünkü Allah zalimleri çok çabuk ortadan kaldırır. Bu Allah'ın sözüdür. "Zalimler yenilecektir, Allah onlardan zulmüne karşılık intikamını alacaktır."

İşte ben Allah'ın rızasıyla almış olduğum sorumluktan dolayı size bu nasihatleri yaptım. Umud ederim ki nasihatlerimi dinlersiniz ve bunlar size ibret olur. Yüce Allah'tan umud ederim ki düşmanlarınızı yenersiniz."

İslam hukukunda idam tasvip edilmediği için "kurşunlayarak beni öldürün" talebinde bulduysa da bu isteği kabul edilmedi.

İdamından önce namaz kılma ve diğer ibadetlerini yapmak için izin isteği kabul edildi. İki rekat namaz kıldıktan sonra, darağacının önüne gitmeden evvel kibleye doğru baktı ve iki elini havaya kaldırarak yüksek bir sesle dua etmeye başladı:

"Allah'ım! Şahitsin ki senin yolunda elimden gelen her şeyi yapmışım. Allah'ım! Kendin de şahitsin ki bu millete hizmet etmekle hiçbir şey esirgemedim ve endişem olmadı Allah'ım! Bu dünyada ve kıyamette mazlumların intikamını zalimlerden al, benim bildiğim kadarıyla bu hep böyledir. Her şeyden haberdar olan Allah'ım! Bütün mazlumları ve Kürd milletini de zalimlerin boyunduruğundan kurtar."
(AMİN)

Qazi Muhammed, Seyfi Qazi ve Sadri Qazi, yapılan mahkemelerden sonra 31 Mart 1947 tarihinde, Cumhuriyet'in ilan edildiği Çıwarçıra meydanında idam edilerek, ebedi saadete uğurlandılar.

Mela Mistefa Barzani kimdir?

Doğum 14 Mart 1903 Barzan Güney Kurdistan,
Ölüm 1 Mart 1979 (76 yaşında) Washington, ABD
Siyasi parti KDP

Din İslam

Mela Mistefa Barzanî; 14 Mart 1903, Barzan - 1
Mart 1979, Washington, DC), 1946 yılından
ölümüne kadar Irak'ta Kürdistan Demokrat Partisi'nin
(KDP) başkanı olarak siyaset yaptı. Mesud
Barzani'nin babasıdır.

Yaşamı

Genç yaşlarında Osmanlı Hamidiye ordu birlikleri,
kendisi ve ailesini tutuklayıp Diyarbakır'a sürgün ve
hapse gönderdiler.

12 yaşında iken, ağabeyi Abdülislam Osmanlı
devleti tarafından idam edildi.

1919 yılında İngiliz işgalcilere karşı yürütülen isyana
katıldı.

1931'de büyük kardeşi Şeyh Ahmed'in başlattığı
ayaklanmaya katıldı. Ertesi yıl Barzani aşiretinin
başkanı oldu.

II. Dünya Savaşı'nda karışıklıklardan yararlanarak
1943'te Bağdat yönetimine başkaldırdı. Ağustos
1945'te geniş çaplı bir ayaklanmaya dönüşen bu
hareketin bastırılması üzerine aşiretiyle birlikte İran'a
geçti.

13 Ocak 1946'da, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle
İran sınırları içinde Azerbaycan Millî Hükûmeti ile

birlikte kurulan Kürt Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rol oynadı. Hemen ardından tümgeneral rütbesiyle başkomutanlığa getirildi. SSCB'nin İran'dan çekilmesinden (Aralık 1946) sonra İran güçlerince Mahabad Cumhuriyeti'ne son verilince, yaklaşık 500 silahlı adamıyla birlikte Türkiye-İran sınırı üzerinden SSCB'ye kaçtı.

Abdülkerim Kasım'ın 1958'de krallığa son veren darbesinden sonra Irak'a döndü. Yasal bir kimlik kazanan Kürdistan Demokratik Partisi'nin önderi olarak önceleri yeni yönetimi destekledi. Ama ekonomik ve kültürel haklar konusunda verilen sözler yerine getirilmeyince, Eylül 1961'de ayaklandı ve peşmerge (ölüm öncüsü) denen gerilla kuvvetiyle Kuzey Irak'ın büyük bir bölümüne egemen oldu. Irak yönetimindeki çeşitli değişiklikler doğrultusunda zaman zaman ateşkes anlaşmaları yapmakla birlikte, Kuzey Irak'ta özerk bir yönetim kurmaya yönelik silahlı mücadeleyi başarıyla sürdürdü. Mart 1970'te Kürtlerin isteklerini kabul eden bir antlaşmanın imzalanması üzerine, silahlı mücadeleye son verdi.

1973 yılında Irak'ın Sovyetler Birliği'yle imzaladığı dostluk ve işbirliği antlaşmasından sonra Moskova'nın Barzani'ye verdiği destek giderek azaldı. 1970'de yapılan antlaşmanın uygulanması için öngörülen dört yıllık sürenin bitimine doğru, Irak yönetiminin 1957 nüfus sayımını temel alan sınırlı

bir kültürel özerklik planı sunması, ilişkileri gerginleştirdi.

Bu sırada Irak ile anlaşmazlık halinde olan İran ve SSCB'ye yakınlaşan Bağdat rejimini istikrarsızlaştırmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) destek alarak yeniden silahlı mücadeleyi başlattı.[1] Ancak, 6 Mart 1975'te imzalanan Cezayir Anlaşması'yla, bazı tavizler karşılığında Irak ile anlaşmaya varan İran şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin yardımı kesmesi üzerine, zor duruma düştü.

Barzani çatışmayı durdurarak İran'a geçti.1976'da Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti ve orada vefat etti. Cenazesi İran'a getirilerek Irak sınırındaki Uşnu kasabasına defnedildi. 1993'te mezarı Kuzey Irak'a getirildi.

Oğlu Mesud Barzani'ye devrettiği aşiretinin bağımsız Kürdistan hedefine ulaşması gerektiğini vasiyet etti. Oğulları Mesud ve İdris (ö. 1987), İran-Irak Savaşı'nın başlamasından (1980) sonra Irak'taki Kürt hareketini yeniden toparlamaya giriştiler.

Bugün (10.08.2017) Mela Mistefa Barzani'nin eseri olan Güney Kurdistan bağımsız olmak için önüne bir referandum koymaktadır. Dileriz 25 Eylül 2017 gübü referandumda EVET oyu çıkar ve Bağımsız Kurdistan için ilk adım atılmış olur.

Kaynaklar

:

Ahmet Kahraman, Kürd İsyancıları -Tedip Ve Tenkil-Azadi Liderlerinin Yargılanmaları Ve Bitlis Harp Divanı” Tahsin SEVER

Bir El Kitabı Kürdler- Mahrdad R. Izady, Doz Yayınları

Bir Kürd Aydınından İsmet İnönü’ye Mektup – M. Remzi Bucak

Celilê Celil, Kürd Ayaklanmaları

Celilê Celil, Kürd Siyaset Tarihi

Chris KUTSCHERA- Kürd Ulusal Hareketi

Minorsky- Kürdler

(1) Garnik Asatrian: Die Ethnogenese der Kurden und frühe kurdisch-armenische Kontakte, erschienen in Iran & the Caucasus, Vol. 5 (2001), S. 41–74

Geçmişten Bugüne Kürdler ve Kürdistan - Kemal Burkay, Deng Yayınları

Geçmişten Günümüze Kürd Kadını/Mehmet Bayrak Hejar Şamil/"Diaspora Kürdleri"/Peri yayınları

Ibn-ul esir el Kamil 7/443-1/13

İslam Ansiklopedisi, 1962, sayfa:189–94

İsmail Göldaş Kurdistan Teali Cemiyeti

Ian Richard Netto,İslam Ansiklopedisi

İslamiyete Kadar Kürdistan Tarihi - Etem Xemgin

Kürd İsyancı, Tenkil Hareketi, Hıdır Göktaş

Kürd Milliyetçilik Tarihi,

Kürd Milliyetçiliğinin Kökenleri - Abbas Vali

Kürd Milliyetçiliğinin Kökenleri, Wadie Jwaideh,

İletişim Yay., 1999

Kürd Siyaset Tarihi, Celilê Celil
Kürd Tarihi ve Uygarlığı - Cemşid Bender
Kürd Teavun ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi,
Malmisanij, İstanbul
Kürd Ulusal Hareketi - Chris Kutschera
Kürdistan Kısa Tarihi - Ekrem Cemil Paşa
Kürdistan Tarihi, Avesta Yay., 2001
Kürdistan Tarihi - M.Emin Zeki
Kürdistan Teali Cemiyeti (İsmail GÖLDAŞ)
Kürdlerin İlk Çağ Tarihi - Tori, Berfin Yayınları
Kürdler - Bazil Nikitin
Mehrđad İzady, Kürdler, Revvadiler
Minorsky, Kürdler
Minorsky, La Domination des Dailamites, presented
in a Conference of the Societé des Etudes Iraniennes,
Paris, 28 May 1931. Also see Minorsky, Daylam in
the
Misbah Islam, Decline of Muslim States and
Societies, Xlibris Corporation, 2008, ISBN 978-1-
4363-1012-3, sf. 423.
Naci KUTLAY, 21. Yüzyıla Girenken Kürdler
Revvadiler devleti. azerbaijans.com. Erişim tarihi: 14
Eylül 2014
Said'i Kürdi, Münazarat-İçtimai Reçeteler, Zehra
Neşriyat.
Son Devrin Din Mazlumları, N.F.Kısakürek
Seref Han Bitlisi,Serefnamé,Revvadi Kürdleri
Şeyh Mahmud BERZENCİ Hareketi/Refik Hilmi
Tarih Sahnesinde Kürdler Kürd sorunu ve İslami
çözüm / Ali Haydar Bengi'nin

Tarih ve Toplum dergisi
Toplumsal Tarih dergisi /Yavuz Selim Karakışla
Türkler, Kürdler, İranlılar - Prof. Egon Freiherr Von
Eickstedt
WAR' Araştırma- İnceleme Dergisi, Sayı-12, 200
Wikipedia Kurdistan
William Eaglaton, Mahabad Kürd Cumhuriyeti, ÇV.
M.Emin Bozarslan, Koral Yay., 1990
Yeni ve Yakın Çağda Kürd Siyaset Tarihi, Pêri Yay.,
1998

